

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

SZERKESZTIK ÉS KIADJÁK

PÉTERFI DÉNES és KOVÁCS JÁNOS.

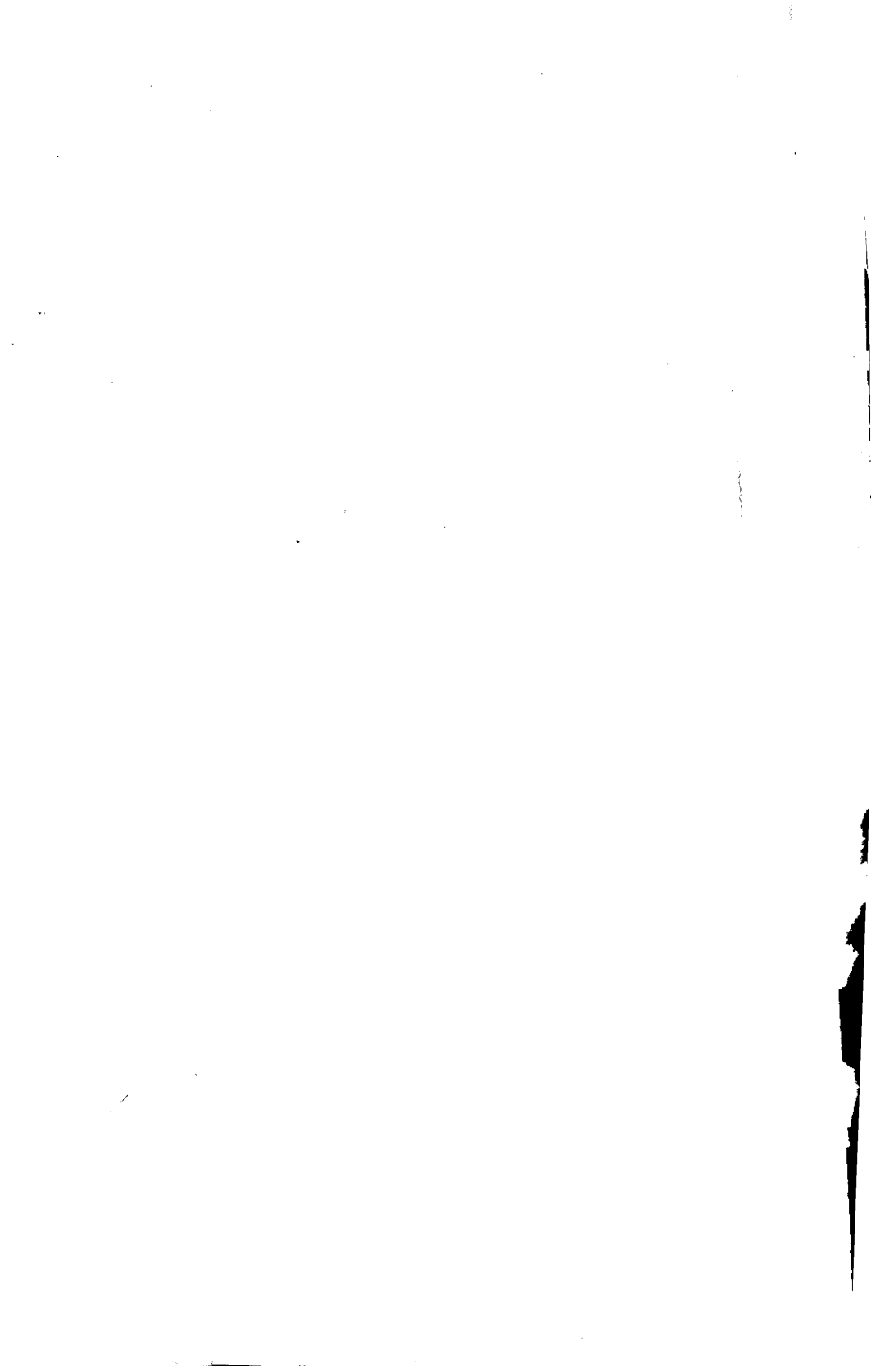
XVIII. KÖTET.

KOLOZSVÁRT,

NYOM. A MAGYAR POLGÁR KÖNYVNYOMDÁJÁBAN (K. PAPP M. ÖRÖKÖSEINÉL)

1883.

TARTALOM:

I. Egyházi-dolgozatok.

Ima Gyöngyösi Istvánné koporsója mellett. Kelemen Alberttől 192

II. Hittan bölcselmiek.

Jahveh (Bibliai tanulmány) Boros Györgytől	1
A papi állás szükséges volta. Péterfi Dénes	18
Hymnuszok: Egy az Isten. Jékey Aladártól	119
Ima. Rédiger Gézától	120
Észrevételek egyh. szertartásainkat illetőleg Gyöngyösi Istv.	132
Költemények: A munkás dala. Jékey Aladártól	167
Bizalom Istenben. Rédiger Géza	167
A vallási racionalismus az Egyesült Államokban. Irta: Gróf Goblet d' Alviella. Kovácsi Antal	145, 209
Az unitárius egyház szertartási formulái. Boros György	195
Czélirányos darwinismus és Isten eszméje. Péterfi Dénes	278
Reggeli ima. Jékey Aladártól	312
Egy orosz regényíró hitvallása. Péterfi Dénes	313
Gyöngymondatok. (Ujabbkori íróktól) Közli Kiss Mihály	319
Egy fejezet a keleti tanulmányok történetéből Magyarországon. Gróf Kuun Gézától	358
Hymnus. Rédiger Gézától	400
Mészáros Lázár első magyar hadügyminister, mint unitárius. Szokoly Viktor	401

III. Nevelés- és oktatásügyiek.

Tanulmány a pálinkaivás káros voltáról (Egészségügyi czikk). Dr. Bartók István	24
A közoktatási miniszternek a közoktatás állapotáról az ország- gyűlés elé terjesztett 14-ik jelentése. K. A.	46, 121
A tanulók túlterhelése. D. Bartók Istvántól	81

IV. Életiratok, történelmiek, statistikai adatok.

Franciaia protestáns egyh. viszonyok (Franciaországi levelezés). Charrnaud Dezső	12, 92, 160, 246, 279, 404
Egyháztörténelmi adatok:	
LX., LXVI., LXVII., LXIX. A sinfalvi templom erőszakos elfog- lalása 1772. nov. 30-án. Közli: Benczédi G. 36, 113, 168, 305	
LXI. Péchy Simon böződi birtokos és Böződ patronusa	41
LXII. Péchy Simon három vejének reversalisa	42
LXIII. Esketés arra nézve, hogy kik voltak szombatosok Ma- rosvásárhelyt, Ernyében és Szentkirályon.	43
LXIV. Egy kis helyreigazítás és felvilágosítás Péchy Simon ha- lála idejét és Péchy Erzsébet első férjét illetőleg. Közli: Koncz József	44
LXV. A r. kath. hittérítési alap (fundus convertitarum) rendel- tetése és története. Jakab Elek	99
LXVIII. Péchy Simon levelei a gróf Teleki család levéltára- ban. Közli: Koncz József	169
LXX. A Péchy Simonért kezességet vállalók reversalisa Közli: Koncz József	309
LXXI—LXXII. Az unitáriusok üldöztetése a Jézsuiták által (Virasztásaim XI—XII.) Jakab Elek	388

Emlékünnepély a székeleykereszturi gymnasiumban:

1. Megnyitó beszéd. Kozma Ferencztől	175
2. Muzsnai ifj. Demeter János élete és alapítványa. Sándor J.	179
3. Zárszó. Kozma Ferencztől	191
Egyházi szemle. cz.	53
Boncza György. Gy—n.	134
Kelemen Benő (Nekrolog). Péterfi Dénes	200
+ (Ünnepély a jöltevők emlékére a kolozsvári unit. főgymnasiumban:	
1. Megnyitó beszéd. Kóváry Lászlótól	230
2. Richmond Anna élete és jelleme. Kovács János	231
3. Bezáró beszéd. Kóváry László	244
Gyöngyösi István jubileuma	254
A próféták hazájából. Gál Miklós	258
Az unitáriusok zsinati főtanácsának Vargyason aug. 26—28. nap- jain tartott gyűléséről. I. s.	284
Török Pál (Nekrolog). Péterfi Dénes	326
Luther Márton. Boros György	341
Kelemen Benő Aranykönyve. Ferencz József	373

V. Egyházi élet.

Kovács János amerikai kiküldöttünk tiszteletére rendezett bucsú- estély Bostonban.	58
A meadville-i unitárius hittani intézet üdvözlöte Amerikából	60
Levelezés: Az északamerikai egyesült államokból. Kovács J.	63
Budapestről. Derzsi Károly	66
Dombóráról. Ütő Lajos	68
Ujszékelről. Raffaj Domokos	264
Szentgericzéről. Gál Kálmán	324
Amerikai dolgok. Kovács Jánostól	128
Az amerikai unitárius társulat titkáranak levele az egyh. képv. Tanácshoz	137
Az Egyh. Képv. Tanács válasza	138
Püspöki vizsgálat. s—s.	321

VI. Irodalmi Értesítő.

69, 139, 202, 266, 328. 408.

VII. Aranykönyv.

A Budapesten alapítandó rendes lelkészi állomásra s állandó ima- házra tett kegyes adományok.	77, 206, 271, 332. 416
A Dávid Ferencz-alapítványra tett kegyes adományok. 79. Tűz- vész által károsult t.-sz-t-györgyi ekkla részére 80, 143, 272, 333. Adakozás a szentábrahám unitárius anyaszent- egyházban egy úrvacsoráló asztalra 144. Köszönetnyilvá- nitás 208, 415. Nyilvános köszönet 333, 415. A n.-teremi templom 414.	

VIII. Vegyesek.

72—77; 140—143; 203—206; 269—271; 330—332.

Nyugdíjtörvény	334
T. olvasóinkhoz	413

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XVIII-ik évf. Január, Február. 1883. 1-ső füzet.

JAHVEH.

(Bibliai tanulmány.)

Sok idő és annál több komoly tanulmány kívántatik még arra, hogy a keresztény vallás forrásai kellően kiaknázva és élvezhetően megtisztítva legyenek. De már most is oly vivmányai vannak a tudósok odaadó fáradozásának, hogy csak a múlt százbeliekkel összehasonlítva, mi szerencséseseknek érezhetjük magunkat a siker fölött. A keleti nyelvek tanulmányozása, a Keleten tett utazások egészen új világot derítettek a bibliának ó-szövetségi részére, közelebb vezettek annak szelleméhez s élővé tették előttünk eddig csak mesés vagy csodás alakjait.

A világosság azonban csak kevesek szeméig jutott el, és nagyon sok idő van hátra még addig, a mikor mindenki olyannak fogja látni az igazságot, a milyen. Copernicus híres felfedezését a föld és nap viszonyáról már háromszáz esztendő érleli, s mégis hányan vannak, a kik nem értik, s azért inkább hiszik, a mit látnak mindennap. A conservativismus sehol sem olyan erős, mint a vallásos fogalmak mezején. Bizonyítékul elégséges lesz csupán az istenfogalomra hivatkoznom. Kétezer éve már, hogy Jézus megtanította, hogy az Isten, a ki szeret minket, a kinek minden cselekedete szeretet, a mi jó Atyánk, és mégis köznépünknek erősen nagy része a harag és boszúállás ős zsidó fogalmát táplálja róla. Ő ma is ott lakik a fellegek között és villámaival sújt s kénköves esőjével mindentől fogva elpusztíthat, mint elpusztítá Sodomát és Gomorát.

Ez a körülmény és az a vágy, melyet a népek és nemzetek ősi fogalmainak kikutatása iránt tudósaink mindig tanusítottak, magyarázza meg azt, hogy nincsen egyetlen szó is az ó-szövetségi iratokban, a melynek nagyobb fontosságot tulajdonítottak volna, mint a „Jehovah“ névnek, s a mely éppen ezért több vitára adott volna alkalmat, mint ez. Az e névbe vetett bizalom és hit volt szövétneke és védpaizsa a héber nemzetnek sok százon keresztül. Ez vala a név, mely által meg kellett tartatniok. Ez vala a név, mely csatáikban bátorította és a békében az erény után megtartotta. E név szentebb és nélkülözhetlenebb lett a nemzetnek, mint maga az ígretföde.

E név eredetének és az ahhoz kötött fogalom fejlődésének vizsgálása leendő tanulmányunk tárgya.

I. A Jahveh név eredete.

Mint hogy minden nyelvben az eredeti szavak rendszeren a jelzett dolog, tárgy, vagy tünemény szerepének, minőségének és előállításának a kifejezései, leghelyesebb legelőször azoknak származásával ismerkedni meg.

A héber, valamint a rokon kaldi, syr és arab nyelveknek az a különös sajátosságok volt, hogy a hangzó jegyeket nem használták. Kivétel alá estek néha a hosszú ó és ú, é és í hangzók, de ezek is tulajdonképpen csak mássalhangzó jegyekkel voltak jelezve, u. m. az ó és ú a v-vel (ו), az é és í j-vel (י). Még a vég a, e vagy o jelzésére használták a h (ה) betüt. E gyakorlat mind lehetséges volt addig, a míg a nyelv élő nyelv volt, s használata nem is lehet feltűnő, ha figyelembe vesszük, hogy a hosszadalmas kézírás megkönnyítéseért még korunkban és saját nyelvünkben is gyakran fordulnak elő ilyen rövidítések: In., Is., Kr., Kr. e., K. ai. stb. De mihelyt a nyelv nem hangzott többé a nép ajakán, mihelyt a synagógában mást lehetett használni és a biblia más nyelven is olvasható volt, a dolog egészen megváltozott. Ekkor már nemcsak az ugyanazon betűből álló, de egészen különböző jelentésű szavakat nem tudták felismerni, hanem még az egyszerű alakúakat sem.

Ennek volt a következménye, hogy „Moses a pontozó (Hannakdan), hogy tanítványainak az írás olvasását megkönnyítse, a mássalhangzók mellé hangzókat is irt. E hangzók a 6-ik százban lettek teljesen megállapítva s eredetük után babyloniaknak neveztetek. — Ugyanekkor a palestinai, de főleg e tiberiaszi tudósok is készítettek jegyeket, melyek azoknál jobbak és tisztábbak voltak, miért általánosán elfogadtattak. Ez utóbbi a palestinai pontozás.¹⁾ Érdekes tudni, hogy a babyloni jegyeket rendszeren a betük fölébe, a palestinaiakat pedig a betük alá irták, kivéve az ó-t (ו), mely felül irtott.

Ezek után feltehetjük már azt a kérdést, hogy a Jehovah név hangzói hogy állottak és helyesek-e? Hogy e kérdésekre lehetőleg határozott feleletet adhassunk, tudnunk kell, hogy a Jehovah név a hébereknél a legnagyobb mértékben szentnek tartatott. E név volt a szövetség jele Isten és az ő népe között, s mint ilyent a legnagyobb tiszteletben kellett tartani, minek következtében ezt pogány-

¹⁾ Kalish Hebrew Grammar Part. II. 63 l.

nak ajakára venni teljességgel nem volt szabad, sőt maguk a szövetség emberei sem használhatták. Egy évben csak egyszer a szentek szentében s ekkor is a főpap által volt kiejthető. Hogy lehetett volna e név eme sérthetlenségét legbiztosabban fentartani? Ugy, ha olvasás alkalmával mindig egy más szót, Adonai (אֲדֹנָי), olvastak helyette, irás alkalmával pedig ugyanannak hangzóival látták el. Ez eljárás következtében állott elő a אֲדֹנָי alak.²⁾ Ez állítás bizonyítására elégséges felhoznunk a biblia görög fordítóinak ama gyakorlatát, mely szerint אֲדֹנָי-t mindig Κύριος-sal fordítják, a mi szóról-szóra az Adonainak felel meg és soha sem lehet a tulajdonnév Jehovah fordítása. A görög fordítás útján csúszott be a magyar fordításba is az Ur szó, a mely míg egyfelől értelem zavaró, másfelől egészen hamis fogalmat nyújt a héberek istenéről. Ezekből önként következik kérdésünk második felére is a felelet, hogy a szó hangzói nem helyesek, mert nem ezek voltak az eredetiek.

A névből tisztán csak e négy betű JHVH (honnan tetragrammaton a neve) áll előttünk és a hozzá járuló hangzókat fel kell keresnünk.

Móz. II. 6. 2, 3. v. ezt olvassuk: Isten (Elohim) megszólítá Mózeszt és monda neki: én vagyok JHVH. Ábrahámnak, Izsáknak és Jákobnak, mint El-Saddai jelentettem meg magamat, de JHVH nevemet nem jelentettem meg nekik.“ Ez idézetből annyi kivehető, hogy JHVH név meglehetősen korán jött használatba, s minthogy némely nevek a régebbi időkben egyenesen az igének jövő alakjából származtattak az igealak ismertető betűjének a ' -nak megtartásával mint pld. יִצְחָק (jiczchák — ő nevet, Izsák) יוֹסֵף (jó-széf = ő ad, József) יִפְתָּח (jiftach = ő nyit, Jephthé), melyeknek gyökei צַחֵק, יִסְף, פַּתַח, önként köve tkezik, hogy a יְהוָה névben is a ' előrag és הֵה vagy הוּה a törzs.

E mássalhangzók alá a és e hangzók jönnek, mely szerint a szó lesz אֲהוּה (olv. Jahve). Az első ה alá ׀ irandó amaz általános szabály következtében, mely szerint e szó közepében a zárt szótag utolsó mássalhangzója rendesen svával látandó el. Kétséget nem szenved, hogy e következtetésnek több része jöhetne kifogás alá, kivált ily rövid tárgyalás után, de mivel a grammatikai vitatkozások igen

²⁾ A ki e két szó hangzó jegyeit összehasonlíja, bizonyos szembetűnő eltéréseket vesz észre, t. i. a ' betű alatt ׀ összetett svá helyett ׀ egyszerű svá-t. Ennek magyarázata az, hogy míg az א torokhang, nem hangoztatható betű s így a lehetőleg erős hangzót igényel, addig ' kiejthető, s így az egyszerű ׀ is állhat alatta. Végül a ה helyett ' áll ugyan, de ez a grammatikusok összhangzó véleménye szerint azzal kicserélhető, minthogy gyakran ki is cseréltetik.

nagyon igénybe vehetnék az olvasó türelmét és a rendelkezésünkre bocsátott tért, kénytelenek vagyunk megelégedni azzal a megjegyzéssel, hogy ehhez hasonlólag származott szó sok fordul elő még, főleg a későbbi zsoltárokbán.³⁾

Ezzel azonban a szó minden része nincsen kimerítve, mert a mi legfőbb: eredetét és jelentését még nem ismerjük. Tyler Tamás a „Modern Review“ múlt évi folyamában azt az érdekes feltevést igyekszik bebizonyítani, hogy a Jahveh szó indiai eredetű és Dyaustól származik, mert nézete szerint a Moz. IV. 1. 26. „ekkor kezdett a Jahveh név által neveztetni,“ csak philologiai szempontból sem fogadható el. Többé már nem lihető az a naiv feltevés, hogy a paradicsomban héberül beszéltek volna, és a Moz. II. 3r. 14. „És mondá Isten Mózesnek אֱלֹהֵי אֱשֶׁר אֲמַרְתָּ; és mondá, így szól az Israel fiainak אֱלֹהֵיךָ (Ehejeh) küldött hozzátok“, hires tételre nézve már csaknem általában megállapodtak abban, hogy ez inkább a név elfogadására mint származásának és jelentésének megmagyarázására vonatkozik.

Tyler elfogadja Müller G. J.-nek azt az ajánlatát, hogy Jahveh Jov-issal kötlessék össze, hanem ő különös súlyt Jahveh-nek a hindu Vedákban előforduló Dyaussal való összeköttetésére óhajt fektetni. Ha figyelembe vesszük — így ír Tyler — hogy mennyi jelentékeny név származott Dyaustól u. m. Jupiter, Dispiter, Jovis, Zeus, Dios és Zeu, felkell tennünk, hogy volt idő a mikor Diausnak az aryak nagyobb jelentőséget tulajdonítottak, mint mekkora a Vedákban van tulajdonitva. Valamint ez egy gyökből származott szavak között meglehetősen nagy eltérés van, éppen úgy lehetséges, hogy Dyausból is Jahweh, Jahveh, Jah, Yahu, és Jo állottak légyen elő. A mi az **us** rag kiesését illeti, arra nézve a Mózes, Esaias stb. nevek végzetének előállítására egy megfordított processus által, elég bizonyíték. Tényleg minden nyelvnek megvan az a természete, hogy az idegen nyelvekből átvett szavakat saját izléséhez idomítja. De ha mindezeket megengedjük is, még fenn marad az a kérdés, hogy miképpen juthatott e név a polytheista aryaktól a monotheista semitákhoz? Ma már a kérdésre valóban nem nehéz kielégítő feleletet adni, mivel az

³⁾ A szó származásának részletesebb tárgyalására utaljuk olvasóinkat Ewald „History of Israel“ című művének „Appendix“-éhez, hol Russel Martineau a legkimerítőbben tárgyalja a szó származását. L. továbbá Smith „Dictionary of the Bible“ Magyarban a Ballagi „Mózes öt könyvében“ van említés téve róla, de ezen kívül érdemleges tárgyalását nem ismerjük, Pollák Kaim 1881-ben megjelent héber-magyar szótárában nem tett említést róla, miáltal e szótár hiányai egygyel szaporodnak.

újabbkori keleti felfedezések kiderítették, hogy nem áll az, hogy a régi héberek vallása a tiszta monotheismus lett volna. Sőt Tyler azt állítja, hogy a hébereknél még csak monotheismusra való hajlandóság sem mutatkozott az ősidőkben, ha csak nem monotheismusra való hajlandóság a görögökhöz hasonló amaz eljárás, melyszerint Zeus a legfőbb istennek állíttatik. Hogy az Ábrahám elődeinek csakugyan több istene lehetett, abban a babyloni bizonyítékok összhangzólag megegyeznek, mert Josue 24 r. 2. szavaival azt állítják: „és mondá Josue az egész népnek: így szól az Israel Jahveh Istene: a vizen túl laktak a ti atyáitok régen, mint Tharé az Ábrahám atyja és a Nákhor atyja: és szolgáltak idegen isteneknek.“

Legérdekesebb Tylernek a hozzávetése arra nézve, hogy a Dyaus név, hogy juthatott a héberekhez. A héberek a folyó másik partján vagyis Mózes első könyve szerint a Káldok Ur nevű városában laktak. A folyó kétségen kívül az Euphrates, e hely pedig a Rawlinson Henrik és Mughier megegyező véleménye szerint nem messze feküdt a Persa öböltől. Minthogy pedig az Indushoz és a Ríg Veda hazájához tengeren és vizen egyaránt könnyen ellehetett jutni, nem valószínűtlen, hogy e fogalom is onnan került a héberekhez. Ha e feltevést elfogadjuk, akkor meglesz magyarázva a seregek Jahvehje (Jahveh Czevaoth) nehéz kifejezés is, mert így Jahveh mint Dyaus, a fényes égbolt istene lesz, kinek seregei a csillagok és más égi testek. Tyler érezvén hozzávetéseinek gyenge oldalait még azt is megjegyzi, hogy nem kell szem elől téveszteni, hogy Dyaus alatt az aryak az emberiség nagy atyját értették.

Nem volt feltűnő előttem, hogy a Tyler hypothesisét nem hagyták szó nélkül. Sayce tanár a hypothesis egészen elveti, mivel a latin rokonnyelve a sanskrit, a latinban pedig rendes törvény, hogy a dy-ből j legyen, de ha ez itt lehetséges nem következik, hogy a héber vagy más sémi nyelvekben is lehetséges lenne. De továbbá Jahveh nem volt az égboltozat istene, hanem mint a többi Baalok napisten, kiből a nappal fényes világító teste tükröződött vissza. Sayce megengedi, hogy India és Babylonia között a Kr. e. 9-ik százban volt kereskedelmi összeköttetés, de azt kétségbevonja, hogy az előtt ezer esztendővel is lehetett volna. Ha megengednők is, hogy ez összeköttetés a két ország között meg volt, akkor is, valószínűtlennek látszanék, hogy e fogalmat éppen a héberek kis vándorcsapatja sajátította el és nem állandó települtek.

Delitzsch tanár ackadiai eredetet tulajdonít a névnek, de a kisértetlet Tiele és mások megczáfolták ⁴⁾ Abban azonban a felhozott

⁴⁾ Theologisch Tijdschrift 16-de jahrgang 2-de stuk march.

írók megegyeznek, hogy a Jahveh vagyis Jahu név nem sémi eredetű, de mivel maga Sayce is csak mint hypothesis állíthatja fel, hogy hitteus eredetű, a mint hogy Dávidnak egy hitteus vezére Uriah nevében szerepel, leghelyesebbnek tartja, hogy a Smith Robertson tanár ajánlata fogadtassék el. És ez kétségkívül ez alkalommal a leghelyesebb is, a mint mindjárt meglátjuk, mert abban igaza van Tylernek, hogy a héberek, kik a hitteusokkal oly ellenséges lábon állottak mindég, el nem fogadhatták isteneik közül egyiket sem, mivel ezek mindig botrány voltak szemeik előtt.

A jeles tanár Smith szerint leghelyesebb a nevet héber eredetűnek venni, a minthogy régebben is vették. A Moz. II. könyve idézett III. 14. versét véve fel a Lxx versio után ἐγώ εἰμι ὁ ὢν... ὁ ὢν ἀπέστραλέ με sokan Istennek absolut létet tulajdonítanak, míg ellenben a palestinai traditio az Isten örökkévalóságát és változhatlanóságát érti alatta. Az elsőt Smith nem fogadja el nyelvészeti szempontból sem, mivel a héber ige nem jelent metaphysikai valóságot és יהיה imperfectumi alak nem jelenti „én vagyok“ (ἐγώ εἰμι) hanem „én leszek (valami).“ A palestinai magyarázók az ígét nem elvont metaphysikai értelemben vették, hanem a lét (Dasein) egyszerűbb és valószínűbb értelmében, minek következtében a mondatot így értelmezték: én lenni fogok (az én lételem meg lesz) én nem fogok megszűnni. És így az egész tételt így kell venni: [az én nevem] Én lenni fogok (az az) Én, a ki, lenni fogok. E felfogás mellett bizonyít A. ben Ezra is ki az יהיה אשר יהיה magyarázatának tartja. Wright A. W. és Wellhausenszintén elfogadják a szavaknak eme megoldását, de ha eszünkbe jut, hogy e felfogás mily korai idők embereinek van tulajdonítva, mégis tartózkodnunk kell végleges elfogadásától. És valóban יהיה nem is annyira azt jelenti, hogy: „én létezem“ vagy „létezni fogok“ mint azt, hogy „én lenni fogok“ mely állítás magában hiányos lévén, kiegészítést nyera magyarázó יהיה אשר יהיה szavak hozzátoldásával, és lesz az egész: „Én lenni fogok a mi lenni fogok“. Tagadhatatlan, hogy e meghatározás nagyon tág és általános, de a cél éppen ez is akart lenni. Isten nem akarja magának tartani fenn a jogot arra, hogy elhatározza, hogy ő mi lesz, hanem azt jelenti, hogy ő az lesz népéhez a mi lenni akar, a mit jónak lát, hogy legyen. Jahveh a népnek mindene akar lenni, és e fogalmat egyetlen szóval kifejezni lehetetlen. Elég a népnek annyit tudni, hogy ő lesz az. „Én azt mivelem, hogy az én dicsőségem a te orczád előtt menjen el, és előtted nyilván kiáltom a Jahveh nevét. És könyörülök a kin könyörülök, s kegyelmes leszek a kinek kegyelmes leszek,“ (Moz. II. 23 r. 19.) vagyis Jahveh kegyes lesz azokhoz, a kikhez kegyes.

II. Jahveh személye.

„Mert szeretetet (szivesség יְרֻמָּה) kívánok tőled és nem áldozatot, s az Isten ismeretét inkább, mint az égőáldozatot.“ Hóseas próféta eme szavai oly magas fogalmat, oly fenkölt szellemiséget tulajdonítanak Jahvehnek, a melyet ő testamentumi irótól éppen nem szokunk várni. Izrael szelleműs prófétáinak e szavait éppen úgy nem értette meg a nép nagy része, mint a hogy nem értették meg azóta sok ezer mély érzelmű és éles látású prófétáét. A prófétai szózat kiáltó szó maradt a pusztában. Jahvehnek a temploma leromboltott, népe fogságra hurczoltatott és minden a mi magasztos és szent vala, megsemmisült. De egy oly nép életét, melynek hazája földjén Istennek szentelt oltárai valának, végkép előlni nem lehetett. A multat megbűnhögte, szolgálásra jutott, a próféták által hirdetett szellemi lény is eltűnt tán fogalma köréből, de jelképei s nagy alakja iránti hódolat ingathatatlanul megmaradt és a mint csendesült el a proféták és látnokok élő szavának visszhangja, úgy kezdették megerősíteni azt a szervezetet, a melynek feladata vala Jahvehnek fényesnél-fényesebb szolgálatot nyújtani. Így alakul meg a nagy prófétaág eltűntével a hatalmas papi osztály, mely a törvények magyarázatát és törvények kibővítését tűzvén czélul, a Mózesről elnevezett törvényeket tette a tisztelet legfőbb tárgyává. Ebben rejlik magyarázata annak, hogy a törvények (vagyis a Mózes öt könyve) legelsőnek és legelsőnek tartatnak s csak ezután következik a biblia többi része. Hogy Mózesnek volt-e valami része e törvények szerzésében arról a jelen alkalommal nem czélunk szólani, annyi bizonyos, hogy a törvények összeállítói koruk általános szokása szerint jónak látták az ő neve alá vonni be a törvényeket. E törvényeket áttekintve, kivéve az ötödik könyvet, sehol sem találjuk nyomát annak a fogalomnak a melyet a Hoseásból idézett tétel előnkbe tár. Hoseas, Izraelt és Jahveht a szeretet és ebből folyó köteleességek kötelékei által képzei összefűzötteknek. Izrael a Jahveh gyermeke, kit ő Egyiptomból hívott ki. ⁵⁾

Ha ez így van és ha áll, a minthogy csakugyan Amos, Esaias Jeremias és Ezekiel profetiáiból elég világos, akkor méltán feltehetjük azt, hogy a Jahvehről való fogalom nem mindig volt egy és ugyanaz a hébereknél s hogy az nem lehetett az elvont istenfogalom, a mint a Moz. II. r. többször idézett helye szerint lenni

⁵⁾ V. ö. Smith The Prophets of Israel Lect. IV. és P. H. Wicksteed ciklét a Modern Review 1883. januáriusi számában.

kellene, akkor náluk is éppen úgy meg volt az istenség eszméjének története, mint bármely más népnél.

A héber nép életének történetéből, csupán az Egyiptomban tartzkodásra vonatkozó dolgoknak van hiteles alapjuk. De itt még a nemzeti vagy társadalmi szervezkedésnek semmi nyoma nem volt. Nemcsak, hanem midőn az idegenek alól kellett megszabadulniok, akkor is Mózes csupán az atyáik istenére, Jahvehre hivatkozással tudta őket összműködésre bírni. Hogy a Javheh név mily tiszteletben állott előttük, azt nekünk tudnunk nem lehet; de hogy a hébereknek is mint minden nomad életet folytató népnek több volt a babonája, mint vallása, azt igenis el lehet hinnünk. A csaknem napon-ta váltakozó helyek, azoknak jelenségei, s főleg az éj a maga rémeivel és olykori magasztos tüneményeivel, oly élénk hatást szoktak tenni az ily népekre, hogy rendszeren előbb lesznek a hold, mint a nap imádóivá. A héberekre nézve áll az, hogy voltak bizonyos házi bálványaik (teraphim), melyeket azután is sok ideig buzgón megőriztek. A Jahveh név pedig teljességgel nem a felsőbb szellemi lényt tüntette fel előttük, hanem azt a ki elég erős volt arra, hogy a megszabeditás hatalmas munkáját Mózes által elvégeztelhesse velök. Ő mint hatalmas lény a nép között volt, annak látni és közel érezni kellett őt. Ilyen hely lehetett a Sinai hegy, melyet a hagyomány azzal a magasztos ideával koronázott meg, hogy Jahveh ott megjelent és kiadta Mózesnek a törvényt. Jahveh viharban, esőben és zivatarban jelent meg nekik a hegyen és ők látták és megértették Jahveht.

A menydörgés az ő szava volt és pedig az a szó, a mely megszabeditotta őket a fogságból. — Nekik ennél több nem kellett, ők megelégedtek azzal, hogy Jahveh személyesen érdeklődött irántuk, s ha szükség volt, segítette. Jahveh eleinte a hadak istene volt Izrael előtt, a mint maga a név Izrael, mely azt jelenti, „Isten harczol“, mutatja. Ezek után azt is lehet következtetnünk, hogy az ő hébereknek, valamint rendezett társadalmi életük nem volt, úgy nem voltak törvényeik sem.

Egy felette érdekes fogalom fejlődött ki Jahvehnek népéhez való eme viszonyából, az t. i., hogy ő az egész nemzetnek az Istene, s mindenféle áldozat, a melyet végeztek, az egész nemzetre vonatkozott és ama nagy esemény emlékezete okáért tétetett, hogy a Jahveh kiszabadította őket a fogság országából és adta nekik e tejjel és mézzel folyó tartományt. E gazdag tartományba település már csakhamar megváltoztatja a Jahveh személyiségét. A vándorlás megszünt. A jó föld gazdagon fizetett, ha mivelték. Minden jó a földből

származott és mindent Jahvehnek lehetett köszönni. Mi következik ebből? Az, hogy Jahvehnek olyannal kell kedveskedni (olyanból kell áldozni,) a mit ő kedvel.

Szükségesnek tartom itt kiemelni azt, hogy Kanaan meghódítása nem történt, mert nem is történhetett, oly gyorsan, a mint Jerikó falainak leomlása. A héberek sokkal kevesebben voltak és sokkal szokatlanabbak a rendes csatározáshoz, hogysesem egy oly hatalmas törzsek által elfoglalt országot, mint a hytheusok, amoreusok, filisteusok, s még négy, vagy öt más törzs valának, egyszerre meghódíthattak volna. De figyelembe veendő még az is, hogy egy vándorláshoz szokott nép nem olyan könnyen telepedik meg, s nem olyan könnyen bizza magát egy darabka földre, akkor, mikor hazája lehet széles e világ. Kétséget nem szenved, hogy a héberek némely törzsei egészen a királyok koráig csak hegyi lakók és pásztorok voltak. A rendesen megtelepült törzsek helyzete sem lehetett olyan független, a mint azt a biblia némely helyei után hinni lehetne, mert a belakó és külső idegen törzsektől folytonosan zaklattattak.

És ha társadalmi s politikai tekintetben nem tudták megőrizni önállóságukat, annál kevésbé tudták vallási szempontból. A fennebb jelzett módosulása a Jahveh-cultusnak nem jelent egyenes haladást, sőt ellenkezőleg azt jelenti, hogy a kanaaniaknak felette nagy befolyásuk volt rájuk vallásos nézeteiket illetőleg is. A Jahveh tisztelete különben sem levén olyan önként következő dolog náluk, hanem inkább a körülmények követelménye (legalább is a nagy tömegnél) azonnal a kanaáni isteneknek adott tisztelettel kezdenek neki adózni és nemcsak, hanem a tisztelet módjával együtt a tisztelet tárgyát is megváltoztatják s a Jahveh-ből Baal lesz. A kanaaniak szent helyei előttük is szent helyekké válnak s a héberek ősi ünnepe az ugynevezett sátoros ünnep, nagyon szorosán emlékeztet a kanaáni szüreti ünnepre. Egész Kanaán földe el volt árasztva olyan helyekkel, a hol a Baaloknak, illetőleg Jahvehnek áldoztak. És a szent helyek e szándékos szaporításában egy érdekes magyarázata rejlik a héberek vallásos fogalmának, az, hogy a héber a maga istenét soha sem vélte megközelíthetőnek egyebütt, mint valamely szent kőnél, szent fánál, vagy szent helynél. Jahveh csak ott volt jelen, s ott fogadta el az áldozatot, a mely mindig csak tényleges hozomány lehetett. Azonban, midőn e tiszteletet annyi helyen, sőt még midőn a Baalok, Asherák neve alatt adták is meg, úgy vélték, hogy mindig az igaz Jahveht tisztelik, hasonlóan ama keresztényekhez, a kik a Mária képeinek közönségénél közönségesebb példányait bírják s éppen úgy

tisztelik, mintha az az eredeti élő Mária volna.⁶⁾ Jahvehnek a hasonlatára képeket csináltak, s az aranyborju épen a Jahveh személyesítője volt. Elannyira, hogy Hoseas méltán mondhatá, hogy a héberek eltértek Jahvehtől és idegen isteneket imádtak.

A vallásos fogalmaknak és gyakorlatoknak emez elselejtesedése azt vonta magával, hogy a héberek nemzeti érzülete is megcsökkenjen és kihaljon. És ez csakugyan meg is történt volna, ha körülményeik veszélyessége meg nem küldi a szabadítót. És úgy lett, az ellenségek újból meg újból rájuk rontottak s védelemre kellett szállaniok. A védelemért Jahvehhez fordultak, és ő segítségükre jött, „s a hegyek megindultak előtte, és az ég is csepegett.“ Ez által Jahveh kimagaslott a Baalok felett, újból nemzeti jelleget öltött magára, de mivel a hadak istene csak a háboru alkalmával kellett, hogy megjelenjen, s mivel a béke idején újból máshoz fordultak volna, szükség volt, hogy a Jahveh személye minden tekintetben kiváljék és felülemelkedjék a többiekén; és ez valóban megtörtént, mivel a Baaloknak semmi jellegök nem volt, Jahveh pedig az ő népének volt istene, ki őket kiszabadította a szolgaságból. Ime az Istennek egyik szép attribútuma: a szabadság. A második a törvény, igazság és erkölcsi rend. Jahveh szabott törvényt, ő szolgáltatja az igazságot és a mózesi tiz szó (tiz parancsolat) szerint megköveteli az erkölcsi tisztaságot, a személy és vagyon biztonságát.

E fogalmakban már haladás látszik a régiek felett. Nem elég, hogy csupán cselekedni tudjon Jahveh, hanem szükség, hogy legyen egyéni, önmagában való bece is; nem elég, hogy csak a mai szükségben tudjon segíteni, hanem szükség, hogy oly tettei és rendeletei legyenek, a melyeknek teljesítése által az egyesek és így nemzete jövője is biztosítva lehessen. A héber nép végül e magaslatra is feljutott. És e diadalnak is főleg a körülmények lettek a szülői. Újabb tömörülés kívántatott az ellenség legyőzése végett. Maga Jahveh jelöltet ki egy szabadítót Saulban Sámuel által. Saul elesett ugyan, de a nemzet szabadsága és egysége el volt érve. E diadal a nemzeti Isten diadala volt.

Midőn Jahveh, mint kiválóan nemzeti Isten, ilyen jellemvonásokat kapott, nem kapta meg egyszersmind az egyedülvalóság, az egyetlenség jelzőjét. Nem, mert habár Izrael őt tartotta is a legfőbbnek magára nézve, de elismerte, hogy az Ammonitáknak Milcom, a Moabitáknak Chemohs éppen oly természetfeletti isteneik. És az is figyelemreméltó, hogy ez isteneknek is olyan dolgok tulajdonittat-

⁶⁾ Smith Jewish Church. Lect. VIII.

tak éppen, mint Jahveh-nek. Maga a theocratia fogalma sem tisztán héber eredetű. A szomszéd népekét, így p. o. az Ammonitákét, kiknek istene Milcom (v. Melek = király), szintén theocratának lehet tekinteni.

A királyok kora lejár, beáll a szakadás, elhangzanak Ilyés hatalmas szavai, és a Jahveh iránti fogalom még mind nincsen megtisztulva. Ez a próféták korának hagyatott fenn. Ámos Jahveh-t a világ teremtőjének és urának tartja, „a ki kihozta az izraelitákat Egyiptom földéből, éppen mint a filiszteusokat Kaftorból és a siriabelieket Sirból.“ (Ámos 9. 7.) Jahveh a szeretet, a ki így szól Hoseással: „Az én népem megátalkodott a tőlem való elszakadásban, nagy fennszóval hívják őtet, de senki sem indul meg. Miképpen cselekedjem veled Ephraim, és miképen adjalak kézbe Izrael?..... Nem cselekszem az én haragom búsulása szerint; nem térek Efraimnak elvesztésére, mert Isten vagyok és nem ember, azért vagyok közötted és nem megyek haraggal a városba.“ (Hos. 117—9.) Vagy még ha tovább, a legmagasabban lengő, a legszellemibb prófétához, Ezsaiáshoz jutunk, akkor azt halljuk ajkairól:

Szent, szent, szent a seregek Jahvehje,
Teljes a föld az ő dicsőségével! . . .

BOROS GYÖRGY.

FRANCZIAORSZÁGI PROT. EGYHÁZI VISZONYOK.

(A nimesi gyűlés hatása az orthodoxokra. Vernes tanár megnyitó beszéde a párisi prot. theol. facultáson. A facultás fentartása. Gambetta s a liberalis protestantismus.

Paris, január 1883.

Szerkesztő úr!

Azok az aggodalmaim, melyeket utolsó levelemben jeleztem, megvalósultak. Az orthodoxok nem feleltek azokra a kiegyezési ajánlatokra, melyeket a szabadelvűek tettek. Novemberben, néhány héttel a szabadelvűeknek Nimesben tartott nagyszerű gyűlése után, az orthodoxok hivatalos zsinatának állandó bizottmánya és a délvidéki orthodoxus papi egyesület összegyűlt Montoubanban. Nehéz dolog lenne szabatosan pontról-pontra elmondanom önnek, hogy mik azok a tárgyak, a melyekkel ennek a két gyűlésnek tagjai foglalkoztak; mert az orthodoxoknak nem szokások, hogy határozataikról hosszú, részletes tudósításokat adjanak a közönségnek. Csak azokból a rövid közleményekből nyerhetünk némi értesülést, a melyeket az orthodox sajtó azon béke ajánlatokat illetőleg nyújtott, melyeket a nimesi nagygyűlés tett. Azonban mégis eleget beszéltek arra, hogy megértessék, miszerint a szabadelvűek ajánlatai nagyon is hidegen fogadtattak, mivel végül is azt határozták, hogy a status quo mellett kell maradni. Ha a látszathoz ragaszkodnánk, úgy tetszene, hogy sem el nem fogadták, sem vissza nem utasították a béke ajánlatokat. De tényleg elvetették a kiegyezést. Az a tény, hogy a status quo mellett akarnak megmaradni, eléggé mutatja. De ennél még inkább bizonyítja az, miszerint gondoskodtak, hogy előre lefoglalják azon szervezett egyházi tanácsoknak jó érzelmeit, a melyeket a szabadelvűek kezdeményezései talán elcsúszthattának. Valójában az orthodox zsinat bizottmánya az egyházi tanácsokhoz intézett körrendeletében hathatósan ajánlja, hogy magok semmit se tegyenek magokra, saját belátások szerint, hanem bízzák magokat az orthodox zsinat bölcseségére, melyet az állandó bizottmány képvisel. Mivel a bizottmány álláspontja eléggé ismeretes, tökéletesen tudjuk, mihez tartsuk magunkat. E szerint az orthodoxok érzelmei mindig ugyanazok. Semmi kiegyezés!! Csak úgy akarják elfogadni a szabadelvűeket, ha ezek lemondanak meggyőződéseikről, ha elfojtják lelkiismeretök követelését.

S ha összekötött kézzel az orthodoxok hatalmába adják magokat. Nem akarom mondani, hogy az orthodoxok mindnyájan eljutottak volna a ki nem alkuvás e pontjáig. Annyi elvitathatlan, hogy ez időszertint a szélső vélemények kerültek felül az orthodoxok között, az erőszakoskodók a szóvívők. A mérsékeltre, kik a normándi, sőt a marseillei hivatalos zsinaton is hallathatták volna szavokat, többé nem hallgatnak. Várnunk kell, míg valamely egyházi esemény, vagy valamely lényeges, üdvös válság a jelenleg uralkodó határozottan nem békülékeny gondolkodás módot megváltoztatja. A következő holnapban történnek az egész francia reformált egyházban a választások, a kebli egyházi tanácsok felerészben való megújítására. ¹⁾ Hogyha a szabadelvű irányhoz tartozó tagok fognának kiválasztatni, meglehet, hogy a kibékülés eszméjével az orthodoxok is megbarátkoznának. Más részről az állam és egyház különválasztása, mindennap új lépést tesz előre; a végeldöntés hamarább megtörténhetik, mintsem gondolnók. Vajjon e különválás meghozza-e az üdvös válságot? Részemről megvallom, hogy nem igen hiszem; hacsak valamely oly véletlen változás nem áll bé, melyet most semmiből sem lehet előre látni. Mert, miként előbbi leveleimben elmondottam, ellenkezőleg úgy látszik, épen arra várnak, hogy a kötelék, mely minket az államhoz fűz, megszakadjon, hogy azon két iránynak, melyre jelenleg a franciaországi protestantismus oszolva van, a végleges különválasztását végrehajtsák.

A páisi protestans theologiai karnál az előadások november 7-én kezdődtek. Szokás szerint a dékán a mult év eseményeit röviden feltüntetve ²⁾ megvilágította a tartott előadásokat és megvitatott tételeket; ezen tételek némelyike nagyon nevezetes, s úgy látszik, hogy jövőre kiváló tárgyai lesznek az egyháznak. Két más tanár eléadta a fakultáson tartott pályázatok eredményét, hogy minő

¹⁾ A törvény valójában azt rendeli, hogy az egyházi testületek, consistoriumok, presbyteri tanácsok felerészben minden három évben új választás útján megújittassanak. Épen most hallom, hogy itt Párisban az orthodoxok nagyon idegenkednek a kibéküléstől. Valójában a szabadelvűek, kik az Oratoiri egyházban többségben vannak, s a melynek egyházi tanácsa kizárólag szabadelvű világi tagokból áll, elhatározták, hogy az egyházi tanácsba a választandó három tag között egy orthodoxot választanak bé. Az orthodoxok azt akarják, hogy mind a három választandó tag orthodox legyen. Elvök: minden vagy semmi!! Így értik ők a kibékülést.

²⁾ Előbbi levelemben ismertettem a fakultás létezésének az első öt évi munkálkodását; az 1882. év nem volt beléfoglalva.

jutalmak íteltettek oda, és azon jutalmazottak neveit, kik úti segédelmet nyertek oly czélból, hogy tanulmányaikat idegen egyetemeken gyarapítsák. Ezek után a bölcelem tanára mondotta el a megnyitó beszédet a tanárok, tanulók és a közönség jelenlétében, a mely mindig nagy számban szokott megjelenni. Ez a beszéd, melyet megnyitó előadásnak is neveznek, mély benyomást tett a hallgatóságra.

A ros z hangulat, mely künn nyilatkozott, a lárma, melyet felkeltett, egy szóval az egész zaj, mely ez előadásra keletkezett, még nem csillapodott le egészen. Az explosio oly nagy volt, hogy a szerző Vernes ur lemondott a fakultás mellett való tanári állomásáról. Il kell ismernünk, hogy a közvéleménynek e felzajlását némileg igazolák azok a különös eszmék, a melyeket ez a megnyitó előadás magában foglal. A tanár ezt a tételt tárgyalta: „A protestantismus és a gyakorlati bölcelem.“ A tárgy valósággal gazdag s jeles tanulságokat lehet belőle kivonni; de a szerző eltévedett és egészen eltért czéljától.

Azon kezdette, hogy életre halálra megostromolta a spiritualismust, s különösen Cousin Viktor iskoláját. Azt állította, hogy a protestantismus semmit sem tanulhat a spiritualismusból; a mi eléggé különös állítás. Elemezte az experimentalis bölcelmet, a mi, közbe legyen mondva, nagyon is érzéki, s bevallja, hogy e bölcelem iránt előszeretettel viseltetik; ezért néha aggódva kérdeztük egymástól, vajjon nem jut-e el a materialismusig. Nehogy nagyitással vádoltathassam, idézem a tanárnak saját szavait. „A szervetlen vagy élő világ tanulmányozása közben feltűnik előttünk a rend, erő és törvény eszméje; nem látom át miért ne fogadnók el a rendnek, törvénynek és erőnek eszméjét Isten név alatt. Mehetünk-e tovább e téren és állithatjuk-e, hogy a világ valamely hozzánk hasonló lénytől kormányoztatik, szóval hogy van isteni gondviselés? Kétkedem, hogy igen?“

Nekem úgy tetszik, hogy ennek nagy értelme van és hogy azoknak, a kik nem vonakodtak az irót materialismussal vádolni, ha hár nem is lehetett igazok, mégis némi igazolásokra szolgál az a mód, a hogy magát kifejezi. Részemről nem merészkedném ily határozottan nyilatkozni, de kimondom, hogy a tanár zárkövetkeztetéseiből durva és visszajesztő skepticismus tűnik ki. És itt ismét idézésekre támaszkodom: „elég beszéd folyt már a lényeg, a kezdet és végczél kérdéseiről; beszéljen ön nekem arról, a mit ismer, arról, a mi önt környezi, arról, a miben élünk és a miből élünk.“ Jegyezzük meg, hogy e szavakat oly fiatal emberekhez intézte, kik magokat papi hi-

vatalra szánták és a kiknek nagyobbára oly dolgokról kell beszélni, a melyeket nem lehet látni, nem lehet érinteni, a kiknek éppen a dolgok eredetéről és végczéljáról, Istenről, a lélekről, az eszményiről kell beszélni. És minő biztatást nyújt tovább az író a leendő papoknak, kik vallásos és erkölcsi küldetésre szánják el magukat, „azon a napon, a midőn az értelem szükségei az emberi teremtmények gondoskodásának kiváló tárgyai lesznek, mikor azokkal foglalkozik az agg épen úgy, miként a férfit, a nő miként a gyermek, és a munkás, miként a földmivelő, oh akkor a vallás fenyegetve lehetend.“

És végül zárkövetkeztetésül ezt mondja: „Oly vallás, mely mindenek felett arra törekednék, hogy észszerű legyen, csakhamar megszűnnék vallás lenni.“

Nekem úgy tetszik, hogyha ebben nincsen skepticismus, akkor semmiben sem lehet azt feltalálni. E szerint minél többet foglalkoznék az ember az igazság keresésével, minél inkább közelednék a szellemi rendszer igazságához, minél magasabban emelkednék az eszményi felé, annál kevésbé lenne szükséges a vallási elem, a mi pedig az eszményinek egyik kiváló jelensége. Az ember valójában kísértetbe vitetnék, hogy tanárunk szerint azt higgye, hogy minél inkább tisztul a vallás, az ember annál kevésbé lesz vallásos, s minél kevésbé észszerű a vallás, minél babonásabb és durvább, az emberek annál vallásosabbak. Ily eszmék hallattára önkéntelen eszébe jut az embernek Bacon e mondása: „Breves haustus in philosophia ad atheismum ducunt, largiores autem reducunt ad Deum.“ Szeretjük hinni, hogy midőn ennek a tanárnak, a ki nagyon fiatal ember, a largiores haustus in philosophia birtokába lesz, gondolkodásmódja lényegesen változni fog. Bármiként legyen is, az előtt az emotio előtt, melyet ez a megnyitó előadás előidézett, nem késett beadni lemondását. Helyesen tette. És e lemondás tiszteletére válik. Talán rosszul tette, hogy később a lapokban igazolni akarta magát s e közben nagyon is sok szenvedélyességet és elbizakodottságot tanusított.

A kari tanács, a közoktatási minster beleegyezésével, elhatározta, hogy a bölcselmi tanszék ne töltsék be, hanem a kar egy másik tanárára bízatik, hogy a maga tantárgya mellett a bölcselmet előadja. Azt hiszem, jobb lett volna más tanárt nevezni ki a bölcselmi tanszékre, mint a mely tantárgy igen nagy jelentőséggel bír.

Az ilyen eseményeket nagyon könnyen el lehetne kerülni, ha szokásba vennék a theologiai karnál is azt, a mi az állami más karnál gyakorlatban van, azt t. i. hogy a megnyitó előadást a nyilvános ülés előtt beadják a kari tanácshoz. Világos, hogy oly tanár,

a ki valamely egyes testülethez tartozik, szoros solidaritásban van annak a testületnek egyes tagjaival, és e testület nevében tanítván, nem hirdethet oly eszméket, melyek a testület többi tagjainak tanításával merőben ellenkeznek. S jegyezzük meg, hogy ebben semmi merénylet sincs a tanár egyéni szabadsága ellen, mert mint embernek, tudósnak és tanárnak szabad, hogy hivatalos tanításon kívül épen azt adja ki, a mi neki tetszik. Csak mint egy bizonyos karhoz tartozó és e kar nevében tanító tanár van megkötve ennek a karnak elvei és létezésének feltételei által. Ha én, például valamely keresztény facultásnál a keresztény hittan tanára vagyok, nem mellőzhetem a keresztény hittant, s nem szoritkozhatom arra, hogy a Buddista hittant tanítsam. Ez alapigazság.

Mivel a theologiai facultás szóba jött, meg kell említenem azokat az élénk aggodalmakat, melyek annak, mint egyetemi intézménynek fenállhatása iránt keletkeztek. Kérdés tárgya, hogy megszűnnessék. A katolikus karok el vannak ítélve, a mi igen könnyen megérthető, mert nincsenek tanítványok, mivel a római kuria az ily karoknál végzett tanfolyamokat nem veszi tekintetbe és a papság legnagyobb része ellensége e karoknak, melyeknek szellemét igen szabadnak találja. De a katolikusoknak meg vannak a maguk papnöveldéik, igazi pepineriák, a honnan papjaikat kiállítják, kik azokban tanulnak. Egészen más a protestansok helyzete; nincsenek papnöveldéik s leendő papjaik csak az egyetemeknél levő theologiai karoknál nyerhetnek tudományos képeztetést. A közoktatási minister kijelentette, hogy nem részrehajló, hogy nem védelmezheti a protestans fakultásokat akkor, a midőn a katolikusokat megszünteti. S különben is a parlament nem tehet megkülönböztetéseket, s midőn az egyik megszüntetését megszavazza, szükségesképen megszavazza a másiknak is a megszüntetését. A kormány két, egymástól különböző dolgot összetéveszt. Ha feltesszük, hogy az egyetemek mellett a protestans theologiai facultást megszüntetik, miként történik a papok képzettségének megbírálása az esetben is, ha a protestansok meg is hozzák a szükséges áldozatot, hogy papnöveldéiket, mint magánintézeteket fentartsák? Ez elbírálás nem fog lehetséges lenni, mert Franciaországban csak az egyetemek állíthatnak ki oly hivatalos értékű okmányt, mely utat nyit tanári állomásra. Mi történik akkor? Az, hogy azok a fiatal emberek, a kik oly pályára szánják magukat, melyhez multhatatlanul egyetemi oklevél kell, mind Genfbe mennek, Franciaország nagy kárára. Meglehet, hogy a közeljövő megmondja, hogy a parlament miként oldja meg ezt a fontos kérdést, mely oly nagy mértékben érdekli a franciaországi protestans egyházat. Meg

kell mondanom, hogy oly emberek, kik igen jól ismerik a mostani embereket és ügyeket és a kik a közigazgatásnál magas állomásokon vannak, azt mondották nekem, hogy nem osztják ez aggodalmakat s nem gondolják, hogy a parlament elkövesse azt a hibát, hogy végrehajtsa ezt a megszüntetést. Bár melegen ohajtom, hogy így történjék, mégis kétséges vagyok benne.

Azt gondolom, nem zárhatom be e levelem a nélkül, hogy Gambetta ur haláláról ne szóljak. Bár az ön folyóirata kiválóan vallásos, azt hiszem, mégis szabad benne egy oly emberről beszélni, a ki a 19. század második felében kiváló szerepet játszott. Nem is akarom elbeszélni csodás pályáját, óriási küzdelmét, sem politikai életét. Ezek mindenki előtt ismeretesek. Azt a nagy veszteséget sem akarom feltüntetni, a mely a köztársaságot érte, sem azt a levertséget, melylyel e korai halál a francia nemzetet meglepte. Csak azt akarom mondani, hogy ez reánk, szabadelvű protestánsokra nézve — ügyünket illetőleg — fájdalmas csapás. Szenvedélyes, türelmetlen, vagy felületes szellemű emberek kiméletlenül, sőt hevesen vádolták Gambetta urat, hogy oportunistá. Valójában visszásnak tetszik az embernek, hogy az ő eljárási módját igazolni kell. Mintha a bölcsesség nem abban állana, hogy mindent a maga idejében tegyünk. Bizonyos kérdések, a melyek minket protestánsokat érdekelnek, az ő halála által épen azért vészítették el támaszokat, mert Gambetta ur bámulatos értelmességénél fogva mindig meg tudta ragadni a kellő pillanatot. Csak az állam és egyház külön választásának kérdését akarom említeni, a melynek meggyőződésből pártolója volt, de melyet bizonyosan őrizkedett volna siettetve végrehajtani. Ennek a különválasztásnak hic et nunc való meghatározása, miként többen akarnák, terhes hiba lenne, mely a katolikusoknak használna, s mely alatt a szabad eszmék szenvednének. Ez a különválasztás kétségkívül szükséges, a modern eszméknek logikai következménye lesz; de szükséges, hogy a maga idejében történjék. S hogy fokozatosan érlelődjék meg a közvéleményben, hogy hatásos és igazságos legyen, hogy megnyugvást, nem pedig ingerültséget idézzen elé. Más példákat is említhetnénk, melyek minket érdekelnek, de ebből is meg lehet érteni állításom igazságát. Egy szóval, a szabad eszmék Gambetta ur halálában némely tettei erőszakos iránya ellenére is, sokat vesztek. A clericalis szellem egy kemény ellenfélt, a protestantismus egy támaszt vészített el benne, lett légyen az ösztönszerű, vagy öntudatos.

CHARRUAUD DEZSŐ.

A PAPI ÁLLÁS SZÜKSÉGES VOLTA.

A pap nem az többé, mint régen volt. Az a mystikus csodálatos légkör, mely egykor körülövezte, kortársaink szemében mindinkább vesztit búbájából. Az egyedül igazhivő egyház papjai, kiknek hajdan elég volt egy kereszt felmutatása, hogy azt, mint bűvös talizmánt, kövessék a népek ezrei, ma már hiveinek egy jó nagy része és pedig a miveltebb része előtt nem felsőbb rend a társadalomban, hanem inkább a társadalmi rend eszközei, vagy szelidebb kifejezéssel élve, tényezői, s a kik egykor máglyán énekeltek zsoltárokat, vagy hóhérbárd alatt vértettek el a lelkiismeret szabadságáért, vagy más szabadelvű nagy eszmékért, azoknak utódai is — mindamellet, hogy szabadságot és előhaladást hirdetnek — nem annyira az emberben levő isteninek apostolai, Isten szolgálói, mint inkább az emberek szolgálói gyanánt állanak sokak előtt a társadalmi élet fokozatán. Nem azért, mintha talán a mai papság alászett volna a hivatás magas színvonaláról, melyre elődei emelkedtek. Tudományos miveltség, szónoki erő tekintetében bizonyára állja a versenyt a mult dicső korszakok bármelyikének nemzedékével. Vannak ma is, kik ékesen szólnak, mint Chrysosthomus, tudományjal és kegyes érzülettel, mint szent Augustinus; vannak reformerők, kik Luthert, Zwinglit és Dávid Ferenczet idézik fel emlékezetünkben; erkölcsi hatalmak, kik Genf nagy reformátorára, Kálvinra ragadják vissza képzeletünket. És mindamellet is a papság a jelenkor tudatában nem azt a helyet foglalja el, mit a multéban elfoglalt, működése iránt nem az az érdeklődés, hivatalának fensőbbisége és fontossága iránt nem az a méltánylás és elismerés. Mi sem mutatja ezt inkább, — eltekintve e tudat mellékes, másodrendű nyilatkozataitól, — mint az a jelenség, hogy a szószék vonzereje, a nélkül, hogy maga-magából vesztett volna, napjainkban gyorsan hanyatlik lefelé. A közönségnek egy részében a templomlátogatás kötelességérzete távol áll attól, hogy viszonzás legyen a papi hivatásnak való teljes és hű odaadásra. Nem veszem itt tekintetbe azokat, kik lelkükből az istenség tudatát kitépve, kívül állóknak vallják magukat minden egyházon és minden valláson, a kik nem ismernek el semmit, mi az anyagin túlterjed, kik előtt a vallás csak ürügy vagy káprázat

színeben tűnik föl. De ott van a közönségnek egy tekintélyes osztálya, azok, a kik a vallással még nem szakítottak teljesen, kik Istent még nem száműzték a gondolatvilág trónjáról, kik a kereszténység iránt, mint életelv és éltető hatalom iránt, tisztelettel viseltetnek, de a kik maguk tartásával tényleg ellene nyilatkoznak a kereszténység minden formáinak és képviselői személyeinek. S a midőn ez első sorban ép oly ponton történik, hol a papi hivatal a legbensőbb lényegében jut kifejezésre, az nem lehet közönyös dolog előttünk, mert a kiknek szemében a papi hivatal fontossága leginkább csökkent, azok az ugynevezett miveltszertől való, mely osztály épp miveltségénél és finom izlésénél fogva a társadalomban irányadó vezérszerepet játszik. E tapasztalat méltán gondolkozóba ejtethet minket és önként kelti bennünk azt a kérdést, hogy hát tulajdonképen van-e szükség a papi állásra, hogyha a papi hivatal fontossága mindinkább csökken és csupán az emberek külső szükségeinek kielégítése szempontjából tekintetik, van-e szükség a papra a modern társadalomban?

Hogy a papról való felfogás időnkben megváltozott és az emberek más szemmel nézik a papot, mint a tekintélyhit korában, a Comte után némelyek által ugynevezett „theologiai“ korszakban, az nagyon természetes. S a tekintélyhitből vetődött hivatali fény szétfoslása még egyáltalán nem volna az a jelenség, mely figyelmünket egészen a papi állás létkérdéseig foglalkoztassa. A supranaturalistikus alapot, melyen a tekintélyhit épült, s egykor oly erősen és dicsően állott, már régen megingatták az előrehaladó ész fejszecsapásai, s a rationalismus ifjú keze már új elemeket rakott le hit- és üdvösség-alapul. Szabadelvű protestansra nézve a hivatal, mint ilyen által adott tekintélynek tünedezése kérdés tárgya nem lehet. A protestantismus szelleme hozta azt magával, hogy a papi állás mesterséges gloriájától megfosztva a polgári élet más rendes foglalkozásaival egy színvonalra szálljon. Ámde midőn a belőlről jövő világosság és erő, a bölcsesség, a szellem és jellem tekintélye kezd hatástalan lenni, s a pap szellemi működése iránt a miveltek részéről mindenféle szenvedőleges magatartással találkozik, ez már a papi állás lényeges oldalát illeti, s jelentése szavakba foglalva anynyt mond: nálatok nélkül is ellehetünk, nincs többé rátok szükség! És mert ez nemcsak hallgatóságos kijelentés, hanem nem egy kortársunk nyilvánosan is kifejezést ad e nézetnek, indíttatva érezzük magunkat az így és a helyzet által feladott kérdéssel szembenézni, hogy lássuk, hogy a papnak van-e jogosult helye, van-e még hivatása a társadalomban, vagy pedig szereplése végére jár?

Azok, a kiknek magatartása vagy nyilatkozatai a kérdéssel való foglalkozásra ösztönöznek, így okoskodnak: „Nincs szükségünk papra és templomra. Mi magunk is tudunk imádkozni, tudunk egyedül titkos kamaránkban, vagy a természet szabad ölnén, Istennek nagy templomában. Mi szükség nekünk egyházi beszédeket hallgatni, mikor olvashatunk könyveket, hallgathatunk felolvasásokat a tudományról, irodalomról és művészetről. Az embereknek ismeretre és nem szertartásra van szükségük. Ujságok, folyóiratok, felolvasások, ezek a mi korunknak tanítói, kiket hallgatni kell.“ Ebben ki van fejezve mindazoknak a „miveltek“-nek az álláspontja, kiknek még van vallása, de lelkük vallási aspiratióinak kielégítésére papot és egyházat nem látszanak igényelni. Az ember önmaga is ki tudja vallásos szükségéit elégiteni, maga lehet papja magának, vagyha segítségre van szüksége, azt megtalálja az egyházon és intézményein kívül a társadalom más miveltségi tényezőiben és eszközeiben.

Ez álláspontot vizsgálva, nem tagadhatjuk, hogy van abban igazság, mert hogy az ember önmaga is tud imádkozni, kétségbe nem vonható, s ebben a kereszténytan egyik nagy alapelve fejeződik ki, t. i. hogy az isteni szellem közvetlenül, minden közbenjáró nélkül is hathat az emberi lélekre, és imára buzdulhatunk otthon, titkos kamaránkban is. És ismét ki tagadná a magán-imádkozás fönségét künn a természet szabad ölnén, hol az ég milliárd csillagai, a kelő nap magasztos pompája, a mindenségen előmlő magasztos őszhang töltik be a lelket isteni ihlettel! Minden új kijelentés a vallásban a végetlen szellemnek a véges szellemmel való közvetlen érintkezéséből származott. A próféták és Jézus kijelentései mind Isten közelléte érzetének az eredményei. S az egyes ember vallásában is az a legeredetibb, legvalódibb és lényegesebb elem, melyet saját lelke a közös isteni forrásból meritett, melyet önmaga nyert az örök szellem szemléletéből.

Készséggel elismerem a közvetlen ihletés elvi jogosultságát és nagy fontosságát a vallásos életre nézve, sőt tudok rajzolni egy boldog kort is lelkemben, tudok képzelni — bár beláthatatlan meszszi-ségben — egy boldog jövődőt, a mikor az a felfogás teljesen érvényesülhet, a mikor nem lesz szükség sem papra, sem egyházra, mert az isteni szellem anynyira át fogja hatni és betölteni az emberi társadalmat, hogy annak minden intézményei vallásosak lesznek, minden foglalkozása szent, és minden cselekedete az istenimádásnak egy-egy ténye, a mikor valódi theocratia, istenuralom leend, a mikor az Ige az emberi életben testté váland. De a dolgok jelen állásában ama nézetet mégsem tekinthetem egyébnek az emberi ész végletek-

be csapongásánál. Hosszú időn keresztül tartotta fogva az a hit az embereket, hogy Istenhez csak közvetítés útján juthatni, az idvességet csakis a pap által lehet megnyerni, a ki egyedül léphetett be a titkos szentélybe. S most, hogy a szabad szellem föltárta az utat a szentélyhez a hivek előtt is, most, hogy a vallásban szabadság uralkodik, ime már haszontalan szolgálává lett a pap, a kire többé nincs szükség. De valamint a közbenjárást nem tartjuk nélkülözhetetlen feltételnek, másfelől az egyéni ihletésben a vallás fentartására, bármennyire akarnók is, elég biztosítékot nem látunk. Megengedem, hogy vannak egyesek, kik éppen a keresztény egyház intézményeivel ellátott társadalomban egyénileg is fenn tudják vallásukat tartani, de az emberiség nagy tömegére az isteni szellem ma is az egyház és annak szolgálói által hat. Hogy az egyéni ihletés nem elégséges, azt maga az egyház történelme tanúsítja, mert nem először jelenik meg az emberek gondolkozásában a papi hivatal fölösleges voltáról való nézet. De minden ez intézmény megszüntetésére irányzott kísérlet szomorú következményekben, keserű tapasztalással végződött. Próbálhatunk most is és ama tan alapjára helyezkedve követelhetjük a papság eltörlését, ánde akkor készítsük egyszersmind magunkat vallási tekintetben arra a sorsra, melyben a montanistáktól a quakerekig mindazok a vallási testületek részesültek, melyeknél az egyéni ihletés tétetett alapul, készítsük magunkat az enyészet sorsára, melynek szele a montanismust már rég elsöpörte a föld színéről, s a quakerismus testét éppen napjainkban oldozza és viszi a biztos megsemmisülés felé.

De nem! ez velünk nem fog bekövetkezni, mondják ama „felvilágosult“-jaink; ha mimagunk nem tudjuk magunkat vallásilag szolgálni, támaszkodhatunk más segítségekre, olvashatunk könyveket, hallgathatunk felolvasásokat, s ebben az esetben sem lesz szükség papságra, van alkalmunk lelkünk magasabb vágyait más szellemi készletből táplálni, mint egyházi beszédek.

Igen! korunk irodalma, tudománya és művészete sok vallásos elemet tartalmaz s a mellett a lelket más ismeretekkel is gazdagítja, s talán hasznosabb dolog a lelki művelődésre könyveket tanulmányozni, s a tudomány csarnokaiban felolvasásokat hallgatni, mint egy-egy üres egyházi beszédre való figyelés a templomban. Azok az írók, kik keresztény légkörben mozognak, kiknek világnézlete a keresztény theismus, legyenek szépirodalmi írók vagy költők, vagy legyenek bármiféle tudósok, rálehellik munkáikra a szellemet, mely a lelküket mozgató központi eszme világosságából árad. És az ilyen írók tanulmá-

nyozása, vagy hallgatása csakis előnyösnek mondható. Az egyéni ihletéssel az emberi kebelben fölfakadt érzelmek táplálékot nyerhetnek azokból, a vallásos hangulat emelkedhetik, a formátlan vallási eszmék a gondolatok összehasonlítása által megtisztulva, határozott alakot ölthetnek. És a művészet is, melyet alkotásaiban az emberi érzésben benrejlő idealismus és nem a kívülről vett realismus vezet, nagy szolgálatot nyujthat a vallás magas regioiban egyedül lebegő ihletésnek. Társul szegődhetik és örökszép, isteni kifejezéseivel építő befolyást gyakorolhat az embernek mind érzelmi, mind eszmei világára, hathatós eszköz lehet arra, hogy az emberi lélek a végetlen tökély utáni szárnyalásában a menynevei magaslatokon föntartassék.

De bármily hatalmas erő látszik is rejleni korunk irodalmában, tudományában és művészetében és ezeknek jeles képviselőiben az ember vallási szükségeinek kielégítését illetőleg is, az emberiség vallását mégsem tarthatjuk a jövőre nézve biztosítottnak az által, hogy az apostolok helyét tudományos írók, vagy szerkesztők, és a próféták helyét egyetemi szónokok, vagy pedig művészek foglalják el. Lehetnek azok ugyan másodrendű segítségül a vallás fentartásában, de csupán azokra támaszkodni, nézetem szerint, egyértelmű lenne azzal, hogy a vallást s kitűnőleg a kereszténységet, nemünk ez éltető szellemét, a legnagyobb veszélynek tegyük ki. És ezt annál inkább mondhatjuk, mert az irodalomban, tudományban és művészetben mindinkább kevesedik a keresztény szellemű írók, tudósok és művészek száma. A keresztény világnézet mellett azzal ellenes világnézetek sarjadzának föl, a tudományban a materialismus hódít mind nagyobb tért, az irodalomban az eszményiséget a naturalismus kezdi háttérbe szorítani, a bölcselemben az empirismus és pessimismus, a művészetben meg a realistikus irány nyomulnak előtérbe.

S ha ily körülmények közt ama „fölvilágosultjaink“, „mívelteink“ mégis arra gondolnak, hogy a papságot az egyházon kívül levő szellemi tényezőkkel helyettesítsék, gondoljanak egyszersmind az eredményre, hova nézetük vezetni fog. Az bizonyára nem a kereszténység elé kitüzött magasztos cél elérése: az emberiségnek „szent papsággá“ alakítása, hanem a vallás teljes elvilágiasítása, a társadalom teljes secularizatioja leend.

Nem! a papság működése iránti szenvedőleges magatartás és szükségtelen voltáról való nézet nem származhatik gondos és lelkiismeretes vizsgálódásból. A társadalom fölötte mesterséges berendezésében a legtöbb foglalkozás éppen nem oly természetű, hogy az egyénnek az ihletésre kedvező alkalmat nyujthasson. A kor irodal-

ma, tudománya, művészete és képviselőik meg együttvéve sem bizonyulnak a vallásos kívánalmakat kielégítő és vallásfentartó tényezőknél. Annál inkább szükség van tehát olyanokra, kiknek egyenes hivatása az embereknek az istenimádat felséges munkájában segélyül lenni; és egyenes hivatása nem vallási ismereteket meríteni az irodalomból, tudományból és művészetből, hanem az ezekből összesített világosságnál a vallást tisztítani s a kereszténységet lényeges eszméiben, mint isteni igazságot védeni és fentartani.

Valóban hogyha valamely kornak szüksége volt vallás-prófétai szellemekre, korunk kétségtelenül az, melynek nélkülözhetetlen egy oly testület, mely e szellemet a maga körében ápolni s az emberiség magasabb miveltsége érdekében mások részére is hasznosítani van hivatva.

PÉTERFI DÉNES.

TANULMÁNY A PÁLINKAIVÁS KÁROS VOLTÁRÓL.

Régi időtől fogva számos olyan szert ismernek, melynek hatása a központi idegrendszerre oly bódítólag hat, hogy az ilyen élvezők öntudatosan cselekedni nem tudnak. S a legrégebb időkől fogva ösmerünk olyan törvényeket, melyek korlátozni akarják a részegítő italok árulását, hogy a köznépet az iszákosságtól tartóztassák. Az újabb korban több figyelmet fordítanak erre, mert a mióta a gabonanemekből iparilag az alkohol különböző nemei gyártatnak, — az alkalom ezeknek élvezetére könnyebb és gyakoribb. És életani hatása is az alkoholnak a tudomány mai állása szerint pontosabban figyelhető és kísérletekkel bebizonyítható. Ez észleletek az egészségügy körében oly szomorító eredményeket mutattak fel, hogy nem lehet csudálni, hogy ha sokaktól olyan szabályrendeletek életbeléptetését halljuk sürgetni, melyek talán az egyéni szabadság korlátozásán kívül még az ipar terjedésére is megszorítólag hatnának.

Ma már a különböző országokban fenálló óvrendszabályok sokfélék és mindenki előtt, kit e dolog érdekel, meglegelősen ösmeretek. De minél számosabbak e rendszabályok, annál bizonyosabb, hogy nem lehet célszerűeknek tartani. Tudjuk, hogy hiába szab a törvény az iszákosságra büntetést, hiában van a pálinka-árulás megszorítva. Az olyan embereken, kik pálinka iváshoz vannak szokva, csakis oly módon lehet segíteni, hogy ha ez ital helyett egy jobbat, egészségesebbet és egy kevésbé ártalmasabbat, vagy a mi legtöbbet ér, olcsóbbat ajánlhatunk.

Mielőtt az alkohol élvezet károsolta elleni rendszabályokat tárgyalnók, némely kérdésekkel kell tisztába jönnünk, u. m.: valóban az alkohol mértékletlen élvezete olyan káros-e az emberi szervezetre, mint állítják? és valóban az alkohol tartalmu italok élvezése annyira kártékony-e a nép egészségére, hogy szükséges az ellen az államnak rendszabályokat léptetni életbe? E kérdések szellőztetésével nem azt akarjuk elérni, hogy minden szeszesital élvezését az egészségre gyanusnak tüntessünk fel, vagy pedig el ne ösmernők, hogy csekély mennyiségű pálinka-ivás a szegény és mérsékelt táplálékkal bíró embernek ne volna szükséges, hanem az iszákosság okát és azt a viszonyt, a melyben ez a szeszesitalok élvezetével együtt jár, kimutatni és ez ellen rendszabályt alkalmaztatni.

Lássuk először az iszákosság kártékonyágát az államra és egyénre. Mértékletlen alkohol-élvezet kártékonyan hat az ember szervezetre. Tapasztalásból lehet tudni, hogy tulságos mennyiségű élvezete ennek az első alkalomkor mérgezőleg hathat nem egyszer. A gyakori, de kisebb mennyiségben való élvezés üdült változásokat idéz-

het elé úgy a testben mint ennek élettani rendes működésében. Orvosok már régen ösmerik, hogy az iszákosok vére sok vérsavat és aránylag kevesebb szilárd alkatrészeket tartalmaz, mint az egészséges embereké, és e mellett a szervek szövetségében nagy mennyiségű zsir válik ki az iszákosoknál.

A szokásos iszákosok leggyakoribb betegsége idült torok, gyomor és bélhurut, elzsírosodott máj, szemcsés máj, zsiros elfajulása a szivizomnak, a véredények kásás elfajulása, a lélekező szervek idült hurutja, Brighth-féle vese elfajulás, idült kemény agykéreg-lob, agytöpörődés, láttompulat, tagok reszketése, mely a nép között is az iszákos rezgőj nevét viseli. — Eltekintve attól, hogy a szokásos iszákosság a fent említett betegségeket szüli, főképen azért kártékony, mert fogékonyná teszi az ilyeneket más betegségeknek könnyű megkapására. Az orvosok előtt köztudomású dolog, hogy járványok alkalmával legkönnyebben az iszákosok betegülnek meg. Egy nagyon tudományos főpaptól hallottam, hogy hazánkban 1830—31-ik cholerajárvány alkalmával Nagy-Szombathban legtöbb haláleset az iszákosoknál fordult elő. — Hasonlót állit Seitz az 1873—74-iki müncheni cholera járványról. Más orvosok is tapasztalták, hogy a cholera járványnál használni szokott tulságos szeszital élvezet elősegíti a betegség megkapását. Ezek és más tapasztalatok is azt mutatják, hogy a megbetegedés és halálozás az iszákosoknál magas fokon áll. Bizonyítékul szolgálnak ehez azon kimutatások, melyeket Carpenter közöl t. i. 1838-ban az első hat hónapban az Indiában elhelyezett regementekből 9340 katona közül, kik nem voltak tulságos szesz italélvezők a beteg lazarettekben az arány volt 1:16, ellenben 17.354 részegeskedő között az arány 1:7.

Káros az iszákosság még azért is, mert a részegesek utódjainak többnyire hajlama van az idegbetegségekre.

A halandóság azért olyan nagy az iszákosoknál, mert a heveny betegségek, vagy sértések iszákosoknál sokkal veszélyesebb lefolyásuak, mint a józan életüeknél. Szám szerint még, igaz, hogy pontossággal nincs kimutatva, hogy a halálozás iszákosoknál mennyivel szed több perczenet, de könnyenhihető, hogy ennek nagyobbak kell lenni, mint józan életű emberekénél. Ha nagyon tökéletlen is a statistikája az iszákos rezgőjben (*Delirium tremens*) elhaltaknak, még is mutatja az, hogy a részegesség mily nagy %-ot követel a halál számára. Angolországban 1847—74-ig, tehát 28 év leforgása alatt meghalt iszákos rezgőjben 13,203 ember; a bécsi közkörházban 1870—76-ig meghalt 195, 1871—76-ig a bécsi figyelő szobán csak 125 mult ki ezen betegségben, míg ezen 6 év leforgása alatt Berlinben 206 ember. 1843—1866-ig Berlinben 648 örülési esetet jegyeznek föl, melynek biztos oka az iszákosság volt. Ezen statisztikai adatok azt mutatják, hogy 316 halál eset közül 1 az iszákosságra esik. 1873-ban 433 halál esetből egyet vesznek az alkoholismusra. Berlinben 528 közül egyet, és Münchenben, a hol nagyon sok sört isznak, 1299 halál eset közül egyet okoz a spiritiuozmok tulságos élvezete. Nagy szerepet játszik az iszákosság azon szerencsétlen ese-

teknél, hol az emberek életüket vesztik. 1872—75-ig Franciaországban részegség következtében lett szerencsétlenségeknél évenként 404 ember vesztette el életét. Lumier statisztikai adatokkal bebizonyította, hogy legtöbbször esetleges szerencsétlenségek olyan helyeken fordulnak elő, hol az emberek nagyobb mennyiségben élvezik az alkoholt. Szászországban 30 évnyi időköz alatt 1111 eset fordult elő hol a szerencsétlenségnek részegség volt az oka, tehát ez összes szerencsétlenségek 6·2%-jának iszákosság volt okozója. A porosz államban 1869—73-ig iszákosság miatt 1554 személy pusztult el, tehát 4·65% az összes szerencsétlenségek közül, melyek ezen idő alatt előfordultak. Az iszákosságnak befolyása van az öngyilkosságra is. Franciaországban 1876-ban 100 öngyilkos esetre 13·41 esetet részegség okozott. Szászországban 10·39-et hasonló szenvedély. Köztudomású dolog, hogy a részegség nagyobb bátorságot ad az öngyilkosság végrehajtására és sok öngyilkos részeg állapotában meg sem tudja fontolni öngyilkosságának kiható következményeit.

Az iszákosság rövidíti az életet. Neyson összehasonlította az iszákosok és józanok életét; megfigyelt 6111 részegest, kiknek életkoruk 16 és 90 év között volt. Ezek közül 357-nek halálát egyenesen részegeskedés okozta és így a halandóság 3·25-al perczentezik a részegesek között. Fájdalom, de ismert dolog, hogy a civilizált államokban a betegség és halál okokra nagy %-ot ad a részegeskedés; és így kötelessége az államnak ezen okot ép úgy, mint bármely más káros hatányt erélyesen, szigoru törvényekkel elnyomni, bár bírná azt egészen kiirtani! Amerika és lakói, valamint Nyugat-Afrika és a Déli tenger sziget lakói meggyőzhetnek minket arról, hogy a részegeskedés népeket ép úgy támad meg és pusztít el, mint bármely betegségi járvány. Hiszen tudjuk, hogy egy pár évtíz alatt ezen néptörzsek, a mértékletlen pálinkaivás áldozataivá lettek. A részegeskedés igen sok esetben okozója az örülségnek. Franciaországban 1874—1876-ig az örülteknek 14%-ját okozta. 1876-ban Cislajthan tartományok tébolydáiban az örültek 12·3%-ját az iszákosok szolgáltatták; úgy, hogy azt hisszük ma már egy tapasztalt elme gyógyász sem akadna, ki azt merné állítani, hogy a szeszitalok tulságos élvezete nem okozhat örülséget.

De a legborzasztóbb tapasztalat az, hogy a részeges szülőknek legtöbbször hülye (cretin) gyermekeik vannak. Dr. Howé 300 idiotát észlelt, kiknek szülői közül 145 — tehát csaknem fele — pontosan bebizonyítható volt, hogy részegségben nemzette gyermekeit.

Tekintve azt, hogy a részegeskedés mily befolyást gyakorol az életre, elmondhatjuk, hogy egyik főforrása a szegénységnek és a társadalmi nyomornak. Csak vegyük azt, hogy némely családnál, hol a családfő részeges, gyakran e miatt kereset-képtelenné válik, vagy el is pusztul és így családjának számos tagját korán nyomorba dönti s a társadalomra tölja. A szokásos iszákosság bénítja a nép munkacerejét; a részeges unja a munkát, elhanyagolja üzletjét és így saját egyéni jóllétét aláássa. Az iszákosság gátolja a szorgalom, kedv fölbredését s mintegy elzárja azon utat, melyen a szegénységtől me-

nekülni lehetne, míg a józan életü ember azon gondolatától, hogy környezetét tisztességesen eltarthassa, folytonosan munkára ösztönöztetik és így képes lesz kitartó szorgalom által reménytelen állapotból is magát kiküzdeni. De a részeges az ily lelkiismereti gondokat alkohollal üzi el magától s úgy saját sorsát, mint környezetjét egykedvűen tekinti, eltompul, erkölcsi kötelemeket nem érez, s végre képtelen lesz önségély által magát, és környezetjét fentartani. Minek is lehetne ily egyéneket egyebeknek, mint a társadalom betegjeinek tekinteni. Az iszákosság a népek erkölcsi érzetét mélyen lesüllyeszti. Iszákos szülők gyermekeik javával s azok nevelésével nem sokat szoktak törődni; bárki elképzelheti, hogy a részeges szülők közötti házi jelenetek, mily befolyással lehetnek, a gyermekek ébredő lelkére. A részegesség és a büntettek elkövetése között nagy a rokonság. Ugy a heveny, mint idült alkoholizmus gyakran törvény ellenes cselekedetekre vezetik az embereket. Részegség mámorában nem lehet a cselekedetek következményeit megfontolni és néha az egyéni érzetek és talán csalárd képzetek legkisebb benyomásra is megfontolatlan cselekedetekre ragadják az iszákost. Részegeknél túlbecséret keletkezik, túlságos érzékenykedés, jogkövetelés, törvénysértés, erőszakoskodás, bosszúállás stb. S miután az ily cselekedetekre a törvény büntetést szab, a gyakori büntetés eltompítja a szegyenérzetet, megsemmisíti a becsületérzést és így az iszákos azután józan állapotban is becstelen dolgokat szokott elkövetni.

Hogy a részegeskedés a büntetteket szaporítja, azt számok bizonyítják. A német államfogházakban 30041 férfi fogoly közül 13199 részeges volt, tehát 43·9% és 23·5% ezek közül szokásos iszákos, 20·4% csak alkalmi részeges. Angliában, mint azt a régebbi parlament-enquettek bizonyítják, 1871-ben constatálva lett, hogy $\frac{4}{6}$ -de egész $\frac{3}{4}$ -ig az összes bűncselekedeteknek a részegeskedés miatt történt. — Baer az alkoholizmusról írt nagy munkájában kimutatja, hogy mily viszony van a bűncselekedetek és részegeskedés között. Ugyanis: A gyilkosságért elítélteknek 46%-je, az emberölésért elítélteknek 63%-je, a rablásért elítélteknek 68%-je, a testi sértésért elítélteknek 74%-je, erkölcstelen erőszakért elítélteknek 64%-je, közrend- és vétségért elítélteknek 76%-je részeges. Az iszákos bűnösöknek száma elég nagy, de aránylag mégis kevés azokéhoz képest, kik, ha büntettet nem is követnek el, mégis a szeszes italok élvezete által vagy lelkiismeretük ellen cselekednek, vagy kötelességeiket nem teljesítik, és így bár nem szokásos, de alkalmi részegesek, s ennek következtében csak néha tesznek kárt úgy maguk, mint az állam ellen, s mindennek a szerencsétlenségnek mi lenne egyéb indító oka, mint a szeszes italok túlságos élvezete. Hogy az előszámláltak mily befolyással lehetnek az állam jóllétére és ezt mennyiben érintik, nem szükséges részletezni. A részegeskedés szaporítja a számát azoknak, kik a községeknek terhei s kiket gondozni s tartani kell; akadályozza a nép erejének kifejlődését s kiszámíthatlan kárt okoz az állami vagyonnak, mivel az egyéni munkásságot tönkretévéssel fenyegeti. Az iszákosság, a mint azt számos megfigyelés

mutatja, az egész föld kerekiségén e száznak legnagyobb veszedelme. Hogy mennyire van csaknem majd minden nemzetnél az iszákosság elterjedve, azt könnyen meg lehet a fogyasztási adókból itélni, mely a bor, sör és pálinka gyártásánál, kivitelénél és behozatalánál feljegyzetetik. Ámbár a pálinkának consumtiója az osztr.-magyar birodalomban egész pontossággal ellen nem őriztethetik, mivel csak a gyártott alkohommennyiséget adózzák meg és az összes gyártott alkohommennyiséget nem használják pálinka készítésre, hanem annak egyrészét technikai és más czélokra is fordítják. De eltekintve ezen hiányos ellenőrzéstől, biztos az, hogy a provinciákban rendkívül nagy mennyiségű pálinka fogyasztatik el. A magy.-osztrák birodalomban 1880-ban 123 millió hl.-nél több alkoholt gyártottak, ebből 17 millió hl.-nél többet az országból; 9515 hectolitert idegen helyről hoztak be. Azon 67.721350 hl. alkoholból, mely 1879 és 80-ban mint ipargyártmány bejelentetett, csak 53 milliónak van a provinciája kimutatva; 316.178570 hl. lisztes anyagokból gyártatott, 20.956953 hl. mélaszból, 1142552 hl. vagy gyümölcsből, vagy sepréből és más anyagból készítették. Galiciában és Bukovinában csaknem kizárólag pityókából és gabonából gyártják az alkoholt. Csehország, Morva és Szézia tartományokban többnyire a melaszból, az Alpések környékén fekvő tartományokban nagymennyiségű pálinka gyümölcsből készíttetik. Szám szerint, pontos kimutatás szerint nem lehet biztosan megmondani azt, hogy vajjon az osztr.-magyar birodalomban az iszákosság szaporodott, vagy fogyott, mivel ehhez a statistikai adatok hiányzanak. De azok az eredmények, melyeket a megfigyelések csupán empiriailag mutatnak, arra engednek következtetni, hogy bizony az iszákosság nem csökkent, hanem növekedett.

Galiciának több községe és kerületje hosszas ideig a kormánynál sürgette, hogy az iszákosság ellen törvény hozassék. — Végre 1877-ben egy ily törvény létrejött. Ezen törvény alapján Galiciában, melynek lakossága $5\frac{3}{4}$ milliót teszen, 1878-ban több mint 18 ezer embert kellett a részegségért megbüntetni. Galiczia példájától ösztönözöttetve, Sziléziában és Morvában szintén törvényeket hoztak az iszákosság ellen. Nem volna érdektelen, ha a hely szűke engedné, felsorolni azon dolgokat is, melyek bizonyítanak, hogy a bécsi rendőrség e tekintetben micsoda tapasztalatokat tett, továbbá ezen iszákosság micsoda betegségeket szolgáltatott a nyilvános kórházaknak. De ezt most mellőznünk kell. Dicséretére szolgálhat az osztr. kormánynak, hogy az előszámlált tartományokban czélszerű törvények által igyekezett az iszákosságnak gátot vetni. S hogyha bár ezen törvények az első pillanatra dracóilag szigorúaknak is tűnnek fel s a polgári perrendtartás törvényeit némely helyeken át is hágják, nem kell e tekintetben itéletileg elhamarkodóknak lennünk, s nem kell felednünk, hogy ez a nép egészségeért történik, mert rendkívüli rosszat csakis rendkívüli rendszabályokkal lehet kiirtani.

A szeszes italok mindenike alkoholt tartalmaz és ezen alkohol-tartalomtól függ mámorító hatásuk. Schlager a bécsi kórház jelentésében eseteket hoz föl, hol iszákossági rezgőry a szeszes italok

mértékletes élvezete után is föllépett. Schwechatban dr. Kehl alkoholmérgezést észlelt sörivőknél, különösen a sörházban szolgált cselédeknel, kik olyan sört kaptak, melynek 5%-nél nagyobb alkoholtartalma volt. Az ilyen sör maradék a hordókból és soha sem volt egészen tiszta. Mivel a sör és a bor aránylag drágább e két ital soha sem fogja a népnél a valóságos alkohol mérgezési tüneteket okozni. De másként van az a pálinkával, mely aránylag olcsó és a nép ennek következtében belőle nagy mennyiséget fogyaszthat el. — Azok a pálinkák, melyek a csapszékekben elárultatnak, közönséges aethyl-alkoholon kívül még más alkoholt is tartalmaznak, különösen a kozma-olajat (amyl-alkohol), mely sokkal behatóbban mámorít és érzéketlenít. A kozma-olaj nagymennyiségben fordul elő olyan pálinkában, melyet pityókából gyártanak. Állatokon kísérleteket tettek kozmaolajjal és az lett az eredmény, hogy ez sokkal mérgeesebbnek találtatott az aethylalkoholnál. 1879-ben Svédország kerületi orvosi kozmaolajra nézve vizsgálatokat tettek s úgy találták, hogy az mostanság ritkábban fordul elő a pálinkákban, mint ezelőtt; de azért az alkoholmérgezés épen oly gyakori. És ez azután biztossá teszi azt, hogy nemcsak a kozmaolaj tartalmu pálinkák, melyek pityókából gyártatnak, hanem mindenféle pálinka káros az egészségre. A tapasztalat azt is mutatja, hogy a köznép szokott módján élvezett pálinkaital valóban káros, mert más alkoholtartalmu italok is élvezetnek nagymennyiségben, a nélkül, hogy károsak lennének, így p. o. a rum, mely nálunk a theának szokásos hozzátétele. A valódi jamai-kai rum a czukornád szörpjének melassából nyeretik, de mesterségesen is gyártják úgy, hogy borszeszt hangya aetherrel, tejsavval és vajaetherrel összekevernek s caramellel megfestenek. Az alkoholt szagos füvekkel beitatják s aetherikus olajjal aromatizálják. Ilyen italok a Franciaországban és Algirban nagy mennyiségben élvezett absint s ehez hasonló szesz italok.

Ujabb időben vizsgálatokat tettek, hogy meg tudhassák, hogy kevesebb mennyiségű alkohol-élvezet az emberi szervezetre káros-e? és csakugyan az alkohol bármily mennyiségben, úgy mint mindennapi élvezet-szer az egészségre nézve rendkívül káros. Mindenki tapasztalhatja, hogy alkohol ivása után mulékony kellemes subjectiv-érzés támad. De az objectiv-érzés azt azután nagyban paralizálja. Az a munkás, a ki éhes, és éhségének csillapítására alkoholt veszen magába, az igaz, hogy elnyomja a báyadtság és éhség érzetét, de nem is fogja magát erősebbnek érezni, sem nem éri azon érzetet, melyet éhség alkalmával a kielégítő táplálék nyújt. — Liebig úgy véli, hogy a pálinka oly módon hat a munkás idegére, hogy az élénkítő erőt a test contójára adja és az ivás napján testének azt az erejét használja el, melyet holnap kellene elhasználnia. Minden részeges ember egészségéről egy váltót állit ki, melyet folytonosan prolongál, beváltani nem képes, mert a kamat helyett a tőkét költi és így kikerülhetlenül meg kell buknia. Még min fölmelegítő anyagot sem kell az alkoholt túlságos nagyra becsülni, mert igaz az, hogy kisebb mennyiségű alkohol élvezése után a vérkerin-

gés gyorsul és így a testnek melege is növekedik. De nagyobb mennyiség fogyasztása éppen az ellenkezőt okozza. Professor Brücke bebizonyította azt, hogy a pálinkának nincs nagyobb melegítő ereje, mint a gabonának és ptyóának, melyből azt készítik, és ha a szegény ember a melegítő anyagot pálinkában akarja beszerezni, aránylag sokkal drágábban fizeti, mintha magát kenyérrel vagy ptyóákkal melegítné be. Ezen nézetek a munkaerőt és test melegítését illetőleg a tapasztalat által kellőleg be vannak bizonyítva. Az északsarki expedíciók e tekintetben a legmegbízhatóbb adatokat szolgáltatták, mert ezeknél kitűnt az, hogy a kik magukat a szesz italok élvezetétől visszatartották, ép oly kitartók s néha még sokkal erősebbek valának, mint azok a kik magukat folytonosan szesz italokkal élénkítették.

Tudva van, hogy az iszákosság leginkább a szegényebb néposztály között terjedt, és itten a szegénységet nem az iszákosság okozza, hanem éppen a szegénység okozója az iszákosságnak. A főök éppen az, hogy a szegény ember könnyen szerezhet magának olcsó szesz ital, p. o. pálinkát, mely a tudatlan nép hiedelmében most is mint fontos tápszer, mely erőt ad, szerepel; valóban mihelyt a szegény tudatlan nép subjectív azt érzi, hogy a pálinka éhségét csillapítja, felmelegíti, fáradságában élénkíti, vajmi nagy baj korlátolt felfogásánál fogva meggyőzni arról, hogy ezen érzet számos káros hatás által veszedelmessé válhat. Mióta a pálinkát ptyóából gyártani lehet, azóta az ára olcsult, míg más az egészségre nem káros italok, u. m. sör és kávé, különösen az újabb időben, mióta már meg is adóztatnak, az árakban nemhogy szállottak volna, hanem folytonos emelkedésben vannak és így a pálinka-consumtióval versenyre nem kelhetnek. A míg ptyóából pálinkát nem gyártottak, hanem a többi gabonanemüekből, vagy gyümölcsből, addig pálinkagyárak úgy Észak-Németországban, valamint Nyugat-Magyarországban csakis a vagyonosabb helyeken állítottak, De a ptyóából gyártás óta már Németország keleti részében, Sziléziában és Galicziában több kisebb pálinkafőzdeket állítottak fel, melyek alkalmat szolgáltatnak arra, hogy a népesség a kozmaolaj által meglehetősen káros hatású pálinkához könnyen hozzáférhessen. Európa északibb országaiban, hol hűvös klíma uralkodik, a lakók csaknem életszükséggé tették a mértéktelen pálinkaivást, különösen a szegény népek, kik nem bírják a hűvös klíma ellen megfelelő táplálékot, vagy ruházatot megszerezni. Igen fontos azt is tudni, hogy miféle módok teszik az életnek már nagyon korai szakában az embereket kezdő iszákosokká. Egyily alkalmúl tekinthetjük hazánk szegényebb lakóinál is azon elterjedtebb hiedelmet, hogy reggeli táplálékul legkönnyebben beszerezhető a pálinka és kenyér. Ha egy bizonyos ideig az ilyen reggelit élvező egyén némi esetleges mód által arra kényszerítetik, hogy délben is csak a fent nevezett pálinka- és kenyér-részletet költhesse el és estvére éhséget nem érez, nem is lehet azután csodálni, hogy ezen előnyös, de család egyéni érzet bele gyökeredzik és azon kúrthatatlan hiedelem foglalja el, hogy csak egy erőt adó, élénkítő és

tápláló eledel van s ez a szegény emberre a kenyér és pálinka. Ezt nemcsak a vidékek pór lakosainál észlelhetjük, hanem a nagy város munkásosztályánál is. 1871-ben a bécsi kórház figyelő szobájában észlelt iszákosok nagy része professor Schlagernek határozottan azt állította, hogy részegességüknek kezdete onnan ered, hogy reggeli pálinka iváshoz szoktatták magukat. Sokan pedig oly módon állítják részegességüknek kezdetét, hogy sokáig szabadban kellett dolgozniok, s más nyugalmas helyet nem találhattak, mint a csapszékekben. Ezen állítások igazságát bizonyítja azon statistikai adat, hogy oly egyéneknél, kik otthonjukban táplálkoznak és otthon dolgoznak, a részegeskedés sokkal ritkább, mint azoknál, kik már kora reggeltől fogva hazuról távoli munkára távoznak s huzamos ideig szabadban vannak. — 164 iszákos fehérség közül, kik a bécsi közkórházba felvétettek, 35 napszámosné volt, vagy bejáróné és csak 6 volt rendes szolgálo. Mások azt is állítják, hogy a katonai szolgálati idő alatt szokták meg a pálinka élvezetét, különösen az akkori időből, midőn még a katonai élelmezéshez a pálinka adagolása is tartozott. Oly helyeken, hol az ivóvíz rossz, sokkal több szeszes italt fogyasztanak el, mint oly helyen, hol valamely nagyobb folyóvíz a helységnek egészséges jó italt szolgáltat. Rossz ivóviztől leginkább vagyonszámber emberek irtóznak és igyekeznek ezt az által kikerülni, hogy sokszor az egészségükre ártalmas szeszes italt iszzák. Az iszákosság terjedésére legnagyobb befolyással volt s van maig is a sok helyen föllállított csapszék; könnyű alkalom és a már meglevő iszákosok így folytonosan nagyobb mennyiségű iszákost toborzanak. Nemcsak a csapszék száma, de a hely is befoly, hogy hova állítják fel. Köz tudomásu dolog, hogy ily csapszékeket oly helyekre helyeznek el, hol sok nép gyűl össze, u. m. vásárhelyeken, gyárak közelében, néha elrejtett helyekre is állítják fel. Az emberi kedély érzelmei különbözőek; némely egyén azt hiszi, hogy ily elrejtett helyeken könnyen elrejtethi magát s szenvedélyét titokban is tarthatja. A korcsmai hitelezés is egyike a legnagyobb iszákosság terjesztőknek, s hogy ezen állítás igaz, bizonyítja az, hogy míg a korcsmák állítása törvény által szabályozva volt, vagy némi előjogok következtében egy helységben egy korcsma állhatott fenn, az iszákosság sokkal kevésbé volt elterjedve. Hazánk egyik északi megyéjében 25 évvel ezelőtt míg a pálinkaárusítás nem volt épen nemzeti nevelési alapé, az iszákosság csak néhány erkölcsileg súlyedtt egyénnél volt észlelhető, míg ma ezen nemzeti nevelés bizottsága jóvedelmét oly módon hiszi szaporítani, hogy e helységekben a korcsmák számát megtizszerezte, és egyik érdemes bizottsági tag, ki egyszersmind főpap is, oly különös talentummal bír az ujonnan állítandó korcsmák helyeinek kijelölésében, mint ama híres franczia Parameille abbé a vizkeresésben. Ily körülmények között nemhogy az iszákosokat javítani lehetne, hanem a kedvező alkalom és a mindenünnen való rossz példa a kevésbé iszákosokat is valóságos részegesekké teszi.

A legközelebbi időkig a törvényhozás utján semmi sem tétett az iszákosság terjedésének gátlására. Az egész osztrák-magyar

országban a pálinkaadóztatásnál a fiskális dolgokat vették tekintetbe. Először 1881-ben a kisebb csapszékek és szeszes italok mérői törvény által korlátoztattak, mely törvények úgy tűnnek fel, mintha az iszákossgátnak gátot vethetnének. Minden város, hol pálinkát mérnek, a népességgel aránylag $\frac{1}{2}$ esztendei bérletrészletéről 5—50 frtnyi adót fizet a községnek. Ugyanez a törvény nehezeti a feltételeket és községi engedélyeket arra, hogy valaki hivataloszerűen űzze a csaplárságot. A részegeskedés pedig Galicziában és Bukovinában 1877 óta törvényesen büntethető.

Ezen törvény nemcsak a részegyet fenyegeti, hanem a korcsmárost is, ki vendégét részegre itatta, pénz- és fogságbüntetéssel sújtja. Más országokban a részegséget csak kihágásnak tekintik s csak akkor, ha ezen állapotban valami bünt követett el, s még akkor is enyhül a törvény szigora, mert élettanilag bizonyítva van, hogy a részeg nincs beszámítható állapotban és így büntetésének enyhébbnek kell lennie. Végre nem lehet azt is tagadni, hogy a tudatlan nép között tév hiedelem van az alkohol egészségi hatásáról, nem tudja, hogy mily károsan foly be a szervezetre, és az életre minő kihatást gyakorol. Sok tényezőknél az összműködése volna arra szükséges, hogy egy oly országot, mint a részegeskedés, mely egész néposztályokban gyökeret vert és az emberi nyomornak szülőjévé lett, egészen kiirtani lehessen.

Miután nagy kiterjedését és keletkezésének okát a fentebbiekben elősoroltuk, azt mondhatjuk, hogy az államnak nem kell habozni s minden találó és megfelelő intézkedést igénybe kell hogy vegyen, hogy a részegeskedésnek végét szakítsa. Sokan azt hitték, hogy a legradikálisabb gyógymód az állam részéről az lehetne, ha a pálinka árulását egyszerűen eltiltaná. Ezen hitet táplálták oly törvények, mint a melyenek néhány év óta az észak-amerikai Unio egyes államaiban léteznek, hol alkoholt csakis orvosi és technikai czélokra szabad árulni. De ily prohibitiv törvényeknek még sem sikerült a részegeskedést kiirtani. Némely helyt a magas szeszadó nem teremtette meg a kívánt eredményt, mert igaz, hogy ezen magas adó kevésbítette a pálinkafőzdek számát, de nem a pálinka-élvezőkét. Így p. o. Angliában feltűnőleg kevés a pálinkafőzdek száma, de a létezők óriás mennyiségű szeszt gyártanak és a szesz consumtio cseppet sem szállt. — És az angol felsőház bizottsága constatálta, hogy sem a szesz consumtio, sem az alkoholizmus nem apadt. — Amerikában a rendkívül magas adó miatt a szeszkereskedést a csempészség károsítja s a részegeskedést pedig szaporítja. Talán jobb is volna a szesztermelési adó magassága helyett a kimérési jogot adóztatni, mert a termelési magas adó némely országokban iparos és gazdasági szempontokkal homlokegyenest ellenkezik. A mint fennebb is említők, leginkább vezet az czélhoz, ha a pálinka-csapszékek felállítására a lehetőleg korlátoztatjuk, s az alkalom lehetőleg az által is egy vagy más módon az olesó pálinkához való jutásra nézve elzáratik. Különösen tekintettel kellene arra lenni, hogy gyárak közelében, s bármely oly iparüző helyen, hol sok munkás foglalkozik, ne adassék pálinkamérési jog, s minden ily pálinkamérési hely szoros rendőri felügyelet alatt legyen. Ily

törvényes meghatározások Ausztria egyes helyein és legújabbban hazánkban is hoztak, de nem elég a törvényt csak meghozni, szükséges annak végrehajtásáról is gondoskodni.

A kereskedők, szatócsok, a mint az sokszor megtörténik, szolgáló személyeknek ingyen szeszes italt adnak, hogy mint vevőket ez által magukhoz édesgessék s így okozói lesznek a részegeskedésnek. Szigorúan kell az ilyeneket büntetni. Kaszárnyákban s más nyilvános intézetekben, hol sok egyén, s különösen a férfinnéből van együtt, nem kellene a pálinka-árulást megengedni. Hogy kisebb üzletekben az alkohol eladását tiltják, ez a legjobb gátló rendszabály az iszákosságra. Ez s ehhez hasonló rendszabályok csak akkor lesznek gyümölcsözők, ha kellőleg végrehajthatnak. Különben az ilyenek némelyeknek előnyt adnak s a közjónak ártanak, de az államnak repressiv rendszabályokkal is elől kell menni s a részegséget büntetni kell. Mindaz, mi a részegség meggátlására felhozott törvény ellen felhozatik, nem lehet irányadó, t. i. hogy ily törvény az iszákost meg nem javítja, mert a törvény nem is az iszákosért hozatik, hanem a nyilvános erkölcsi érzés védelmére, s jól mondja Finkelburg, hogy egy ily megbüntettetben mindig egy oly bűn büntetetik, mely a nép jóllétére a legkárosabb. Még hosszas idő fog eltelni addig, míg a közönség meg fogja tanulni, hogy a részegben nem egy nevetséges, hanem egy nagyon sajnálatraméltó egyént lásson. De nemcsak a részeg, ki nyilvános botrányt okoz, hanem az oly csaplárost is, ki kiskorúnak, vagy már annak, kinek hajlama van az iszákosságra, szeszes italt ad, meg kell büntetni. 1873-tól fogva Franciaországban is törvényt hoztak, s igen sok városban ezen törvénynek jó hatását tapasztalták. Így 1875-ben 91000 embert büntettek részegeskedésért, 1876-ban pedig csak 82,000-et. Az igaz, hogy szokásos részegeskedőket ily törvények által egészen megjavítani nem lehet, de hogy korátolni igen, azt senki se merné tagadni. De ezen törvények az iszákosság toborzására nagyon békítőlag hatnak, s így az emberiség jóllétét előmozdítják.

A szokásos részegeskedők sem fogdába, sem tébolydába nem valók, hanem Európa egyes országaiban, mint pl. Angliában vannak az ilyenek számára menházak. Az ily menházakban az ily egyének szeszes italok élvezetétől visszatartatnak és mérsékelt munkára kényszerítettek. De nemcsak a helységek polgári társadalmában kell a részegséget korlátolni, hanem a hadsereg jól szervezett egészében is jól kell szervezni a társadalmat. Miután minden országnak a legtöbb férfi-lakosa kénytelen katonává lenni, a hadseregből az iszákosság számüzve kell hogy legyen, s a helyett mértékletesség kell uralkodjék. Ennek elérésére legjobb rendszabály a katonaság táplálékának javítása, reggelre reggelit kell adni a katonának, s nem utalni a pálinka-ivásra, felvilágosítást a pálinka hatásáról, s fegyelmi büntetés áthágásáról. S nem elég a mértékletlen pálinkaivást meggátolni, hanem a népnek oly ital megszerzésére alkalmat adni, hogy azzal a pálinkát pótolhassa. Bor a pálinka-ital, csakis a bortermő országokban szoríthatja ki, de sehol onnan, hol a bort importálni kell.

A sör oly ital, mely a pálinka élvezetét fölöslegessé teheti, mindenütt, a hol a sörfogyasztás emelkedett, a pálinka-részeskedés fogyott. így p. o. Nassauban, s a mint Franké kimutatta, Németország más részeiben is. Mióta a németek befolyása következtében Amerikában a sör ivása terjeszkedett, a pálinka ivása fogyott. Ha a sör a pálinkával kell hogy concuráljon, akkor annak megadóztatása lehető csekély legyen, mert a fölemelt söradó mindig indirect előmozdítója a pálinkaivásnak. A sör megadóztatásánál nem igen kell a financialis dolgokat szem előtt tartani, s az oly sörök, melyeknek alkohol tartalmok csekély, nem is kellene, hogy megadóztassanak.

A sörrel a pálinkát minden körülmények között nem lehet nélkülözteni, főképpen az évek olyan szakáiban, melyek hűvösek. Nem lehet azon munkásoknál, kik huzamasabb ideig a szabadban dolgoznak és a kik megszokták reggelre pálinkát inni. De nézetem szerint egy módon ezt el lehetne érni, ha az illető a pálinkaivásról a kávéra, vagy a rum nélküli thea-italra szoktattatnék. A pálinkás csapszék helyett kisebbszerű kávé- és theaházakat kellene felállítani, hol ezen két italt hamisítatlanul készen kaphatná a szegény ember. Oroszországnak Twer kerületében 1872-ben a falvakban több mint 300 ilyen kisebbszerű theaáruló helyiségeket rendeztek be és rövid idő alatt a részegesség feltűnően kisebbedett.

Nagy városokban a szegény munkás osztály számára téli időben melegező helyiségeket kellene felállítani, hogy ama pár órát, melyet a munkaszünet pihenésre ad, ne legyen kénytelen a csapszékben tölteni.

Egy felnőtt és már az iszákosságra vetemült munkást az alkohol károságára tanítani háládatlan munka volna. Legjobban lehet a népet az iszákosságról leszoktatni, ha szegénységökhöz képest alkalom nyújtatik, hogy táplálékát megkereshesse. A népnevelés keretébe, nézetem szerint, bele lehet foglalni azt is, hogy a nép gyermekei már a népiskolákban világosítottassanak fel a felől, hogy mely táplálékok szükségesek okvetlenül arra, hogy izomerőt szolgáltatassanak és melyek csak élvezeti czikkek, s melyek azok, melyeknek mértékletlen élvezete az egészségre káros. Az államnak közvetve, a községi előjáróknak pedig közvetlenül folytonosan arra kellene törekedniök, hogy az egészségi viszonyok, melyek között a nép él, folytonosan javítottassanak; főképpen, hogy minden községnek legyen egészséges ivóvíze, mely ma már bizony, mióta a kutak technikájának felállítására annyira javult, nemcsak megszerezhetőnek bizonyult, de a meny nyíben az ember megszerezve nem látja, méltán nevezheti a községi előjárókat tudatlan indolens embereknek. A pálinkáknak minősége és más alkohol tartalmu szeszes italoknak, ugy a sörnek, mint a bornak is rendőri vizsgálat tárgyát kell hogy képezze; a felügyeletnek nagyon lelkiismeretes kell legyen, mert attól függ a népnek legnagyobb kincse: az egészsége. Minden községnek kötelességül lehet tenni, hogy statistikai jegyzetet vezessen a részegeskedésről, s ha ezen szerencsétlenségnek terjedése észlelhető, kutassa annak indokait s akadályozza azt morális és törvényes erővel. Ugy egyesek, mint egyesüle-

tek sok helyt eddig is némi eredménnyel küzdöttek a részegeskedés ellen. A mértékletességi egyesületeknek, melyek különböző időkben sok országban alapítottak, a hatása áldásdúsnak mutatkozott. Így p. o. Svédországban, hogy a tudatlan népet a nyereszkesedő pálinka-árulók körmei közül megmentsék, több lelkes polgár egyesült arra, hogy az összes pálinka-árulási engedélyt kezökbe nyerjék s lemondtak minden nyerekedési vágyról, mint azt az u. n. gothenburgi pálinka-árulási rendszer mutatja.

Angolországban oly munkatelepek alakultak, hova csak az a munkás vétetett fel, ki valamely mértékletességi egyletnek tagja volt s annak erkölcsi törvényeit át nem hágta. Az igaz, hogy több helyen ezen mértékletességi egyletek történelme sok különöst is tár az olvasó szeméibe, s a gondolkozás arról győzi meg, hogy ezen mértékletességi egyletek rendszabályai minden egyletre nem találhatnak. Az állam maga ily egyesületeknek állami rendeletekkel kezdeményezője nem is lehet, de indirect, hol ezek elkezdettek, elősegítője és támasza csakis az állam lehet. Minden országnak a saját körölményeihez kell hogy ezen egyesületek alapszabályait alkalmazzák.

De némi irányadó szempontokat megint csakis az állam törvényhozása biztosíthat az ily egyesületek támaszául, pl. hogy meg lehessen büntetni minden oly egyént, ki valamely nyilvános vendéglő, csapszék, vagy nyilvános helyen az utcán részegen található. Minden vendéglős, vagy csapláros büntetendő, ki részegnek, vagy kiskorunak szeszes italt ad. A szokásos iszákosok a czelra épített felügyelőházakban helyeztessenek el. Oly egyéniségeket, kik intézetekben, mint p. o. agházakban tartatnak, soha sem szabad tulságos mennyiségű szeszes itallal tartani.

A vendéglők és kised csapszékek engedélyezése nehezítették és adóztassék meg. Ha a fennebb említett rendszabályokat ilyen egyének csak egyszer is áthágnák, az engedély tőlük feltétlenül vonasék meg. Oly kereskedőknek, kik terménnyel üzérkednek, hol csak nagyban szabad szeszes italt elárusítani, az ilyeneknek sem ingyen, sem pénzért ne legyen szabad pálinkát osztogatni. Kaszárnyákból, telepekből és minden nyilvános intézetből a szeszes italok eladását ki kell tiltani. Oly tápszerek: mint kávé, sör, melyek a pálinkával concurálnak, a megadóztatás alól vétessenek ki. Az oly helyeken, hol nagyobb községekben sok gyártelep, vagy közmunkás lakik, állítsanak olcsó népkonyhákat és ezek már kora reggel kezdjék meg működésüket és bennök kávé, leves olcsó árban legyen kapható.

Az államon kezdve minden hatóság törekedjék oda, hogy kebelében mértékletességi, takarékosági és erkölcsös egyletek alakuljanak, mert ezeknek testületi szelleme átszáll az egyes családfő házára és annak minden egyes tagjára. Az iszákosság statistikája ne csak a kormánynak hozassék tudomására, hanem tétessék az minden terjedtebb napilap hasábjain nyilvánossá, hogy lássa azt minden egyén, mert az ilyennek erkölcsi befolyása van bármely nemzet közös életére.

Dr. BARTÓK ISTVÁN.

EGYHÁZTÖRTÉNELMI ADATOK.

LX.

A sinfalvi templom erőszakos elfoglalása 1772. nov. 30-án.

A sinfalvi r. kath. plebánus t. Lőrincz Ferencz ur, a tényekkel merőben ellenkező történeti fejtegetés, magyarázat kíséretében közre adta a „Koloszvári Közlöny“ f. évi február 14-én megjelent 35-dik számában azon kicsikart okmányt, mely mellett a senkitől sem kényszerített (?) unitáriusok templomukat és minden egyéb ekklésiai vagyionukat két hatalmaskodó jezsuitának és két r. kath. urnak a r. katolikuskok részére átadták. Megleczkézi b. Orbán Balázst, hogy miért nem ment hozzá adatokért és utasítja t. Dali Ádám szt.-mihályfalvi unitár. lelkész urat, hogy ne a Székelyföld leírásában, hanem nála, vagy a Kolozsvárról Budapestre szállított országos levéltárban keresse az igazságot.

No hát, hogy ne csak a tiszt. plebánus ur, hanem mindazok, a kiket az ügy érdekel, megtudják a való igazságot, épen az országos levéltárból s részben egyházunk levéltárából rendre közrebocsátjuk az ide vonatkozó okmányokat. Ezekből ki fog tűnni, hogy b. Orbán, vagy a t. plebánus ur irt-e „félszeg és egyoldalú történetet.“ Ki fog tűnni — többek közt — vajjon igaz-e a plebánus ur azon állítása, hogy a minek lételét mi sem vonjuk kérdésbe, a „Cesionalis“ kiállításakor 1772. nov. 30-án katonai karhatalom nem alkalmaztatott, hanem csak 1773. apr.-ban a parochiának az unitáriusok által történt állítólagos visszafoglalása után.

Legelőször is az elfoglalás módját közöljük azon eredeti okmányból, mely latin nyelvre fordítva, s kissé kibővítve, kérelem alakjában a kir. főkormányzékhez 1772. dec. 17-én nyújtott be.

Species facti.*)

Anno 1772. 29-na IXbris, Ugy mint Vasárnap este későn, Kövenden a Gyulaianus Quarteljos Katonáknak oljan hírek esék, hogy a Meltóságos Obersterek oda érkezett légyen a faluba és azon Éjtzaka a Katonák a Quartéljokon Fegyvereket készítették.

Ad 30-mum 9bris mint hétfűre viradólag sötét hajnalban a Kövendi Quarteljos Gyulajánus első hadnagy Rokász, Kövenden dobot ütettett s az ott való Katonaságot tsoportba gyűjtette; de azon dob szóra minden több Szomszéd Faluban levő Quarteljozok is Fegyverre költenek és legelől a F.-Sinfalvában Quarteljozok, az ott való Unitária Ekklésia Haranglábjához (melly az ott lako Unitárius Pap Háza mellett vagon) rendelt Sereggel rukkolának és Fegyverre

*) Kivül rájegyezve: Déakul per formam Supplicis Libelli az Felsőes királyi Guberniumnak benyújtott az Sinfalviak nevével die 17-a X-br. 1772.

Későbbi jegyzés: A templom elfoglalásának módja, vagy annak leírása.

két az Haranglábhoz támogaták: tsak hamar a Rákoson Quartéljuzó Virssik és több Káplárokkal az ott való Hadi nép, ugy a Várfalván való Had is a két Páter Missionariusoknak Miháltz Istvánnak és Bernártnak vezérlésekre Singfalvára jövende; a két Missionarius, a Titt. Dindár Ur udvarához elért; de a Fegyveres Nép az Harangláb-nál a Singfalvi Sereggel öszve tsoportozott: Kövendről pedig Rokász Hadnagy hajnalkor elkezdett szapora dobolását continuálván, mint ostrommal jövő Hadat a maga Sergét hozta, még a Czimmermont is azokkal edgyütt, Ajtokat vágo Fejszével és a Singfalvi Harangláb-nál conjungáldott a más három Falukból fel gyült Seregekkel ott mindazokat egy Corpushan vervén, ostrommal a F. Singfalvi Unitárium Teplomnak (mely Seculumoktól fogva az Unitáriusoktól birat-tatott) nékie vitte, két Siltvaktot vetvén pangnéttal az harangláb-nál, meljet el foglalt volt, annak őrzésére. A Templomhoz jutván Viratta-kor, a Templom előtt, mint Ostromban lenni szokott, erős tüzelést vitetett véghez és annak kőkerítését meg hágták és ugy meg nyit-ván az ajtot, a Czinteremet el foglalták, az ajtora két siltvaktot vetvén, pangnéttal.

Ezalatt a Mlgs. L. Báró Miskeh Imreh Fő Tiszt. Ur ő nga érke-zett hintón. Titt Dindár Ur Udvarában szállott, oda a falusi biró üd. Hajdu János által az Unitária Parochiális házhoz, az Ekklésia-béli Emberek közül némelyeket 24 forint Birság alatt idéztetett, jobb részint az Ekklá Tagjai elé mentek; a Mlgs Fő Tiszt. Ur elé vett s mutatott valami Levelet, melyről azt mondta, hogy Felsőg. Királyné Asz. Commissioja, melyben a F. Singfalvi Templomunkot a Titt Romano Catholicusoknak attá volna. Az Ekklabéli Emberek egy szoszol-ora bizván a szollást, Dilátioit kértek, hogy magok gyengén tudnak az Irásnak értelméhez, hogy szerezzenek Embert, a ki lássa s érthesse azt a Commissiot; de a Mlgs. Fő-Tiszt. Ur ő Nga és Dindár Ur azt felelték: Nincs ebben Dilatio. Azonban a Mlgs. Fő Tiszt. Ur a meny-nyit tetszett olvasott s abból azt magyarázta, hogy a Templomunk az előtt is a Rom. Catholicusoké volt s Ő Felsőge azoknak most vissza is attá; azt felelték a mienk egyik tagjok által: Ha Ő Felsőge azt parancsolja hogy oda adgyuk, mi az ellen nem szollunk, Ő felsége ellen mi nem rugoldozunk, halgatunk, ő Felsőgének engedel-mes szolgáló vagyunk és ezután is az ő Felsőge kegyelmében bizunk tsak légyen szabad nekünk is a M. K. Guberniumot, és Király ő Fel-ségét megtalálnunk. — Ezzel az Ekklésia el oszlott az Udvarból. A Mlgs. Fő Tiszt. Ur ő Nga parancsolattyából Dindár Dávid Ur és az T. Kálnoki anum Regimentbéli Mihaltz Hadnagy és a Titt. Rokász Hadnagy több feles adjunctusokkal bémentek a Parochiában, a Pap-ság házban, ott az Unitár. Predicatorról T. Huszár József uramtól Dindár ur által kérték a templom koltsát ilyen szokkól: M. B. Fő-Tiszt. Ur ő Nga Felsőges Coronás Királyné Aszszonyunk Commissioja mellett kéreti a templom koltsát és ha adgya Kgelmed, béne quidem, különben ő Kegyelmének elég szolgáló vagynak, a kik is ki vészik, a Parochiából penig két nap mulva takarodgyék ki. A Parochus azt felelte: A Kolts nints a Kezénél, de hogy is adgya, mig az ő Felső-

ge Kegyelmes Commissióját nem látta s ilyen tél köz idején feles apróság Gyermkeivel, hogy mozduljon ki. Kérdezték, hol a Kolts? Mondotta a Parochus, hogy a Cantornál vagy Mesternél vagyon, utána küldöttek és az Cantor Ferencz György által hozta. Kérte Dindár ur: adgya ked Mester Uram azt a Koltsot; a Mester azt felelte: Ha ő Felsége Parancsolattya, nincs mit tenni: én által adom. El is vette Dindár ur és azt mondotta: A Nms Táblától, a M. K. Guberniumtól és ő Felségétől Kegyelmetek nem praecludaltatnak.

A Koltsal felmentek a Titt. Dindár ur Udvarában és a Hadnagy Rokász parancsolattyan a Katonák tóstént harangoztak, az Udvarból a Missionariusok, P. Miháltz István és P. Bernárd, Dindár urral a két Hadnagygal és másokkal kiindultak és a Templomhoz mentek, ott a Fegyveres nép Észak felől a Czinterem ajtónál sodromban állott; Dél felől a több falukból egybegyűjtetett Catholicus és a lármára öszve gyűlt Nép, a két siltvak a Czinterem ajtóban két felől, a melj nyitva volt. Elöl Péter Miháltz és Bernárd, utánok a többik bé mentek és Dél felől elindulván, a Templomot meg kerülték a Fegyveres néppel edgyütt, osztán a Délfelől való ajtón bé mentek a Templomba s a magok Czeremoniájokat végben vitték. Az alatt a Loci Miniszter és a Rákosi Praedicátor Ujszékelü Buzogány Mojses, a Mesterével Pálffi Gergeljel és a Várfalvi Unitárius Mester Tsokfalvi Dániel s mások is elmentek a Mlgs. Fő Tiszt Urhoz a Dindár ur Udvarába, kérték a Királyi Commisiot, had lássák, s had olvassák; a Mlgs Fő Tiszt ur elé vett egy Copiát és abból nevezetesen ezt olvasta: Nos Maria Theresia etc. Ad Petitionem Patrum Missionariorum duo diversarum Religionum Tempa, quorum alter est Singfalvienne Unitariorum. Ott azt mondotta ő Nga: A többi nem keteket illeti; hanem ő Felsége azt a Singfalvi Templomot nekünk Catholicusoknak engedte; a Singfalvi Pap azt felelte: Ha ő Felsége engedte, arról nem tehetünk, hanem hogy apró feles Gyermkeimmel mint Dindár ur mondá, két nap kiköltözsem, a nem lehet. A Harangunkat is, bártsak edgyiket, mivel tsak most, nem is régen, a Mlgs Torotzkai Ferencz ur tsináltatta, ne vegyék el; azt felelé ő Nga: Beszéliránta P. Missionariusokkal; de még számvetésem van Torotzkai Ferencz né Asszonnyal is. Ezzel a mi Papjaink eljöttek.

Egy üdő mulva Várfalvi Pálffi Sámuel által a Singfalvi Papot s Mestert hívatta a Mlgs Fő Tiszt. ur, azt izenvén, hogy Contractust adnak, hogy Tavaszig a Parochiában lakhassék a Pap s Mester — tsak hogy azon épségbe hadgyák akkor a Catholicusoknak; a Mester nem volt már jelen, a Pap maga mellé vevén az Egyházfiat és Pálffi Lászlót, elmentek a Dindár ur Udvarába, a Mlgs Fő Tiszt. ur az udvaron hintóba ülni készült s el is ment s bizta Dindár urra az hivatás dolgát, bé mentek Dindár urhoz a Pap, Egyházfi s Pálffi László, ott voltak a két P. Missionariusok is, a két Hadnagy, Sz. Mihályfalváról Pozsoni László, Várfalváról Pálffi Sámuel, két Catoli-

cus Cántor és mások is. Az Asztalon Tenta, Penna, papiros, legottan Dindár ur erőltetni kezdette a Singfalvi papot, hogy írjon Contractust, hogy ő Felsége Parancsolattyára a Templomjokat a Catolicusoknak engedték jó akarathól, nem kényszerítésre, mentegette magát a Parochus Confusiójával, hogy sem concipiálni, sem irni nem alkalmas, biztatta Dindár ur, hogy megnyerte P. Mihatztol, hogy tavaszig a Parochiában bántódás nélkül el lakhatik, az Inseminaturát is ki arathattya, tsak írjon. Nem akart irni, sőt mondotta: Én nem tudok mit irni. Dindár ur azt mondotta, Üjjön le ked, irja, mert dictalok én; a mint reflectálhat a Parochus az Irásra, így exponálja, hogy iratott Dindár ur:

Ao 1772 Die 30 9-bris. Felséges, Kegyelmes. Koronás. Királyné. Aszszonyunk Mária Terésia parantsolatjára a Templomot által engedték a R. Catolica Anyaszentegyháznak. mint édes anyának, mint sajáttyát cum omnibus appertinentiis Erdőkkel. Rétekkal. Szántó földekkel és Berkekkel. Ekkor felelt a Pap: Én azt nem irom. hogy irjam én azt? holott az nem engemet illet, hanem Páter Miháltz adjon Contractust; de csak írja ked; Páter Miháltz is azt mondotta: hanem írja a Parochiában bé szállok holnap. Azonban a Titt. Inspector szavával Szolga Gyógy által, az Egyházfia ki hivatott, ben lévén a Pappal az házban, és hogy a papot hijja ki be küldetett; az Egyházfi Sámuel István bé ment, hitta a Papot, felis költ, vette páltzáját, el indult; de Dindár Ur megfogta a karját a Papnak, el menni nem engedte, az ajtonis sokan állottak, mondotta a Parochus: El megyek; mert hivat Inspector Ur. Azt felelte Miháltz Páter: Itt Inspector Uram igen kitsin Ember, nem mégyen ked, mig el nem végzi az Irást; hogy ha nem, majd másként lészen. A pap kétszer is el vetette az pennát, hogy nem ir; de körül nyomták, reá Seregelték, és Continuáltatván az irást ezt dictálták, a mint a Pap reflectállá. Tiszt. Pater Missionariusok megengedték, hogy a Parochiában lakjék Tavaszig, de akkor transponálja azon modon mint most tanáltatott, mellyről adom ezen Contractusomat, tulajdon subscriptioni és usualis petsétem alatt Futuro pro Testimonio Ao. Die ut supra locoque in Singfalva, Kolozsvári Huszár József Parochus, Akkor maga petsétjét Dindár ur adta, és meg petsételetette Huszár József által. Az Irástudatlan Sámuel István Egyházfinak mondották; No, subscribáljon ked is; felel: Én bizony nem subscribálok; mondta Dindár ur: De subscribáljon Pálffi Pámuel. A kezit is kérte Dindár Ur az Egyházfinak és Pálffi Lászlónak, nem akarták adni s kérdezték: Mire adgyunk kezet? arra hogy károsítás nélkül Tavaszszal a Pap a Parochiát kézbe adgya a Catolicusoknak; azt felelték: Mi arról adunk kezet, hogy nem károsittya el a Pap a Parochiát. Dindár Ur illy kényszerítésre kezett fogott és legottan Pálffi Sámuel subscribálta a Sámuel István nevét. Erőltették Pálffi Lászlót is hogy subscribáljon; azt mondotta: nem subscribal, nem tud. Dindár Ur azt felelte: Velem járt ked iskolában, hogy ne tudna? Nem tudok, nem irok, azt felelte; Ragadta Pozsoni László a Pennát, subscribálta a Pálffi László nevit, Cooramizálták is ketten Pálffi Sámuel de Várfalva és Pozsoni László de Sz: Miháljfalva.

Ezzel el jöttek mindnyájan az Udvarból a Haranglábhhoz, felhágta az haranghoz, Pater Miháltz, Dindár 's másokis, a küssebbet levették, az Unitária Ekklának által adták melyet Torotzkai Ferencz Ur tsináltatott, a másat a magok ritussok szerint négyfelől meg hitezvén, occupálták; ez alatt a nap is el haladott, s magok is elmentek.

Azon Napon, Másod és Harmad Napon Usque ad 8-vám mensis Decembris Ns. Aranyos széken szörnyü dobolás, Zugás és Sipolás volt a nép között, mert szapora hir támadott mindenfelé, hogy a Rákosi Reformatum Templomot, kik Harangjokot le is vették; a Várfalvi Templomunkat 8-va Decembris okvetlenül, — Ugy a Bágyoni Templomunkat és a Járait is a Felséges Király Decretumával minden bizonynyal elveszik.

Ezen hirt némelly Catholicusoktól vévén, nem lehet ki beszélni minémü tumultuatiótól lehetett félteni. A hireket megvitték minden ekklákból a Superintendensnek, ekklak Inspectorinak, a honnan tsendesítést vettek ugyan, de azonban félték a non putaramtól.

7-ma Decembris a Sinfalviak a levett Harangot egy ágos fára fel tsinállják, és estve a Mts Toroczka Ferentzné asszony Singfalvi házához felassák, estvéli Isteni szolgálatra azon asszonyság házához Cum ejusdem Dominae permissione begyülekeznek a Singfalvi atyafiak és devotiojokat megteszik.

8-a Vasárnap reggeli 10 óra tájban esmét harangoznak bé gyűlnék — ugyan azon házban. Enkelnek a szokás szerént Predicatiohoz fognak és Predicatio alatt az egyik Missionarius P. Bernáld megjelenik a ház ajtóban és végezvén a Predicatiót, nem várja P. Bernáld hogy ritusunk szerént énekeljünk, hanem a népre be rohan és nagy láрма szóval kezdi mondani: Tü mit tsináltak tudgyatok-e, hogy Király engedelme nélkül nem lehet oratoriumatis tartani, Ez Oratorium: tudgyatok meg hogy ennek meg adgyatok az árát, többször meg se proballyatok hogy egybe gyűjjetek. Ott lett több fenyegető szavai után a Papunk azt feleli: Tisztelendő P. Missionarius! Ha a Templomunktól erőszakosan meg fosztattunk is, öszve kell gyűlnünk, hogy az Istennek szent nevét ditsérjük, Segítségnkre hívjuk, bűneink bótánattyáért, meg tartásunkért és a Felséges Király boldogulásaért, meg maradásaért könyörögjünk; ettől nem tilthat el kegyelmed, mert mind ezek Isten Parantsolati az emberi nemzethez; műis Keresztyének vagyunk, a szent Irás szerént élünk, a Felséges Királynak olyan igaz hivei vagyunk, mint mások, és így könyörög-nünk kell mig élünk, hogy Örök életet nyerjünk.

Ezek után az Asszonyi Renden nagy Zugás lön, de a férfiu rendek semmi lármára nem ereszték őket, P. Bernáld is el ment; az ekkla is nagy szomoruan el oszlék akkor, de féltetni az ilyenek miatt a szomorü consequentiától.

Közli: Benczédi Gergely.

LXI.

Pécsi Simon bözödi birtokos és Bözöd patronusa.

Mű Kovács Péter és Szabó Pál Udvarhely széken, alias filialis Keresztur Székben Bözöd-Uj-faluban lakó nemes emberek, nagyobbik Gál János és Tordai Ferencz, azon feljül megnevezett székben Szent-Erzsébeten lakó nemes személyek: adgyuk emlékezetre mindeneknek, az kiknek illik ez jelenvaló levelünknek rendiben jövének mű hozzánk ez jelenvaló 1630 esztendőben die 2 junii ez feljül nevezett széken Bözödon lakó uraink és kérének falú képében azon münköt, hogy mennénk ezen feljül nevezett székön Zent-Ersebethen lako Peczy Simon urunkhoz Ó Nagához, miért hogy értették volna Nsgának rájok valo nehézségét egy majorháznak levágásáért, melyért ő Naga citáltatta volt Bözöd falvat külön személyek szerint kit-kit circalas rendire törvénhez; kérének azon münköt, hogy Ó Nagát engesztelnők ez feljül megh irt dologért, hogy abali nehézséget, sőt fen áló perit is Ó Naga zálitaná el rolok igérvén arra magokat mű általunk, hogy ezután Ó Nagának tehetségök szerint szolgálának, sőt illendő fizetéssel is Ó Nagát engeztelni akarnák. Ezokért mű ez dologh felől Ó Nagát mikor megh találtuk volna szent ersebethi házánál, bővebben adá értenünk ez dolgot Ó Naga, ezt mondván: Ezért kellett volt ennekem Bözöd falvát circalas rendere szolitanom, hogy az elmúlt 1629 eztendőben pünköst naptájban bözödi határban Loczszékében, egész faluval fegyveres kézzel felkelvén, majorhazamra rámentek és levágták holot régtől fogva valo patronus voltam ott; engemet ők semmivé akartak tenni. Mely felette nagy dolgot nézve ezért Ó Nagát engedelmes törekedésünkkel ferasztván és sok törekedésünköt megtekintvén, így alkotok meg az bezedi urainkot Ó Nagával: Adának az falunak az két végén két ülés helyiet, az alsón és az felsőn; az felső vagyon napkelet felől, a mely örökséget adának Ó Nagának annak az egyik vicinusa Kincses János, másik penigh István Mihály, harmadik felől az országh uttya; és az más ülés helinek penigh, mely vagyon az falunak az alsó végén vicinusa ugyan ő Naga öröksége Mojra Péter háza helie, másik felől az falu földé, ezt is hozzá tévén, hogy adának ehez az két ülés heliez niolcz hold földet, négyet az felső határban és négyet az alsóban, elvehető földeket evel penigh így vége levén az alkalomnak, mű nekünk feljül megh irt biráknak mind ő maga Peczy uram és az Bözöd falva képében három ember kezeket beadák, ugymint Kincses János és az falus biro Fülöp András darabont rend emberek és István Mihály nemes ember ez dolognak örökben való megállására, az örökséget penigh adák Ó Nagának örökére, megh hihatatlanul fiuról fiura. Mely dolognak megh állásában, mű feljül megh nevezett személyek és törekedő és véghez yivő birák vetettünk ilyen conditiót; hogyha ez dologból, vagy az ur Ó Naga vagy posteritása az bezedi urainkot megh szólitaná, vagy penigh Bözöd falva ezután valamikor ehez hasonló factumot cselekednének Ó Nagán ennek mű feljül megh

nevezett birák hatuk ötszáz arany forint kötelet, melyet az megh áló fél az megh nem áló félen ezen birák erejével, vagy ha ez birák megh halnának, ezen levélnek erejével az fejlül megh jelentet vinculum szerint igazat vehessenek, ki ellen se Fejedelem gratiája, se királybiro pecsétí, se ujjabb itélet ne használhasson semmi törvénnék orvossága, hanem megh vétethessenek az megh áló féltől az megh nem áló félen. Melyet mű feljül megh irt birák és ez dologban törekedő és véghez vivő személyek irtunk az mű hitünk szerint, kit szokott pecsétünkkel is megh erősítettünk az fejlül meg irt napon, helyien és eztendőben.

(Boritott pecsétek.)

Petrus Kovács Paulus Szabó Joannes Gál Franciscus Tordai
 mpr. mpr. mpr. mpr.

Eredetije Bözöd község birtokában.

LXII.

Péchy Simon három vejének reversalisa.

Mű Farkas Ferencz bogözi, Kénosi Ferencz ugyan kénosi Udvahelyszékben lakó nemes emberek, Angyalosi István Megyesfalvi Marosszékben lakó agyuk bizonságul ez kezünk írásával irott és subscribalt pecsétés levelünket az Tekintetes és Nagyságos szentersebethi Pechi Simon Uramnak, hogy mivel Ő Nagysága most életében atyai voltát leánihoz, feleségeinkhez és mi hozzánk is utánnok, declaralta ezzel, hogy életében statualtatnunk engette volt jországát, az mi nagyobb, reale dominiumot kezünkben engette, fogadjuk az mű igaz hitünkre és böcsületünkre s lelkünk üdvössége alatt, hogy mű soha semminemü praetextus alatt Ő Nagyságától életeigh eloccupalni és birni ugy nem akarjuk, hogy csak magunknak Vindicalnok annak jövedelmét és gyermekétől is semmi uton el nem idegenitjük, hanem ő köztük is jóságaiban az mutua successiot megtartjuk mind életében Ő Nagyságának s mind (kit Isten távoztasson) holta után.

Noha absolute Ő Nagysága az reale dominiumot nekünk engette és jországiban bele bocsátott annak ususaban fructusaban valo libera dispositioval, de az igaz fiui engedelmességünket azzal mutatjuk megh, hogy valamit Ő Nagysága parancsol, az mit akar életéigh, ha ujjab dispositioit akar tenni is az legyen . . . az mit nekünk parancsol . . . attuk Ő Nagyságának az mű reversalis levelünket fide nostra medianté. Datum ex szenterzsébeth, die 12 mensis aprilis 1637.

Az szolgálatnak rendi is az szerint maradgyon mind jövevény és örökös jobbágyok közt, valamint az Ur Ő Nagysága elrendelte és

valamelyik jóságban, hol mi deputatumi vadnak, azok is helybe maradgyanak.

Kivül rájegyezve: „Reversalis super reali dominio Bandiensi“ ez alatt megint ez áll: „Eb haszna.“

Egykoru másolat a gróf Teleki-család levéltárában M.-Vásárhelyt.

LXIII.

Esketés arra nézve, hogy kik voltak szombatosok Marosvásárhelyt, Ernyében, Szentkirályon.

Item 8 Civitas Maros-Vásárhely.¹⁾

28 may anno 1638 in Civitate Marus-Vásárhely.

1. Petrus Szabo senior, iudex primarius, et Joannes Erszényes juratus notarius et Thomas Nyerges ad fidem coram Deo debitam retulerunt, pariter etiam confessi sunt, generosum Dominum Stephanum Borsos et Sebastianum Szabó professionem judaicam imitari et profiteri unacum familiis.

Item ibidem in Civitate Marus-Vásárhely domoque Civis Stephani Borbély junior, ex sede siculicali Marus die 1-a junii ao 1638 testes infra scriptos exactis ab eisdem juramentis examinasse:

1. Testis Nobilis Agilis Georgius Istvánházi de Szentkirály, annorum 21.	} providi jobbagiones generosae
2. Michael Suliok annor. 41.	
3. Georgius Szeredai annor. 32.	
4. Andreas Tövissi annor. 21.	
5. Martinus Székely annor. 47.	
6. Thomas Szász annor. 59.	

Dominae Elisabethae Szigethi, generosi quondam Joannis Angyalos de Egrestő relictæ viduæ in portione ejusdem possessionar. in possessione Maros-Szentkirály residen. commoran. jurati, examinati fatentur. Tugyuk, hogy Angyalos Jánosné aszonyom és Angyalos Istvánné aszonyom az judaismust imitalljak; noha Angyalos Jánosné aszonyom beteges állapotjában az doktorok persvadealásokból megeszí (a disznó hust); Angyalosi István uram is rész szerént azt követi. Szász Tamás és szentkirályi Nemes Dézmás relictája, ezek is az judaismust imitallják, mert mind szombatot üllenek, disznó hust nem esznek, husvet ünnepekben kovásztalan kenyeret esznek, gyermekeket sem kereszteltetik meg.

NB. Mindazok pedig az 1635 esztendőbeli articulus emanatioja előtt is azon judaismus heresist imitalták, s arra sem recedaltak azon heresistől.

¹⁾ Ugy látszik, hogy ez egy nagyobb esketésnek képezte egy részét.

NB. Nagy-ernyei Szász György azt mondotta hogy, ne segélljen bátor az Christus, mert maga segítségére is elégtelen, Siko Pál és Hajdu Mihály ketten hallották és vallják.

Quarum quidem receptarum executaeque eidem illustrissimae Celsitudinis vestrae nostra fide mediante in hunc modum sub sigillis nostris usualibus rescribentes, eamque quam diutissime per pia vota feliciter diuque regna salvaque incolumitate bene valere desiderantes, Datum in Civitate Marus-Vásárhely die 4-a mensis junii anno 1638.

Ejusdem Illustrissimae Celsitudinis Vestrae
Humiles Fideles perpetuique servitores.

Egykoru másolat a gr. Teleki-család levéltárában M-Vásárhelyt.

LXIV.

Egy kis helyreigazítás és felvilágosítás Péchy Simon halála idejét és Péchy Erzsébet első férjét illetőleg.

Péchy Simon halála idejét 1640-re tette Kőváry László. (Ker. Magvető VI. k. 47. l.) Hogy azonban Péchy 1641-ben is élt, kitűnik 1641. aug. 25-én és ugyanazon év október 16-án kelt saját kézírta két leveléből, melyek a gr. Teleki család közös levéltárában csak most az újabb rendezés alkalmával kerültek elő.

Péchy Erzsébetnek — Péchy Simon leányának első férjét illetőleg a székely-egylet 1883. évre szóló képes naptárában a 80. lapon egy lakodalmi meghívót közöl Szilágyi Sándor igen tisztelt barátom, melyben Brandenburgi Katalin, Bethlen Gábor erdélyi fejedelem özvegye 1630. ápril 22-én Péchy Erzsébet és Mindszenthí Gábor lakodalmukra hívja ugyanazon hó 28-ra Sófalvi Gávai Pétert. Kőváry László szerint ellenben Péchy Erzsébet első férje Vitéz Gábor volt. (Ker. Magvető VI. k. 48. l.) A tévedés Kőváry közlésében van a következő adatok alapján:

I. Hodor Károly „Dobokavármegye ismertetése“ (Kolozsvár 1837.) című munkájában viczei Mindszenthynek írja e nemzetséget, mely egész Viczét (falu Dobokavármegyében) bírta (180. l.) Továbbá e megye (Doboka) a Mindszenthly-házból két főispánt látott: Benedeket 1595—1619, és Gábort 1634—1643. (181. és 412. lapok.)

Mindszenthly Benedek 1607-ben decz. 8 án Báthori Gábor fejedelemtől adományul nyerte egész Viczét és Szász-Ujfalut.

2. A Vitéz-családban Gábor neven kettőt említ Hodor K. II-ik Vitéz Gábor 1640. körül született (249 l.) és nője Orbán Krisztina volt. Az I-ső Vitéz Gábor szüle nagyatyja volt II. Gábornak. Ezek közül tehát egyik sem lehetett férje Péchy Erzsébetnek.

A Ker. Magvető VI. k. 48-ik lapja közepén tehát Kővári L. e közlése: „Erzsébet lön először mindszenti Vitéz Gáborné, másodsor viczei Haller Péterné“, ekkép lenne kiigazítandó: viczei Mindszenti Gáborné és másodsor (Vitéz?) Haller Péterné.

Péchy Erzsébetről és Mindszenti Gáborról Bethlen Gábor is megemlékezett végrendeletében, hagyott ugyanis Mindszenti Gábor uramnak: egy megyszin sima vont arannyal (bélelt) fél ször csauz mentét; Péchy Erzsók kisasszonynak száz aranyat, száz tallért, kétszáz forintot, egy arany lánczot, egy kigyót, egy fülbe valót, egy kézben való pereczet, egy gyémánt gyűrüt, egy szerecsendió kannát. Ezek felett Szt.-Pétert, Szt.-Mártont az öcscsével (Pechy Judit) együtt. (Bethlen Gábor fejedelem végrendelete. Közölte és jegyzetekkel kísérte Koncz József M.-Vásárhelytt. 1878. 68-es 77. l.)

Közli: Koncz József.

A KÖZOKTATÁSI MINISTERNEK A KÖZOKTATÁS ÁLLAPOTÁRÓL AZ ORSZÁGGYÜLÉS ELÉ TERJESZTETT 14. JELENTÉSE.

A közoktatási kormány ez évi jelentésével alaki tekintetben eddigi jelentéseitől eltér, a mennyiben ezuttal jelentését két füzetre osztotta: 1. füzet a népoktatás tanügyéről, a második a közép- és főiskolákról, meg az emberbaráti és közművelődési intézetekről.

Másik ujtítás, hogy az ügy egyes tényezőinek méltatása és a végeredményeket feltüntető számtételek előre vannak bocsátva s a részleteket magukban foglaló táblás kimutatások mellékletül vannak adva. Ezen ujtítás által az egész jelentés terjedelme jelentékenyen megapadt, a mi előnyére válik.

A fejezet alatt előre van bocsátva a népiskolai oktatáshoz tartozó főbb tényezők összehasonlító ismertetése. Ez összehasonlítás az 1879. és 1881. év, meg az és az 1880. év között történt.

Ez összehasonlítás szerint: 1. Az egész ország népessége az 1879. évben 13.561,245 lakós levén s 11 év alatt 167,377-el szaporodván, az 1881. évben az ország összes népessége 13.728,622 lakós volt.

2. A tankötelesek száma az 1879. évben 2,284,560 volt; az 1881. évben 165,065 gyermekkel apadott; de a legutóbbi évi létszámot összehasonlítva a megelőző 1880-nal, 22,186 gyarapodás van.

A tényleg iskolába járt gyermekek közt minden 1000 tanköteles közül a 6—12 évesek közül 854 járt iskolába, 145 nem részesült iskolázásban. Ellenben a 13—15 évesek közül 100-ból csak 58 részesült iskolázásban.

Vallás szerént a tankötelesek és tényleg iskolába járók számaránya tekintetében első helyen állanak a r. katolikusok, másodikon az ágostai hitvallásuak, harmadikon a Mózes hitűek, negyediken az unitáriusok, ötödiken a helv, hitvallásuak és azok után következnek a két görög vallásuak.

Az 1880. és 1881. évi viszonyokat hasonlítva össze, az unitárius felekezetre nézve a számok azt a meglepő hanyatlást tanúsítják, hogy a tényleg iskolába járók száma 164 növendékkel apadott; míg ugyanis a 7378 tanköteles közül az 1880. évben 6705 gyermek járt iskolába, az 1881. évben csak 5941.

Ohajtandó, hogy e meglepő jelenségnek a magyarázatát megtaláljuk; s ha csakugyan valóság, ismétlődését meggátoljuk,

A nyelvviszonyokat illetőleg az 1881. évben minden 1000 németajku növendék közül 858 járt tényleg, míg ugyanannyi magyarajku növendék közül 844 járt; e szerént nyelv tekintetében, az iskolába való tényleges járást illetőleg első helyen áll a német, azután jön a magyar és ezt követi a tót. Az összehasonlító táblázatból azonban azt is látjuk, hogy a németajku növendékek száma egy év alatt 1045-tel apadott; a magyarajkuaké pedig 15,643 növendékkel sza-

porodott; aránylag azonban legnagyobb szaporodás volt a tót nyelvű növendékek között, ezek száma az 1880. évi számhoz képest 14,685-tel gyarapodván.

A népiskolák subjectiv viszonyait tárgyaló 1. fejezet következő két cikkelye az iskolábajárás egyéb viszonyairól jelesen a szorgalmi idő megtartásáról és az iskolai mulasztásokról szól, de mert az arbitratívának és ráfogásoknak e két fejezetben foglalt tényezők és adatok összeállítására tág mezőt nyújt, ezért valóságos jelentőségűnek nem tartjuk, méltatásokat mellőzzük, sőt azt az időt, mely szerint 18 millió 101,079 félnapi mulasztás megyéenként százalékokban kimutatattatik, elveszettnek tartjuk; iskolás gyermekeknel számtani pensumoknak megjárja e munka; valóságot, lényegét kereső előtt értéktelen.

Bizonyos tény gyanánt látjuk a kimutatásból, hogy iskolamulasztásért birságul 17,149 frt 64 kr folyt be, a mely iskolai könyvtárakra, szegény tanulók segedelmezésére, taneszközök szerzésére s részben ily czélokra tőkésített.

A jelentés a népiskolák objectiv viszonyait tárgyalja. Látjuk ebből, hogy az országban 10,664 községben van helyt iskola; 1876 községből más helységbe járnak a gyermekek iskolába, 274 községben nem volt iskolázás.

Az iskolával bíró községek száma szaporodik, több oly község nyert saját iskolát, a melyekből a gyermekek más községbe jártak az előtt. Az egyes törvényhatóságok közül kiváló haladás mutatkozik Hunyadmegyében, hol tíz oly községben állított iskola, melyekben azelőtt nem volt. E ponthoz csatlakozik egy igen munkás, de szerintünk nagyon sok valótlanságot magába foglaló táblás kimutatás megyéenként arról, hogy a gyermekek oly községekből, hol nincs iskola, minő távolságra jártak iskolába; a kimutatás szerint 173 községből jártak a gyermekek 4 kilométernyiről iskolába; tehát lett volna egy néhány száz olyan 6—15 éves gyermek, a melyik 3—4 órát gyalogolt volna naponta az iskoláért. Ez hihetlenség.

Hogy hazánkban még 278 községben nem volt iskola, azon nem akadhatunk fenn, ha meggondoljuk, hogy azok a helységek részint nagyobbára a határszéli havasos vidékeken vannak, hol az egyes lakások igazán kilométernyire vannak egymástól, hol egy-egy ugynevezett község mértföldökre nyulik, hol sem érzék, sem mód nincsen az iskolázáshoz; részint pedig oly kicsinyek azok a községek, hogy magokra nem bírnak iskolát állítani, s az ország sem állithat, mert a jelentés szerint egy állami tanító egymagára átlag 579 forintba kerül az államnak, nem véve tekintetbe az iskolák beállításának és fenntartásának költségeit. Ez állapotot túrnünk kell.

Az iskolák száma a megelőző 1880. évhez képest tényleg 98 szaporodást tüntet fel, az apadásokkal szemben legnagyobb mértékben (52) szaporodott az állami iskolák száma és ezek között is igen természetesen az elemi iskoláké.

Az unitárius vallásközönség iskoláinál 2 apadás jeleztetik, két ekklesia ugyanis megszüntette iskoláját, mert a községekben állami iskola állított.

A tényleg levő 15,922 iskola mondhatni vegyes, olyan, hol a

fiúk és leányok együtt tanulnak; csak fiúiskola az iskoláknak $5\frac{1}{2}$ százaléka, a csak leányiskola $6\frac{1}{2}$ százaléknyi. A jelentés haladásnak jelzi, hogy a tisztán fiúiskolák száma 220-al, a tisztán leányiskoláké pedig 542-vel szaporodott. Megjegyezni kívánjuk egyébaránt, miszerint a tisztán fiú- vagy leányiskolák száma, s az ezeknél feltüntetett gyarapodást a felsőbb nép-, meg a polgári iskolák teszik, mint a melyekben a nemek szerinti elkülönítés már indokolt. Az elemi iskolákat bátran általában vegyeseknek mondhatjuk.

A jelentés ezt igazolni törekszik azzal, hogy ez az 1868. évi népnevelési törvény 29 §-a, mely a gyermekeknek nem szerint való elkülönítését rendeli, europaszerte vitás kérdés és ez a föld valameny-nyi államában azonos arányokban megvan.

Sohase fáraszsza magát a közoktatási kormány, e kérdést az elmélet és gyakorlat már eldöntötte. Részemről némi elégtételt látok azért, hogy midőn évekkkel ezelőtt kimondottam, (Keresztény Magvető 1868. évi folyam 214. lap), hogy a 6—12 éves fiú- és leánygyermekeknek együtt való iskoláztatása nemcsak nem baj, sőt czélszerű, ebben sokan kételkedtek, sőt e folyóirat akkori szerkesztői azt gondolván, hogy mivel a gyermekeknek nem szerint való elkülönítésének eszméje divatos áramlat volt, annak igaznak is kell lenni, fennebbi állításomat kifogásolták; a melyet azonban ma már az elmélet és gyakorlat igaznak talált.*)

A jelentés azon szakasza, mely arról szól, hogy hány gyermeknek volt tankönyve, hányanak nem, minő eredményt értek el az isk., mivel az illetők az erre vonatkozó rovatokat tetszés szerint tölthették és töltettek ki, nekünk jelentésnélkülínek tetszik, nem is fárasztjuk olvasóinkat azok méltatásával.

Az iskolák nyelvét illetőleg kizárólag magyar tannyelvi iskola volt 1404; a magyar nyelv 2799 iskolában használtatott második tannyelvül; nem magyar nyelvű iskola 5719 volt, ezekből 1888 tett eleget az 1879. évi XVIII. törvény ez intézkedésének, hogy a magyar nyelv a rendes tantárgyak közé felvétessék; a többiek nem feleltek meg a törvény kívánalmának.

A nyelvi viszonyokat a jelentés sok oldalról végzetetlen számokban táblás kimutatásokban tárgyalja. Örömmel constatáljuk, hogy a magyar-német tannyelvű iskolák száma 500-al szaporodott, ennyivel apadván a tisztán német tannyelvű iskolák száma; ellenben a tisztán románajku iskolák száma is gyarapodott. Amazok fentartói — nagyobbára németajku protestáns polgártársaink — eléggé okosak voltak átlátni, hogy a haza lakóainak a haza nyelvét tudni kell; míg az utóbbiakat fentartó románok rajongó elfogultságukban önmagok, illetve egyes tagjai érdeke ellen munkálnak akkor, midőn arra törekszenek, hogy ezek az ország hivatalos nyelvét nehogy megtanulják.

*) E vitás kérdés alkalmat ad nekünk annak kijelentésére, hogy a folyóiratunkban megjelenő cikkekben kifejezett nézeteket, a miért nem csillagozzuk, nem mind valljuk magunkénak. Azok az illető író felelősségére esnek. Mi a különböző nézeteknek tért nyitunk, a mit magával hoz folyóiratunk liberális álláspontja, melyért már aztán a felelősséget minden körülmények közt magunkénak valljuk.
Szerk.

E cikkben vannak feltüntetve az iskoláknak a rajzban, női kézimunkákban és a háziiparban felmutatott eredményei. A rajzban 1000 iskola közül 278-ban adatott oktatás. Miután a kimutatások szerint 184 felső nép vagy polgári iskola van, melyekben a rajztanítás mulhatlanul szükséges, kitűnik, hogy — legalább jelentés szerint — számos elemi iskoláknak is tanítottatott a rajz.

Házi-ipar 1000 iskola közül 43-ban tanítottatott. A jelentés jelzi ez ág kezdetleges viszonyok közt való lételet; reményét, hogy az e szakmában a képezdétől bővebb képzettséggel tanítók kiléptével nyer ez ügy szerves irányt.

Az iparágaknak egyáltalában iskolákban való tanítását illetőleg tett nyilatkozataim után óhajtanám, ha ez ügygyel a közoktatási kormány felhagyna, hisz erőszakolás mellett is csak kezdetleges viszonyok közt van, szerintem maradni is kell, nem levén az erőszakolás indokolt.

E fejezetet az iskolák helyiségi viszonyai különböző tekintetben való megvilágítása és kimutatása zárja be.

Az egészből legérdekesebbnek találom az iskolai kertekről, s kivált a faiskolákról szóló értesítést, mivel az iskolai kerteket és faiskolákat a népiskola mulhatatlan kellékének, lényeges kiegészítő részének tartom. A méltatás tételei s a táblás kimutatás közt eltérések levén, a méltatás adatait veszem, s örömmel látcm ebből, hogy a faiskolák számában a javulás 293.

A III. fejezet a tanítókról szól.

Az egész országban volt 22,024 tanító; ezek közt 2039 nő; a megelőző évhez képest gyarapodás 360. Egy tanítóra átlag 58 tényleg iskolába járó gyermek esett.

A tanítók javadalma 11 törvényhatóságban átlag 270 frt 81 kr; többiben 353 frt 71 kr, legnagyobb a javadalom Budapesten: egy tanítónak 1627 frt az évi illetménye; legkisebb Sárosmegyében: 251 frt, pedig itt egy tanítói állomásra 60 tanuló esik, míg Budapesten 45.

A tanítók közül jól birja és beszéli a magyar nyelvet 17,998 tanító, kevésse birja 1955, éppen nem tudja 2071; ilyen tanító legtöbb van Besztercze-Naszódmegyében.

A IV. fejezet a népiskolák fentartási költségeit tárgyalja.

A jelentés szerint a népiskoláknak készpénz és terményben összes bevétele 10,643,610 frt volt, tehát az iskolák bevétele a megelőző évhez képest fél millióval több; egy gyanus adat azonban az egész kimutatás értékét nagyon leszállítja, sőt kérdésessé teszi az a nyilatkozata a jelentésnek, hogy az iskolák ingatlan vagyonának értéke egy év alatt 4,577,901 frittal gyarapodott, a mi megmagyarázhatatlan.

Kiadás a megelőző évhez képest 586,461 frittal gyarapodott, a mi a hasonló arányban gyarapodott bevételekből fedeztetett.

Az V. fejezet az iskolákat jellegök szerint ismerteti. Volt az országban ez évben 318 állami jellegű iskola, a megelőző évhez képest gyarapodás 52; az ily iskolába járó gyermekek számával szaporodás 5192.

A jelentés szerint az állami iskolák népességének aránylag nagyobb a gyarapodása, mert a tanítók képeesebbek, a szükséglet pontos-

sabban fedeztetik s az ellenőrzés nagyobb, ebből magyarázható meg az ily iskoláknál — a jelentés szerint — kedvezőbb tanítási eredmény.

Az állami iskoláknál egy gyermektanítás egy évben átlag 14 frt kiadást okozott.

Felső népiskola volt az országban fiuk számára 26, leányok számára 47, közös 5, együtt 78. Ezen fajtájú iskoláknál a szaporodás 7, ellenben a tanulók létszámában apadás 102. A 78 felső népiskolában tanult gyermek 861 fiu- és 2578 leány-növendék. Egy felső népiskolai tanító évi javadalma 559 frt, egy növendék oktatására átlag 76 frt adatott ki. E utóbbi tekintetben azonban feltűnő különbség mutatkozik; az állami 13 iskolánál a kiadás jóval nagyobb, mint a felekezeti iskoláknál; az erdélyi részekben például míg a b.-hunyadi állami felső népiskolában egy növendék 246 frtba kerül, addig Szent-Ágotán a lutheranusok felső népiskolájában 24 frtba kerül egy növendék.

Polgári iskola volt az országban összesen 119, ezek közül tisztán állami 14, az állam által segélyezett községi 46, tisztán községi 21, a többiek felekezeti vagy magán intézetek. A polgári iskoláknak összesen: 648 tanítója, 5367 fiu-, 4457 leány-növendék; egy tanító állomás átlag 1010 frtba, s egy növendék 64 frtba került.

A növendékek számában 1374 gyarapodás van.

A polgári iskolák népességének egyharmadát a budapesti 14 polgári iskola szolgáltatja 3384 tanulóval.

Törvényszerű 14 osztályú polgári iskola van hat, ezekben az V osztályban van 125 fiu-, 23 leány-, a VI. osztályban 72 fiu-, 10 leány-növendék.

Hogy a polgári iskolák fejlesztessek, a közoktatási kormány munkába vette, hogy az iskolákhoz ipari tanműhelyek állittassanak; nem tudom, mi sikere lett e kezdeményezésnek. Ohajtanám, hogy semmi. Nagyon sajnálom, hogy az unalomig kell ismételnem azon megjegyzésemet, miszerint gondolkodni tudó országokban az elmélet, de különösen a gyakorlat nyomán már régóta azon meggyőződésre juttattak, hogy mesterséget, ipart csak műhelyben, nem pedig iskolában lehet tanulni és tanítani.

Kiválóan méltatja a jelentés az országban levő budapesti, maros-szigeti, trencsényi és soproni felsőbb leányiskolákat, e 4 fényűzési cikkét az államnak, melyek közül egyedül a budapestire 30,450 forintot ad az állam a maga pénztárából; egy tanár átlag 3000 forintba, egy növendék 110 forintba kerül, mindamellett, hogy a 378 növendék 15,000 forintot fizet. Tehát ha egyetlen tandíjmentes növendék sincs, minden egyes növendék 40 forintot. Urias dolog. Szigeten, bár a tanárok a pesti elkényeztetett tanárokhöz képest nagyon szerényen vannak javadalmozva: 970 frt, egy növendék 233 frtba kerül, trencsényben 200 frtba, a soproninak népessége nagyobb lévén, az arány kedvezőbb.

Bár e négy intézet nagyon sokba kerül az államnak, fentartásukat még sem gáncsolhatjuk, kötelessége lévén az államnak áldo-

zattal is módot nyújtani, hogy azon városok idegen ajku leányai az ország nyelvét, ha akarják, megtanulhassák.

A VI. fejezet az ipari szakoktatásról szól. Ily iskola kettő van az országban. A., a budapesti közép-ipariskola, mely 1880-ban kezdette meg működését. Közölve van ez intézet részletes tervezete, melykől kitűnik, hogy az ipar számára ez valóságos egyetem. A tanfolyam három évre terjed, a tantárgyak csoportonként vannak beosztva. Az első évben a magasabb ipar által követett képzetésre szükséges tantárgyak, például nyelv, számtan, mértan, vegytan és a rajz különböző módjai adatnak elő. A 2. évi folyamán az általános érdeklődő tantárgyak mellé járul az építészeti, meg gyáripari szakcsoport; ez utóbbi gépészeti és vegyészeti ágakban felölelvén a fém-, fa- és szövetipart. A harmadik évben hasonlóan vannak beosztva a tantárgyak.

Az intézet népessége örvendetes haladást tanusít már a második évben, csak az sajnálatos, hogy ily valóban gyakorlati szakintézetben is a tanulók akkora hanyagságot tanusítanak, hogy a 2. évfolyamot végzett 31 tanuló közül 7 kapott elégtelen osztályzatot.

A kassai gépészeti iskola hasonlóan gyakorlati intézet, bár a három tanfolyamban együtt 45 növendék van; óhajtandó, hogy minél többen lépnének az intézetbe. Éppen e célból szükséges volna, hogy a szegény, de jóreménységű növendékek némi előnyökben, segedelmekben részesüljenek, hogy ez életpályára ilyenek léphessenek; a mostani berendezés több növendéket is megbírna; másfelől óhajtandó, hogy a növendékek a tanulásban nagyobb szorgalmat tanusítsanak, hogy az intézet ne legyen kénytelen később is, miként a legutóbbi évben, a III. osztályból többeket csak félévi, még pedig elégtelen osztályu bizonyítvánnyal elbocsátani, s ne legyen kénytelen, mint az utóbbi évben is, két növendéket kizárni.

Azt hisszük, hogy mind a növendékek erkölcsi magaviseletének fentartása, mind a tanítás sikerének biztosítása csak az együttes lakozással érhető el.

A VII. fejezetben tárgyalt képezdek ügyében lényeges változás nem törtévé, mult évi észrevételeinkre utasítjuk olvasóinkat. A képezdek 4 évi tanfolyamra való kibővítése már megkezdődött.

Különöskéért, jobban mondva visszasság okáért fölemlítjük, hogy a mig átlag véve a tanító-képezdek mellett egy tanár 1740 frtba került, addig a tanítónő-képezdek melletti tanárok egyenkint 2961 frtba kerültek; amazokban egy növendék került 291 frtba, emezeknél 355 frtba.

A férfi-növendékek számában a megelőző évhez képest, tehát egy év alatt 102 apadás jelezte, a nőknél 120.

Nem tudjuk, mert a kimutatásban erre nem találunk kulcsot, hogy a szükséglet minő arányban áll a képesítési vizsgát tett növendékek számával, s a tanügy alkalmazni tudja-e a képesített növendékeket, ha igen, semmiesetre sem tartjuk czélszerűnek, hogy — kivált a tanító-képezdektől — a segedelemnek folytonos apasztása által a növendékek eltereltesse.

A VIII. fejezet a kereskedelmi iskolákról szól. A szám szerint 41 ily intézet 126,617 frt fentartási költségeiből az állam csak 15,100 frtot fedezvén, ez intézetek, mondhatni, a kereskedő társulatok intézetei.

Kisdédóvó intézet volt az országban 309, a mult évihez képest 31 szaporodás van.

Az országos tanítói nyugdíjalapról a XI. fejezet szól, örvendetes haladását tüntetvén fel ez ügynek. Az intézetbe fel van véve a 22,024 tanító és 468 óvó közül 11,893, ellenben tanítói állomásért 16,686 testület fizeti az illetéket, 6085 tanító nem tagja az intézetnek.

Való ugyan, hogy — miként a jelentés mondja — az intézethez tartozó tanítók közül sokan szerzeteknek tagjai, kikről gondoskodva van, lehetnek, kiket az illető testületek biztosít, vannak pap-tanítók; de részünkről más esetet nem képzelhetünk, hogy alkalmazott tanító az intézetnek ne legyen a tagja. Az pedig, hogy az idősebb tanítók kizárattak az intézetből, s most is 3703 csatlakozhatásért folyamodó tanító közül túlkorság miatt 1620 elutasított, nemcsak a méltányossággal, hanem az igazsággal is ellenkezőnek tartjuk, különösen ha fontolóra vesszük, hogy 4793 oly testület fizeti az évi magas illetéket, a melyeknek tanítói nem kapnak nyugdíjt, s a testületek évenként 200,240 frtot fizetnek az intézetbe, míg a nyugdíjt élvezendő tanítók csak 62,743 frtot.

Továbbá az ügy érdeke is megkívánná, hogy azokról az előregedett tanítókról — kiket most azért nem lehet az iskoláktól elmozdítani, mert éhen halnának — gondoskodva legyen némileg, hogy helyökbe új erőket lehessen alkalmazni.

A zárszámadás szerint az intézet összes vagyona 2.935,289 frt 69 kr volt az 1881. év végével, melyből 779,000 frtot tesznek a díjhátralékok, a mit nem lenne szabad tünni.

Az intézet összes tényleges bevétele volt, a mint ki lehet számítani, 378,771 frt, míg ellenben kiadása 59,789 frt; a mi a bevételnek csekély része, s ez is arról győz meg, hogy az intézet az előregedett tanítók irányában méltányos és igazságos lehet.

Különben 32 tanító nyugdíj czimen részesült 2552 frt 99 kr segedelemben, 280 özvegy, személyenként 84 frtban, együtt 25,673 frtban; 582 árva 18,281 frtban.

Az iskola takarékpénztára nem halad abban a mértékben, melyben óhajtanók; igaz ugyan, hogy míg a megelőző évben 103 iskolai takarékpénztár volt, a jelen kimutatásban már 329 van felvéve, melyekben 13,299 gyermek 55,934 frtot takarított meg, de én még ezt is csak kezdetnek tartom az ügy jelentőségéhez képest. Legnagyobb élenkség mutatkozik Brassó megyében.

A nagyméltóságú minister ur jelentésének 2. füzeté a közép és felsőbb iskolákról szól. Ezt következő füzetünkben fogjuk olvasóinkkal füzetesen megismertetni.

K. A.

EGYHÁZI SZEMLE.

(A kath. kérvények a képviselőházban. Az ev. ref. egyház egyetemes konventje Budapesten. Bracciforti levele Milanóból.)

„Ha az Ur az ő lelkét kibocsátja, mindene k meg-
ujulnak“ — ugymond a szent könyv. Minthogy pedig az Ur az
ő lelkét folyton bocsátja a világba és így mi reánk is: a megújho-
dásnak is folytonosnak kell lennie természeti és szellemi életünkben
egyaránt. Meggyőző például szolgálhat ez utóbbira nézve, egyházi
szempontból tekintve a dolgot, legközelebről az újabb időben annyi
port felvert katolikus kérvények sorsa is képviselő
házunkban. Tudva van, hogy a katolikusok egy része, több mint
harmincz község, kerület, egyesület, főleg a „Magyar-Állam“ lovag-
szerkesztője által felültetve, egy sereg kérvényt adtak be az ország-
gyűléshez, a melyekben a polgári házasság behozatala, a katolikus
alapok állami kezelése stb. ellen tiltakoztak s az ily értelemben al-
kotandó törvények mellőzését kérték. Hogy ezen kérvények alatt, a
melyeknek jogosultságát különben senki sem akarja kétségbe vonni,
sokkal nagyobb cél rejlett, mint a mennyit első tekintetre elárultak,
hogy azok mintegy a helyzet kikémlésére voltak szánva, ha vajjon
nem lehetne-e még egyszer visszahozni a katolikus egyház abszolút
hatalmát, az egykori korlátlan uralmat, nyilván mutatják a kérvények
tárgyalása folyamán tartott beszédek. A többek között egyik kép-
viselő (Irányi D.) így nyilatkozott azokra nézve: „A magyar nemzet
nagylelkű, tulságosan nagylelkű a kath. egyház és különösen annak
főpapjai iránt. De annyira nem megy sem nagylelkűsége, sem enge-
dékenysége, hogy miattuk a haladás útjáról letérve, Canossába indul-
jon. A magyar nemzet meghajol a jog, meghajol az örök igazság előtt: a
Syllabus előtt nem fog meghajolni. A század szelleme előre halad, előre
a szabadság, a jogegyenlőség, az igazság, a közművelődés útján, elő-
re halad feltartóztatlanul. A ki annak útjában áll, azt elsöpri; a ki
ellene szegül, azt eltiporja. Elfogadom a kérvényi bizottság vélemé-
nyét.“ És ez a vélemény, t. i. hogy a szóban levő kérvények részint
a ház különböző szakbizottságainak, részint a miniszterelnök útján
a kormánynak adassanak ki, mondhatni egyhangulag el is fogadta-
tott; mert csak egy képviselő (Göndöcs B.) nem szavazott erre, ki-
jelentve, hogy ő nincs megelégedve a bizottság javaslatával; sőt azzal
szemben határozati javaslatot is nyújtott be, melyben azt kíván-
ta, hogy utasítsák a kormány oly törvényjavaslat benyújtására,
mely a vegyes vallású házasságok előleges megegyezésére bizza,
mely vallásban akarják nevelni gyermekeiket. De határozati javaslata-
val itt is egyedül magára maradt.

Nós, hát mindezek nem azt mutatják-e, hogy ha az Ur az ő lelkét kibocsátja, mindenek megújulnak? Valóban, nemes büszkeség tölti el az ember lelkét a magyar parlament iránt, mely egy speciális egyházi, vallási kérdésben ily egyértelmű s tegyük hozzá, liberális szellemet tanusító határozatot hozott és e téren megindítandó reakciónak még csirájában leendő elfojtására pártkülönbség nélkül kezét tudott fogni, s osztatlanul a magáévá tette a miniszterelnök urnak a kérvények tárgyalása rendjén tartott beszédében nyilvánított elveit. E nagyszabású beszédet szükségesnek látjuk mi is megőrizni folyóiratunkban s azért csaknem egész terjedelmében közöljük. „Elhiszem az előttem szóló képviselő urnak — mondá a miniszterelnök ur Göndöcs B. fennebb érintett határozati javaslatára vonatkozólag, — hogy nincs szándéka a felekezetek közé üszköt vetni, de figyelmeztetem arra, hogy azon gyermeknek, ki tüzzel játszik, szintén nincs szándéka apja házát felgyújtani. Elismerem azt is, hogy bizonyos kérvények, ha a ministeriumnak tanulmányozás végett kiadatnak azok a hosszas tanulmányozás közben feledésbe mennek. Arról is biztosítom a képviselő urat, hogy minden oly kérvény vagy indítvány, mely a régi reversalisokat akarná visszaállítani, folytonos tanulmányozás sorsában fog részesülni. A képviselő ur felhozta a polgári házasság kérdését is. Szóla tudja, hogy Magyarországon igen sokféle és nemcsak egy felekezet tagjai ellenszenvvel viseltetnek a polgári házasság eszméje iránt általánosságban ép úgy, mint azon alakban, melyben az a háznak benyújtott törvényjavaslatban foglaltatik. De a polgári házasság behozatalában akár az egyik, akár a másik hitfelekezeten ejtett sérelmet látni nem lehet. Hiszen államok, melyek majdnem kizárólag kath. lakossággal bírnak, évtizedek óta behozták a polgári házasságot és az még csak az elválás kérdését sem érinti, mert tudjuk, hogy a franczia polgári házassági törvény még jobban megnehezíti az elválást, mint a kath. egyh. törvény. És ott, hol majdnem száz év óta be van hozva a polgári házasság: a legnagyobb ritkaságok közé tartozik, hogy a polgári házasság megkötését ne kövesse az egyházi házasság megkötése is. Nem követése tehát a polgári házasság behozatalának, hogy ez által a vallásos buzgalomnak csökennie kellene.

A másik, a mi felhozott, az alapok és alapítványok kezelése. Azt kell hinni a kérvényekből és Jánosy képviselő ur felszólalásából, mintha azon aggodalom léteznék, hogy a magyar törvényhozás azon alapokat, melyek jogilag határozottan és tisztán egy felekezethez illetnek, elvenni, rendeltetésök céljától elfordítani akarná. De eddig legalább a magyar törvényhozás ezen félelemre okot nem adott. És maga azon körülmény, mely sérelmesnek tüntettetik fel, hogy a magyar törvényhozás, miután bizonyos alapok jogi természetére nézve különböző nézetek voltak, küldöttséget választott arra, hogy ezeknek jogi természetét vizsgálja és állapítsa meg — nem azt bizonyítja, hogy bárkinek jogos tulajdonát elvenni óhajtáná, de épen azt, hogy tisztába hozván azok jogi természetét, azokat eredeti rendeltetésöknek sértetlenül fentartani akarja. És méltóztassék elhinni — folytatja a

a szólo — én a magam részéről kész volnék és a midőn szükség volt rá, kész voltam azon felekezet alapítványait, melyhez tartozom, megvédeni minden áron. De nem nyujtanék segédkezet soha ahoz sem, hogy más felekezeteket jogosan megillető alapok azoktól elvonassanak. De megvizsgálni, melyek valóban ilyenek, az csakugyan a törvényhozás feladata.

És most, mikor ezen főbb pontok felett röviden nyilatkoztam, legyen szabad még némileg általános politikai, hazai szempontot is érintenem. Azt hiszem, hogy Magyarországnak sok baja közt egyik ereje, támasza, szerencséje volt, hogy hamarabb, mint a legtöbb országban másutt, megszűntek a vallási küzdelmek, surlódások, felekezeti éles ellentétek. És ezt oly valaminek tartom, a minék megőrzése, még ha itt-ott áldozatot is követel, kötelességünkben áll. Bátran merek rá hivatkozni, hogy ott, hol mint felekezeti ember voltam érdekelve, nem egyszer kisebb, olykor valamivel nagyobb bajok esetében is ezen, szerintem majdnem mindenek fölött hazai szempont alapján intettem, kértem, tanácsoltam. Igyekeztem elmondani — meg is támadtak néha érte — hogy ha nincs is meg a teljes vallási egyenlőség és viszonyosság minden követelménye, szabadságban, nyugalomban, békében élünk és kisebb bajok miatt nem szabad az oly fontos egyetértést a felekezetek közt megbolygatni. De éppen mert ezt akkor tettem és teszem, a magam részéről azon kérést intézem a házhoz és e ház által a haza minden fiához: vegyék gondolóra ennek nagy fontosságát; vegyék gondolóra azt, hogy könnyű a követ megindítani, de hol végzi gördülését, kiszámítani igen nehéz. És földézni ugy, mint Göndöcs tette határozati javaslatában, oly kérdést, melyet csak nevének kell megnevezni, hogy mindenki ráismerjen a reversálisokra, melyek már 30 év előtt heves vitákat idéztek elő, de a melyeket akkor ép ugy, mint 1868-ban a törvényhozás bölcsessége elaltatott, találván más megoldási módokat — mondom — ily kérdéseket fölleveníteni, legyen akárugy mint 1848. előtt történt, a szabadelvűség nevében, bizonynyal olyan dolog, melylyel megindulhatnak oly viták és felekezeti ellentétek, melyeket felidézni a képviselő ur sem akar, de melyeket feltartóztatni nem fog tudni. Én a magam részéről elismerem — és azt hiszem, mindnyájan elismerjük azt, hogy egészben véve Magyarország főpapsága, klerusa mindig tudott hazafias lenni, mindig tudott a körülmények szerint a hazafiság követelményeinek más irányban véleményével szemben eleget tenni. De meg is van ennek jutalma. Mert nézzünk szét Európában, nézzük meg a tisztán kath. államokat, hogy van-e klerusa oly helyzetben? Én örülök, hogy ily helyzetben van. Ohajtom, hogy megtartsa e helyzetét. De méltóztassék elhinni, ha a felekezeti kérdések egyszer földéztetnek, e helyzetet nincs ember, a ki meg fogja tarthatni.“ (Hosszasan tartó általános helyeslés és élénk tetszés.)

A magyarországi ref. egyház első egyetemes konventi gyűlését f. évi jan. 23—30 napjain tartotta meg Budapesten. A gyűlés mindenekelőtt a konvent tanácskozási szabályait állította meg, a

melyek általában megegyezők más gyűlések korszerű tanácskozási szabályaival. Tekintettel arra, hogy a konventnek is, mint általában a mi egyházi közgyűléseinknek, két elnöke van, azon esetre, ha a szavazatok egyenlősége az elnökök szavazata után is megmaradna, tehát a két elnök szavazata is kétfelé menne, akkor azon indítvány, vagy javaslat, a mely felett a szavazat történt, elejtettnek tekintetik, vagy ha a dolog elintézése halasztást nem engedne, az ügy átadatik a bizottságnak, hogy azt a következő napi ülésre újabb szövegezésel terjeszsze be. Egy tanárképző intézet felállítására iránti indítvány, valamint általában a középtanodai oktatás érdekében szükséges intézkedések iránti javaslattétel, az egyetemes tanügyi bizottsághoz utasítottak. A kormányhoz pedig egy feliratot intézett, melyben kifejeztetett, hogy azon minimumot, mely az országgyűlés közoktatásügyi bizottsága előtt levő középtanodai törvényjavaslatban a tanárok számára vonatkozólag javasoltatik, a konvent sem a tanügy érdekében, sem az országos pénzügyi viszonyok szempontjából, sem az ország területén jelenleg létező középtanodák létszámában ennek folytán bekövetkezhető változások tekintetéből nem helyesellheti. Tárgyaltattak az oláhországi, horvát, illetve slavoniai missiók ügye. Az országos alapok és alapítványok kényes ügyében hosszabb vita után a végzés az lett, hogy azok most ne bolygattassanak, hanem a kerületek elnökei bizassanak meg továbbra is ezen ügynek nyilvántartásával. — Érdekes vitát idézett elő Szász Károly, min. tanácsos urnak, papi jellege felett való határozat. A zsinati törvények 118. §. szerint ugyanis: „oly lelkészek, kik más életpályára léptek (kivéve a tanárit) vagy hivataluktól felfüggesztettek, semmiféle lelkészi teendőt nem végezhetnek többé s lelkészi oklevelük is érvénytelennek nyilvánítható.” E törvéynél fogva kérdésessé vált, hogy Sz. K., ki a lelkészi állást elhagyva, állami közszolgálatba lépett, megtarthatja-e lelkészi jellegét vagy nem? A kérdés azon hármias érv alapján, hogy Sz. K. tulajdonképpen tanár is, továbbá, hogy a cultusministeriumban visel hivatalt és hogy a törvénynek visszaható ereje nem lehet, az előbbi értelemben döntetett el. A házassági törvényszékek megalkotásának ügye tanulmányozás s a jövő konvent elébe javaslattétel végett egy bizottságnak adatott át. Az anyakönyvek egyformásítása munkába vétetett. Mint a konvent szervezetére vonatkozó határozatot megemlítjük még azt, hogy a konventi bíróság mellett öt szakbizottság alakított, t. i. közigazgatási, közjogi, iskolaügyi, missioi és egyetemes nyugdíjalap bizottság; stb.

Legfontosabb tárgya a jelen konventi gyűlésnek, bizonyára, az ugynevezett *domestica* vagy a ref. egyház országos közalapjának ügye volt. Ez alap a konventen megvizsgált számadás szerint jelenleg 27,225 frtból áll, a melyből azonban még csak 5352 frt folyt be készpénzben; a többi kötvényekben és ígéretekben áll. Ezen alapha 1883. jan. 1-től kezdve minden református család tartozik fizetni 20, 30, 50, 70 krt. 1, 2, 4, 6, 8, 10, 20 és 40 frtot, a szerint a mint az illető család vagyoni állapotához képest egyik vagy másik osztályba soroztatik.

A mint a fennebb kiemelt határozatok is mutatják, az első egyetemes konvent munkálkodása az egyházi és iskolai élet egész

mezejére kiterjedt, a mint hogy ez protestáns gyűlésben másként nem is lehet. Különösen a domestica ügyében hozott határozatát ajánljuk figyelmébe a mi egyházunk tagjainak is. Lám, a Dávid Ferencz-alapítványban már le van téve a mi domestikánk alapja is. Évenként már 400 frt. segélyt nyújthatunk ebből szegényebb sorsu belső embereinknek s ezek özvegyeinek és árváinak. A nyugdíj-alapot is gyűjtjük. De hát mind ez folytonos áldozatot kíván. Ha éppen magok a belső emberek nem fizetik ez utóbbiba évi illetékeket s az előbbit szintén nem igyekeznek koronként bármi csekély áldozataikkal gyaratni s mások által is gyarapíttatni, a bizony egyik sem növi kimagát, hogy mindnyájunk által ohajtott gyümölcseit élvezhessük s nagyobb mérvű segélyben részesíthessük mi is szegénységgel és nyomorral küzdő egyházainkat és lelkészeinket. Ez igazán életkérdés. Vegyük szívünkre mindnyájan.

Hazai dolgokkal már jóformán betöltvén a mi terünket, külföldi szemlénket máskorrá tartjuk fenn. Ez alkalommal csak Braccifortinak Milanóból Kovács János amerikai küldöttünkhöz intézett levelét kívánjuk megemlíteni, mint olyant, mely kilátást nyújt arra, hogy az unitarismus érdekében Olaszthonban, jelesen Milanóban is rövid időn komoly mozgalom indul meg. Bracciforti ugyanis, kiről már folyóiratunkban többször megemlékeztünk, az angol lapokból értesítvén azon szívélyes fogadtatásról, melyben Kovács J. barátunk Amerikában részesült, valamint a Richmond-család nagybecsű adományáról is ez uton tudomást nyervén, mult évi nov. 27-ről egy levelet intézett Kovács Jánoshoz, melyet t. barátunk szives volt nekünk Amerikából elküldeni, s a melyben Bracciforti a többek között ezeket írja: „Én is hozzá kezdetem segélyt gyűjteni a mi unitárius egyházunk részére Milanóban, a mit mindeddig komolyan nem kísérltettem meg; de a mi jó barátunk, tiszt. Dall ur utóbbi látogatása alkalmával arról győzött meg, hogy kötelességem hazámfiat ez érdeken fölhívni, különben az olaszországi vallásos mozgalom soha sem fogja megnyerni angol és amerikai unitárius testvéreink segélyrészvételét. Segélj magadon s akkor mi is segédkeznet fogunk nyújtani — ez az ők elvök s bizonyára ez igen józan elv!... Öröme lesz önnek tudni, hogy a milanoi unitárius missio ügyében kibocsátott aláírási ívet Signora Alessandrina Ravizza nyitotta meg, egy nő, ki Milanóban jól ismert minden nemes és emberbaráti ügyben való részvételről és áldozatkészségéről.“... Ezután megemlékezve Kovács-csal pár év előtt Milanóban töltött, előtte örökre felejthetetlen kedves órákról s fölkérve őt, hogy nevében köszönje meg az „Unitarian Review“ és „Religious Magazine“ szerkesztőinek, hogy ezen folyóiratokat számára rendszeren megküldeni szivesek, levelét így végzi: „remélve, hogy nemsokára részletesebben irhatok önnek az én unitárius missioi munkálodásomról, maradok“ stb.

A kezdet tehát megvan, elvárjuk az eredményt.

KOVÁCS JÁNOS, AMERIKAI KIKÜLDÖTTÜNK TISZTELETÉRE RENDEZETT BUCSU-ESTÉLY BOSTONBAN.

Kovács János barátunk, kit egyh. tanácsunk a múlt év augusztus havában küldött volt Amerikába, hogy az ottani unitárius és más szabadelvű ker. egyházaknak Saratogában tartott nemzeti értekezletén vallásközönségünket képviselje, febr. 14-én indult haza s Isten segedelmével, mire e sorok napvilágot látnak, itthon lesz, mit mindnyájan örömmel várunk. Közel egy félévet töltött el az új világban, a saratogai értekezlet után bejárva nagy részét azon helyeknek, a hol jelentékenyebb unitárius gyülekezetek vannak: mint Boston, Philadelphia, Washington, Cincinnati, Chicago, Cambridge, Providence, Cleveland, Meadville, Baltimore, Lowell, Laurence, Salem, New-York, Brooklyn, stb. Mindezen helyeken részt a templomokban, részint meetingekben egyházi beszédeket és előadásokat tartott, melyekről az amerikai lapok a legnagyobb elismeréssel és méltánylással emlékeztek meg, kiemelve mindenik megnyerő, rokonszenves egyéniségét, beszédeinek és felolvasásainak közérdekűségét, valamint az angol nyelvben való jártasságát, szép és teljesen angolos kiejtését. Nem egy helyen a lapszerkesztők meginterviewolták s hazai és nemzeti, nevelési és közmivéldési, ipari és kereskedelmi, gazdasági és földmivéldési állapotainkról tőle közvetlen felvilágosításokat nyerve, azokat vezércikkekben, tárczában közölték.

Valóban, t. barátunk nagy és nemes munkát végzett, a mely reánk, mint hazafiakra is nagy becsü, a menyinyiben hazánk és nemzetünk iránt újabb rokonszenvet ébresztett fel Amerika szabad és mivelt népeinél. De megbecsülhetetlen értékű az ő munkálkodása reánk főleg, mint unitáriusokra, a kiknek nemcsak erkölcsi, hanem anyagi előnyt is szerzett; mert a mellett, hogy a Richmond Anna-féle tanári széket az elhunyt jóltevő nő családja nagylelkűségéből 10,000 dollárral, több mint 20,000 frttal állandósította, a Channing tanári szék, állandósításának is alapját megvetette, a melyre 10,000 frtot szintén maga Kovács összegyűjtött, s teljes reményünk lehet hozzá, hogy a más 10,000 frtot is amerikai testvéreink össze fogják gyűjteni. Nem hisszük, hogy lenne egyetlenegy tagja egyházunknak a ki ily nagy sikerrel s bizony nem kis fáradsággal végzett munkájáért méltó elismeréssel ne adóznék t. barátunknak, a ki nemsokára majd részletes leírását fogja adni e füzetekben is amerikai utjának. Ezért itt arra most bővebben nem is terjeszkedünk ki, csak a számára Bostonban rendezett bucsu-estélyt jegyezzük fel a „Boston Daily Advertiser“ után, mely teljes világot vet arra a szívélyes fogadtatásra, melyben Kovács barátunk amerikai utjában ottani hitrokonaink részéről részesült.

Az amerikai unitarismus központja, főhelye Boston, s jöllehet Kovács New-Yorkból szállt a tengerre, a hivatalos bucsu-estély január 25-én Bostonban tartatott meg, a hol az utolsó ünnepélyes kézzsoritásban mintegy az amerikai unitáriusok egész közönségének kézzsoritása kifejezést nyert. A szóban levő bucsuestélyt így írja le a fenn megnevezett lap f. évi jan 26-ki száma:

„Tegnap este a boylston-utczai második templomban bucsu-estély rendeztetett Kovács tanár ur tiszteletére az ő hazaindulása alkalmából. Közel 300 nő és férfi volt jelen s az eladott jegyek száma a 400-at felülhaladta. A kiválóbb egyéniségek közül megemlítjük: Tiszt. A. G. Peabody D. D.; tiszt. Rufus Elis D. D.; tiszt. J. H. Morison, D. D.; W. W. Warren, Abraham Firth, tiszt. H. W. Foote, Edward F. Thayer esq. tiszt. Brooke Herford, tiszt. S. W. Bush, dr. Cordner, dr. F. H. Brown, W. H. Baldwin, W. H. Ladd, Charles G. Wood, F. H. Lincoln, tiszt. C. R. Eliot, tiszt. H. W. Barber, tiszt. James Freeman Clarke, tiszt. J. F. Dalton, D. Webster King, G. H. Eager, J. F. Wetherell és H. P. Kidder urakat.

Az estély a templom társalgási csinos termében vette kezdetét barátságos üdvözléssel. 9 óra tájt a közönség a templomba vonult be, a hol Horton lelkész ur nyitotta meg az ünnepélyt, megemlítvén, hogy Kovács tanár ur 4 hó előtt csaknem ismeretlen volt közöttünk, de ez idő alatt nem könnyen elfelejthetővé tette magát reánk nézve, s a mint keresztül-kasul járta hazánkat, épen oly nagy szolgálatot tett az amerikai unitarismusnak, mint hazája egyházának. Dr. Morison, mint a bucsuestély elnöke, beszédében kiemelte, hogy Erdélyben már 300 év előtt unitáriusok voltak és a Channing művei ott minden jóra való pap könyvtárában megtalálhatók. Erre az elnök dr. Peabody urat hívta fel a szólásra, a ki felette szívélyes beszéd kíséretében egy néhány határozati javaslatot hozott indiványba, a melyek Kovács tanár ur munkáját s jellemzését és egyszersmind a bostoni unitáriusoknak tengeren tuli barátaikhoz intézett üdvözlétét foglalták magukban. Dr. Clarke ezen határozatok elfogadását ajánlvá, a többek között kiemelte azt, hogy az erdélyi unitárius egyházak története a leghatalmasabb czáfolat az unitarismus ellen felhozni szokott ama két ellenvetésre, hogy az unitárius vallás valami új dolog, s hogy az új-angliai dolog. P. Kidder úgy véli, hogy az a vallásos türelem, mely Magyarországot jellemzi, intő például szolgálhat itthon is a nagyobb liberalismusk.

Ekkor T. Brooke Herford állott fel, a ki előadta, hogy az elkelt 400 belépti jegyen kívül egy nő 100 dollárt küldött egy levele mellett Kovács tanár ur számára, és ő ennélfogva a tanár urnak saját használatára 500 dollárról szóló utalványt adott át. Mi után a javaslati határozatok általános tetszés és lelkes tapsolás között egyhangulag határozatokká emeltettek, Kovács tanár ur angol beszédén alig észrevehető idegen accentussal, mélyen meghatott hangon köszönte meg hallgatónak szívésségüket. Midőn a szív telve van — mondta — a nyelv néma lesz. Az a vendégszeretet, a melyben Amerikában részesült, felülmulja saját hazájának példás vendégszeretetét. Nagy

örömét nyilvánította, hogy a szabad Amerikát megláthatta és itt az unitarismus értelmi vezetőivel megismerkedhetett s a nők által elfoglalt magas állásról személyes meggyőződést szerezhettek. Végül dr. Clarke kért utjára Istentől áldást, mire többen hátra maradtak még, hogy személyesen vehessenek búcsut Kovács tanár urtól s kifejezzék azon reményüket, hogy még meg fogja látogatni Bostont.“

Hát ezt mi is szívünkben óhajtjuk, mert óhajtjuk, hogy a Kovács látogatása csakugyan ne legyen utolsó Amerikában egyházunk részéről. Az ut már megvan törve, többet mondunk, meg van verve, ki van egyengetve; sőt Kovács barátunk ritka hivatást tanúsító eljárása által oly emlékvirágokkal van szegélyezve, a melyek egy könnyen el nem hervadnak. De végre mégis szükséges azokat újabb, meg újabb látogatások által koronként megöntözni és ápolni. Szükséges nekünk angol és amerikai testvéreinkkel a hitrokonsági viszonyt föntartani és időről-időre szorosabbá tenni; s erre — a gyakorlat mutatja — legbiztosabb mód a személyes érintkezés. Ezért óhajtjuk mi is az amerikaiakkal, hogy ha évek múltán is, még Kovács barátunk maga kezét szorithasson Bostonban azokkal, a kik tőle oly szívélyes kézzorítással vettek búcsut. Most azonban azt óhajtjuk, hogy Isten hozza őt haza drága családja karjai közé, a mely bizony nem kevés aggodalmat állott ki távolléte alatt s egy új családtaggal megszaporodva várja az érkezőt. Hozza Isten haza körünkbe épen és egészségesen azon nem mindennapi dicsőséggel, a melyet ott ő maga élvezett ugyan, de egyházunknak, vallásközönségünknek szerzett meg.

FERENCZ JÓZSEF.

A MEADVILLE-I UNITÁRIUS HITTANI INTÉZET ÜDVÖZLETE AMERIKÁBÓL. *)

Meadville Pennsylvania
Amerika egyesült államai
december 15. 1882.

A meadville-i hittani intézet tanári karától és növendékeitől a kolozsvári hittani intézet tanári karának és növendékeinek Erdélyben szives üdvözlét!

Kedves testvéreink a Krisztusban!

A hét folytán azon kiváló nagy örömben részesültünk, hogy városunkban és intézetünkben és templomunkban és házainkban és sziveinkben üdvözölhattük barátunkat és testvérünket, Kovács J. tanár urat, az Önök képviselőjét és főtanodájuk igazgatóját. Csak azt sajnáljuk, hogy közöttünk mulatozása igen kevés időre terjedt, mert alig hogy Clevelandból, Ohioból f. hó 11-én, hétfőn ide megérkezett,

*) A fennebbi búcsuestély leírásával kapcsolatban közöljük itt a meadville-i unitárius hittani intézet üdvözlő levelét Amerikából, a mely szintén Kovács János barátunk amerikai működésének egyik szép bizonyítványa. Szerk.

14-én, csütörtökön, innen már Washingtonba, D. C. államunk fővárosába távozott. Itt mulatása alatt is szerfelett el volt foglva mind a társadalmi érintkezések által, mind pedig az által, hogy az unitarismus történetéről Lengyel- és Magyarországon, s az unitárius kereszténység szervezetről és tanrendszeréről Erdélyben két előadást tartott, egyet az unitárius templomban, a melynek tiszt. J. T. Bixby a lelkésze, s egyet az intézeti tanteremben. Mindazok, a kik ezen beszédek, a melyekben oly messze távoli hitsorsosaink ugyanazon vallás tagjai szenvedéseinek, küzdelmeinek, halálig való hűségüknek, valamint jelen állapotuknak és szebb reményeiknek bensőségteljes és ékes előadását hallották, nagy érdekléssel és bámulattal teltek el azok iránt. Legyenek meggyőződve, hogy mi a legnagyobb örömmel és szeretettel fogadtuk házaikban és sziveinkben Kovács tanár urat az ő saját egyéniségeért szintugy, mint az önök képviselőjét. Némelyek közülünk már szeptemberben a saratogai értekezleten találkoztak volt vele és mélyen meg voltak hatva az ő bensőségteljes beszédei által, melyeket ottani férfi- és nőtestvéreinkhez intézett. De most mindnyájan, új és régi barátai, szavaiban lelki táplálékot nyertünk s az ő bölcs és szives tanácsaival gazdagabbak lettünk, mert mi ugy hisszük, hogy az ő-világ nem egy leczkét adhat az új világnak. Mint az efesusi vének, midőn Miletusban Pál apostol tőlük végbucsját vette, mi is csak azt sajnáltuk, hogy az ő ábrázatját nem fogjuk többé látni.

Mi magunk is a sokkal hatalmasabb egyházakhoz és intézetekhez mérten, a melyek között élünk, szegény és küzdő intézet vagyunk, különben kincseinket az önök segélyére örömmel kitöltenők, de így csak az özvegy marok liszteszkéjét adhatjuk. Mert miután mi is csaknem azon megpróbáltatásnak és küzdelemnek vagyunk kitétetve, őszintén rokonszenvezünk az önök minden törekvéseivel és áldozataival. Azonban önökért is, magunkért is hálákat adunk Istennek és bátorságot nyerünk. Mi hisszük, hogy a reménység, kitartás és nem lankadó buzgóság soha sem hagyja el önöket. Mi csak gyermek-közönység vagyunk, összehasonlítva magunkat az önök több mint háromszáz éves multjával, de lelkesültséget és lángbuzgóságot nyerünk az önök nagy hőseitől, profétáitól és szentjeitől.

Kedves testvéreink! Kovács tanár urnak az intézeti tanteremben tartott nagyszerű előadása bevégeztével én alólirott voltam megbizva a meadville-i hittani intézet tanári karától és növendékeitől azzal, hogy önöknek értésükre adjam J. T. Bixby tanár ur által indítványozott és Heddaeus János ur, egy németországi tanintézeti növendék által elfogadásra ajánlott következő határozatunkat:

„Határozottatott, hogy ezen hallgatóság köszönetet mondjon Kovács J. tanár urnak az erdélyi unitarismusról tartott tanuságos és ékes előadásáért; és hogy a meadville-i hittani intézet tanári karának és növendékeinek nevében kérjük meg őt viszonzni önöknek a mi legjobb kívánságainkat és könyörgéseinket azon jóakaratu és keresztény testvéri szives izenetért, a melyet ő hozott nekünk a kolozsvári tanári kartól és intézeti növendékektől, és hogy fejezzük ki

a mi hő és testvéries érdekeltségünket erdélyi és magyarországi unitárius testvéreink iránt, valamint a mi örömünket az ők jelen jóllétük, hasznos munkálkodásuk és boldogságuk felett. A közös hit, remény és szeretet munkáiban legyenek hosszasan és szorosán egyesülve Európa és Amerika unitáriussai! Bár a szárazföld és tenger által nagy távolság választ el minket egymástól: a mennyei Atya szivben és lélekben tegyen minket egygyé! És sohase szünjünk meg, sohase fáradjunk ki munkálni az Isten és az ő Krisztussa országának eljöveteleért.“

Kedves testvérek, kegyelem, könyörület és béke legyen önökkel Istentől, a mi Atyánktól és a mi Urunk Jézus Krisztustól. Amen.

Őszinte szeretettel maradok
testvérök az Urban

Abiel Abbot Livermore
a meadville-i hittani intézet elnöke.

LEVELEZÉS.

Az Északamerikai Egyesült-Államokból.*)

Cincinnati, 1882. dec. 2.

Kedves barátom!

Szinte három hónapja telt el, hogy a szabadság legtökéletesebb hazájába megérkeztem. Azóta sokszor gondoltam reád s folyóiratunkra, de alig volt egy-egy nyugodt percem s ez az oka, hogy nem írhattam. Most is csak általánosságban közlök holmikat. Majd otthon teljes és hű képet fogok adni szerzett tapasztalataimról tiszt. olvasóinknak.

A mint sept. 19-én Bostonba megérkeztem, a társulat segédtitkárával azonnal tovább útaztam Saratogába, mely annyira van Bostontól, mint Budapest Kolozsvártól. Saratoga ásványos vizeiről s óriási nagy hoteleiről nevezetes. Az unitáriusok azért tartják itten minden két évben Nemzeti Conferentiájukat, mivel egy-egy hotelben 1000-nél is többen elférnek s így 3—4 napig mindig együtt lehetnek. Az amerikai unitáriusok e Nemzeti Conferentiája épen olyan, mint a mi zsinatunk. Minden ekklézsia (Congregation) számos képviselőket küld, s nemcsak férfiakat, hanem nőket is, a kik aztán hazamenve, az ekklézsia teljes gyülekezetében a Conferentia folyamáról, sikeréről beszámolnak s lelkesítő beszédeket tartanak. Azonkívül az ekklézsiák több helyi conferentiákra vannak osztva (12—20 egybe), melyek a mi egyházköreinknek felelnek meg, s melyekben a saratogai Conferentiáról szintén beszámolnak s felolvasások által hatnak a vallásos életre.

Nagyszerű jelenet volt a 2500-ból álló miveltséget az Egyesült-Államok különböző részeiből együtt szemlélni! Valójában, az unitáriusok Amerikában az első helyet foglalják el, mind a társadalmi, mind az irodalmi téren. Bostonban, mely miveltségi tekintetben első város, 31 unitárius templom van, s a leghiresebb theologusok és szónokok unitáriusok, mint dr. Clarke, dr. Hale, Allen, dr. Hedge, Savage, s a „Harvard“ egyetem rectora is, kit élethossziglan választanak, unitárius. Az amerikai irodalom kitűnőségei is unitáriusok, mint Lyell, Agassiz, Emerson, Bryant, Longfellow; s jelenleg élő hires költők: Lowell (londoni nagykövet), Holmes; továbbá Bret Hart, dr. Hunt, jeles geologus; Bancroft, Motley, Prescott, Hildreth, Parkmann, Sparks Higginson historicusok. E neveket állításom igazolására soroltam elő, s mintegy lelkesítőül a magyar unitáriusoknak.

*) E levél még a mult dec. hó végén érkezett, de füzetünk már megjelenvén, csak most közölhetjük.
Szerk.

A Conferentia négy napig tartott. Mióta megalakult, ez a legnépesebb s legeredménydúsabb volt. A massachusettsi állam kormányzója, Long János elnökölt. Amerikai hitrokonaink rendkívül örvendettek, hogy a legrégebb unitárius egyház képviselőjét is körükben üdvözölhették. Engem igazi testvéri szeretettel s szivélyességgel fogadtak. A gyűlés folyama alatt kétszer beszéltem. Hogy minő hatást tettek beszédeim a nagy közönségre, azt saját magam nem mondhatom el. (A „Christian Register“ sept. 28. számában idevonatkozólag ezt mondja: „Az angol küldöttek iránt nyilvánított melegség és szivélyesség új kifejezésre talált a Kovács tanár iránt tanusított üdvözlésben, kinek beszéde minden szivet felmelegített a szónok és ügye iránt. Az unitarismus régi hona iránt felkeltett új érdekelttség, melyet Kovács tanár megnyerő modorával s elragadó beszédével nagyon élesztett, reméljük, a nemes lelkűségnek s barátságának új alakjában fog eredménynyel nyilvánulni. A főtanodájukban két tanári szék állandósítására szükséges néhány ezer dollárnak addig kellene zsebeinket égetniök, míg aláírás útján kigyül.“

Az „Unitarian Review“ novemberi száma meg így nyilatkozik: „Rendkívül örvendetes jelenség volt, hogy az unitarismusnak legtávolibb s tiszteletreméltó egyházából is egy képviselőt üdvözölhettünk Conferentiánkon. Kovács tanár nemcsak a szivekre, de a képzeletre is hatott, midőn az erdélyi unitáriusok küzdő, de loyális seregének helyzetét s meggyőződését állította előnkbe; s bizonyára nagyon sokat tett ama széleskörű s meleg hitrokoni szellem élesztésére, mely a hitközségeknek és missionáriusi vállalatnak lelke. Örömmel értesülünk, hogy már is nagy összeget szolgáltatnak kezéhez a Richmond Anna tanári szék állandósítására és hogy egy reményteljes mozgalom indult meg egy másik tanári szék létesítésére.“ Szerk.)

A Conferentiát mindig isteni tisztelettel nyitották meg, s rendszeren 9—1-ig, 3—6-ig tartott. A szebbnél-szebb beszédek s értekezésekről most nem szólok. Az amerikaiak épen oly heves beszédűek s jeles szónokok, mint a magyarok. Nem tehetem, hogy e helyen meg ne említsem, hogy Kossuth nagy hazánkfát a most jelen voltak csaknem mind hallották beszélni, s elragadtatással s a legnagyobb kegyelettel említették nevét, róla kérdezősködtek s boldognak mondották magukat, kik kezet szoríthattak vele. Itten és valamint Angliában az unitáriusok karolták fel ügyét legmelegebben s azok között volt legtöbb barátja.

A Conferentia után Peterboro'-ba mentem Morison barátomhoz. Ottan prédikáltam az atyafiaknak. Onnan vissza Cambridgebe, melyet Bostontól csak a Charles River választ el, állandó tartózkodási helyem Allen tanár kedves hitrokonunknál van. Cambridgeben, valamint a Hale templomában, Bostonban, prédikáltam, s időközben egyes gyűlésekben részt vettem; az egyetemet s iskolákat látogattam meg. Boston az unitáriusok Jerusaleme, a tudományosság s philanthropia székhelye. A bostoniakat avval boszantják, hogy azt hiszik, hogy „Boston a világegyetem közepe“ (Hub' of the Universe). Mint-hogy a különböző eklklésiákba meghívtak prédikálni s felolvasásokat

tartani, Bostonból körútra indultam Providence-be, hol Richmond Walter 5000 dollárt adott s mások 1000 dollárt s így a Richmond-tanári szék állandósítva van, Newportba, a nagy Channing születése helyére, hol megható isteni tisztelet volt a Channing-Memorial-templomban; Montrealban (Canada), Buffaló-ba, mely alkalommal megnéztem a világ legbámulatosabb látványát, a Niagara zuhatagot; Toronto-Detroit-Ann-Arbor, Chicago-Madison-St-Louis (a Mississipi folyó mellett) és Cincinnati városokba. Az említett városok majdnem mindenképen az unitáriusoknak gyönyörű új templomuk van, melyek 100—300 ezer dollárba kerültek. St-Louisban a Washington-egyetemet egy unitárius alapította; a „Smith-Academit“ s egy művészeti muzeumot 2—500 ezer dollárral szintén unitáriusok. Ann-Arborban, Madisonban különösen az egyetemek érdekeltek, hol a nők is rendes hallgatók. Az egyetemek s iskolák nagyszerűen vannak berendezve s felszerelve. (Unit. papnevelő intézet.)

Cincinnatiből megyek Cleveland, Meadville, Washington, Baltimore, Philadelphia s New-York városokba, s ezzel bevégzem körútam, és visszamegyek megint Bostonba néhány felolvasást tartani. Remélem, hogy január végén hazaindulhatok, mert a honvágy kezd nagyon is nyugtalanítani; a hosszas út, a munka kifárasztott.

A Channing- s Richmond-tanári állomások biztosítására egy bizottság alakult a legtekintélyesebb egyénekből, s az összeg aláírás útján a bizottság pénztárnokához foly be. Ebből látható, hogy nem én, hanem az illető bizottság tette a felhívást. Én csak az eszköz vagyok. Mindenütt beszélek multunkról s jelen helyzetünkről, s estvéneként felolvasást tartok Magyarországról általában, melyről vajmi keveset tudnak. Itten a vasárnapi prédikációkat, vagy egészen, vagy kivonatban a hétfői lapok már mind közlik, s így azok is, a kik nem mennek a templomba, olvashatják a beszédeket. Minden templomban három négy reporter van. Sokszor a beszéd közepén megy be a templomba s kezdi jegyezni a beszédet s akárhányszor nagy tévedést csinálnak.

Ama figyelmeztetésedre, hogy az „Ellenzék“ minő megjegyzést tett a cultusminiszter szavaira, csak annyit mondok, hogy nem volt szép eljárás az „Ellenzék“-től egy pár mondatot kikapni s azon lovagolni. Az illető ur meggondolhatta volna, hogy az gyorsírás után volt közölve, s ha az illető tudósító kihagyott egy pár mondatot beszédemből, én arról nem tehetek. Én Trefort Ágoston minister urat csak úgy hoztam fel, mint a magyar nevelésügy buzgó apostolát, szabadelvű embert; hogy az állam az unitárius egyházat is segítse, hogy a nevelésügy 1868 óta mily haladást tett általában Magyarországon, s mi is mint amerikaiak, attól várjuk hazánk boldogságát s felvirágzását. Ez volt beszédemnek lényege. Azt csak nem gondolja tiszt. reporter, hogy a kis unitárius felekezetnek akkora befolyást tulajdonítana a minister, vagy az unitáriusok. Elveink azonban olyanok, hogy boldogítanak bizonyára Magyarországot.

Engem itt a teljes szabadság hazájában, megvallom, semmi se lepett meg annyira, mint az az animositás, melylyel a calvinisták

az unitáriusok iránt viseltetnek. Egy calvinista pap istenért nem prédikálna egy unitárius pap templomában, s nem menne el a házához. E tekintetben majd tényekkel szolgálok. Itten pedig csodálkoznak azon, hogy nálunk a különböző felekezetek között nincs meg az a surlódás, a mi itten; s hogy lehet az, hogy mindenkinek tartoznia kell valamely vallásfelekezethez? A társadalmi élet annyira különbözik az európaiakétól, hogy nekünk bajos megérteni távolból az övéket s az amerikaiaknak még nehezebb felfogni az európai viszonyokat. Meggyőződésem szerint Amerika, ha vannak is egyes árnyoldalai, felülmulta Európát s bizonyára a világ mintahazája lesz. A népnevelés iránt éppen akkora a lelkesedés, buzgóság és áldozatkészség, mint a milyen a vallásos rajongás volt a középkorban. — Amerika mottoját valósítani kívánja: He who trains the people, rules the people. (Az a ki a népet neveli, uralkodik a népen.)

Kovács János.

Budapest, 1888. február 8.

Tisztelt szerkesztő ur!

Kedves barátom!

A „Ker. Magvető“ tért szokott nyitni a vidéki levelek számára. Ez nagyon jó szokás. Ez uton látjuk, hogy mi történik ez vagy amaz egyházközségünkben; mert minden levél egy-egy eseményről, mozgalomról beszél; mindenik egy-egy életjel. Budapestről írva, tán némelyek előtt különösnek tűnhetik fel, hogy ezt is a „vidék“ közé soroztam. A Magvetőt s az unitárius központot tekintve, a tény mégis ugy áll.

Több, mint egy év telt már le egyházi életünkől Budapesten. 1881. október 2-án volt a megnyitás. E tény ismeretes. A lapok mind megemlékeztek róla. Minden hóban volt 2, mond két prédikáció. Irigylük paptársaim e kényelmes papi helyzetet, jól tudom. De ne feledjék, hogy minden istentisztelet tartásáért 10 erős forintot kell fizetnünk, azaz a teremért, melyben tartjuk.

A kathedrán kívül voltak más funtiók is. Volt 7 keresztelés, 15 esketés, 2 temetés. Tudom, hogy sokan azonnal a stólára gondolnak. Ez ellen nincs is panaszom, de igenis lehetne az ellen, hogy nem mindeniket én végeztem. Az én ekklesiám ugyanis nagyobb, mint bármely püspökség; egész tulajdonképi Magyarország ide tartozik, de számra nézve mégis, fájdalom, nagyon kicsiny. Ezért történik, hogy a távoleső helyeken legtöbbszörre más pap fungál, s nekem marad a bejegyzés. Igy is jó. De én is végeztem néhány eljárást a vidéken, melyeket legszebb emlékeim közé sorozok. Tettem lelkészi látogatást hódmezővásárhelyi fiókegyházközségünkben, hol pünköszt másodnapján predikáltam is; voltam Szabadkán hiveimnél, eskettem Aradon és Nagy-Lélen, kereszteltem Skiczón (Barsban), voltam Tinnyén és Atkáron. (Hevesben). Én nem tudom leírni a benyomásokat, a szives fogadtatást, a lelkesülést, a melylyel találkoztam; nemcsak az unitárius hivek, de a katolikusok is, kik félve néztek az unitárius pap

elé, csak napok multán s csaknem csókok között bocsátottak el körükből, meghagyva, hogy ha arra járok, okvetetlen fölkeressem. Ily esetekben a vallás felőli beszélgetés, tárgyalás ki nem maradhatott, s világos, hogy mind unitáriusoknak találták magokat szívbén.

E missziószzerű látogatásokon kívül hitelveink ismertetésére, a mint tudva van, egyesek áldozatkészsége mellett megindult az „Unitárius Kis Könyvtár“ című füzetes vállalat. Már négy füzet jelent meg; az első füzet második kiadást is ért. Elismerésül legyen mondva, néhány erdélyi lelkész társam is már pártfogására sietett e vállalatnak, mely célját és olcsóságát (5 kr) tekintve, méltán és könnyen bejuthatna minden unitárius családhoz s onnan másokhoz is. Vajha ugy' lenne! Hogy e vállalatnak mekkora eredménye lesz, azt egyelőre nem tudjuk, de hogy el nemvész, s itt vagy amott nyomokat hagy, hogy ismerteti vallásos nézeteinket, melyek, kivált Magyarországon, ismeretlenek: azt tagadni nem lehet. Van tudomásom, hogy az eszme itt és ott már is terjed s barátokra talál, s ha csak ennyit értünk is el, már nyereségünk van.

Buzgóságban sem szűkölködünk, szép áldozatok hoztak az egyházközség oltárára. Urvacsorai asztalterítők és kehelytakarók a fővároshoz méltó s bizonyára egyházunkban nincs párja. (A Magvetőben le volt írva.) Könyvtárunkat is irigyelheti bármelyik ekklesiánk. Ebből több mint 400 drbot nsgs. Bük László ur lelkes pártfogónk adományozott; mintegy 50 drbot angol aaitól s egyesektől kaptunk. Ezekhez fog járulni Szokoly Viktor író, tinnyi birtokos kedves hitrokonunknak és fájdalom, már néhai kedves nejének 2870 drb kötet- és füzetből álló könyv-hagyományja, melynek értékét ez idő szerint megbecsülni nem tudjuk, s a melyben gyönyörű és ritka arczkép-gyűjtemény, autograph iratok, történeti fontosságú eredeti levelek, értékes albumok, (melyből pl. csak egy drb. 100 frt értékű), stb. stb. vannak és válnak egyházközségünk tulajdonává a már közölt végrendelet szerint. — Föl kell említenem szép és diszes kiállítású „Arany-könyvünket“, melyet dr. Máté Sándor hitrokonunk ajándékozott. Értéke 25 frt. Szintén a főtiszt. püspökünk által a megnyitás alkalmával ajándékozott diszes egész bőrkötésű Anyakönyvet. Értéke 10—15 frt. Venio nunc ad maximum; csak lelki örömmel említhetem föl a legfontosabbat, azt t. i.: hogy Budapest főváros egyh. kebeli tanácsunk kérésére egyházközségünknek templom és papi lak építésre egy 600 négyszögölnyi, 36,000 forint értékű telket adományozott. Az adomány oly nagyszerű és lekötelező, melyért szavakban köszönetet kifejezni alig lehet; csak lélek és tett fejezheti ki s kell hogy kifejezze azt. A hely megvan, s ha szív, akarat, buzgóság és hit is lesz, megmozdulnak a kövek és épülni fog az Istenháza önként. A telek szép helyt fekszik, az Alkotmány- és Koháry-utcák sarkán, a Dunától nem messze. Közéleben fog épülni az országház, a keresk. akadémia stb. Az adomány nagyszerű, de a hálával járó kötelezettség is nagy. Öt év alatt építkeznünk kell. Kétszázezer forintba van szükségünk!! Minden lélek szedje össze áldozati filléreit; a ki már adott, adjon újra, s a ki még nem adott, kétszeresen

siessen! Oltárt akarunk emelni az Urnak; méltót a mi egyetlenegy Istenünkhöz; méltót a magyarországi, angliai és amerikai unitarismushoz; méltót hazánk fővárosához! — De hogy olvasóimat a nagy feladattal szemben csüggedésbe ne ejtsem, megemlítem, hogy egyelőre csak imaházat és papilakot ohajtanánk, s erre elég lenne tán 50—60 ezer forint, minden lélekre egy forint. Jól tudom, hogy nagy szó; de ha jó és erős akarat van, kiteremti a napszámos is. Minden felekezet mozog, mindenik sorakozik oltárai körül; magunkról se panaszolok, de még jobban és lelkesebben is tömörülhetnénk! Tudom, hogy szegények vagyunk s ezer meg ezer szükségünk van; de hogy hazánk fővárosában szilárd alapot nyerni mennyire fontos, azt alig szükség bizonyítani. A hozott és hozandó áldozatot visszatéríti majd fővárosi ekklesiánk egy vagy más uton: lesz alkalma és módja is reá.

Fretwell János angol hitrokonunk és barátunk, ki egyházunkért 10 év alatt oly sokat fáradozott és oly szép segílyt gyűjtött, a mult év végén pár hetet körünkben töltött; jelen volt istentiszteletünkön karácsony első napján és ő év estéjén. Örömmel látta haladásunkat és igyekezetünket; ígérte, hogy budapesti ekklesiánk érdekében mindent megteend. Januárban a „brit és külföldi unitárius társulat“ közgyűlésén, Londonban, egy terjedelmes tudósítást közölt felőlünk; elmondotta haladásunkat s kilátásainkat; fölemlítette a főváros adományát, s hogy egyelőre 50—60 ezer forintra lenne szükségünk. 1873. jun. 15-én az angol, amerikai és magyar unitáriusok közül többen Budapesten unitárius istentiszteletet tartottak s templomépítés felől tanácskoztak, csak tőlünk függ, hogy ama napnak tizedik évfordulóján letéssék alapköve ama templomnak, melyből a szeretet és igazság vallása Kárpátoktól Adriáig hirdettetni fog. Ez a mi tevékeny és lelkes angol barátunknak nyilatkozata és ohajtása. Elnézzük-e, hogy ne úgy történjék? Nem! 1883. június 15-én a budapesti unitárius imaház és papilak alapkövének le kell tétetnie! Csak egy kis lelki zendülés kell, mely köveket mozgat. Isten velünk lesz.

Tehát a viszontlásig június 15-én az alapkö letételekor.)*

Derzsi Károly.

Dombó, 1883. február 21.

T. Szerkesztőség!

A kisküüllőmegyei tanítóegyesület január hó 17-ik napján tartott központi választmányi ülésen elhatározta, hogy dombói unitárius tanító: Kisgyörgy József urnak közerkölcsiségi és culturali te-

*) Aranykönyv rovatunk a Budapesten építendő templomra 10,583 forint mutat föl. Szép jele ez hiveink áldozatkészségének, de mennyi kívántatik még a cél elérésére! Felhívjuk azért a magunk részéről is e helyen a figyelmet. Vajha mindazok, kik nem adakoztak és a kik áldoztak is, sietnének kegyes adományaikkal a nemes célra közrejárulni, mire éppen ösztönzőül szolgálhat a főváros nagyszerű ajándéka, melyet hasznosítani most már kötelesség. Szerk.

kintetben egyaránt áldásos tanítóskodása alkalmából, február 20-ik napján Dicső-Szt.-Mártonban tartandó tanítóegyesületi közgyűlés alkalmával „Kisgyörgy jubileumot“ rendez és egy babérkoszorúval ajándékközza meg az ünnepelt férfit.

A tanítóegyesületi közgyűlés a fennebb irt napon — számos tagok jelenlétében — a dicsőszentmártoni állami népiskolában megtartván, s miután a tanügyet érdeklő dolgok, Rédiger Árpád ur elnöklése alatt, letárgyaltattak, megkezdődött a „Kisgyörgy jubileum.“ 1-ször. A dicsőszentmártoni polgári dalkör állami tanító, Nagy János ur vezetése mellett egy ima-énekkal nyitotta meg az ünnepélyt. 2-szor. Nagy János ur egy jól átgondolt, megható üdvözlő beszédet tartott az ünnepelt férfihoz. Felemlitette beszédében, hogy 41 évi szorgalmas tanítóskodása ideje alatt a községnek sok írni és olvasni tudó embert nevelt, s az általa alakított dalkör ügyében is a legnagyobb szorgalmat és buzgóságot mutatott s mutat most is. Beszéde végeztével átnyújtotta az ünnepeltnek a babérkoszorút. 3-szor. Elismerő nyilatkozatot az ünnepelt férfihoz kisküküllőmegyei királyi tanfelügyelő: méltóságos Horváth László ur mondott a maga és a kormány nevében; megemlitette beszédében, hogy Kisgyörgy József 41 évi szorgalmas tanítóskodása alatt nemcsak Dombó községének nevelt értelmes férfiakat és leányokat, hanem nevelt egyháznak és a hazának is, s az Isten támogató segedelmét kívánta ezután tanítására is. 4-szer. Küküllőköri esperes: Rédiger Árpád ur olvasta fel a méltóságos s főtisztelendő és királyi tanácsos püspök urnak s az egyházi képviselő-tanácsnak üdvözleteit; s ezek után a tractus nevében meleg szavakkal üdvözölte a jubiláns férfiut. 5-ször. A dombói egyházközség nevében Ütő Lajos, s a megye részéről Andrásfi főjegyző ur mondtak üdvözlő beszédet. 6-szor. Az elmondott beszédekre jubiláns barátunk egy szép szívből fakadó beszéddel válaszolt, a mely mindnyájunkat meghatott, s könnyeket sajtolt ki szemeinkből.

Az ünnepélyre a dombói dalkör is megjelent, s érdemekben gazdag tanítóját egy énekkal tisztelte meg. Az ünnepélyt dicsőszentmártoni polgári dalkör zárta be.*)

Meg kell hogy emlékezzem végül Nagy János tanító urról is, a ki ezen ünnepélyt rendezte, s a ki a nevelésügy előhaladásában és sok szép, jó és nemes ügyben nagy tevékenységet fejt ki, mi által körünknek elismerését nyerte meg.

Ütő Lajos.

IRODALMI ÉRTESETŐ.

Unitárius kis könyvtár, szerkeszti Derzsi Károly, budapesti unitárius lelkész. IV. Budapest. E kis könyvtár első füzeteiből megismerkedhettünk egynehány jeles angol unitárius írónak a nézetével a vallásról, az

*) Midőn kifejezést adunk a fölötti örömnünknek, hogy Kisgyörgy József dombói tanítót a küküllőmegyei tanítóegyesület 41 évi hasznos működéséért ünnepélyes megtiszteltetésben részesítette, az ünnepélyen érdemei iránt nyilvánított elismeréshez és tisztelethez csatoljuk a magunkét is azzal a hő kívánattal, hogy az Isten adjon neki hosszú életet és állandó egészséget, hogy még sokáig lehessen jeles tagja az unitárius a általán a magyar néptanítói karnak. Szerk.

unitárius keresztény vallásról és Jézus Krisztusról s vártuk, hogy valamelyik következő füzetben olvashassuk a bibliáról való nézeteiket is. A IV. füzet egészen ezzel foglalkozik, s minthogy a biblia felőli nézetekben még ma is oly nagy elv térések vannak, tájékozásul jónak látjuk megjegyezni, hogy az első értekezés írója, Walters W. F. ur, egy glasgow-i (Scotia) pap, ki az unitáriusoknak egyik theologiai intézetében sem tanult, hanem scotiai egyetemeken végzett s már mintegy tizennégy év óta unitárius pap.

Walters ur elveti a bibliának az orthodox protestansok által vallott betűszerinti ihlettségét, mivel ez egy hosszú időszak szüleménye s mivel „vannak abban sajtáságos és kétes jellemű, sőt még erkölcsletlen történetek“ (5) s mivel annak az összegyűjtése korántsem az Isten parancsára történt, hanem „részben a véletlennek, részben bigottságnak eredménye.“ (5.) Emberi mű a biblia s éppen ebben van annak becsé, mert így mi gyarló emberek egyenként és összesen is megérthetjük és élvezhetjük, mihelyt a tudomány nyújtotta segédeszközök segítségével vissza tudjuk helyezni magunkat abba az időbe és arra a tájra, a mikor és a hol a próféta vagy a költő elmondotta azt, a mi keblét hevítette, azt, a mit az Isten igaznak és szentnek s a maga akarata által megegyezőnek jelentett ki neki. De nem kell feledni, hogy a biblia éppen azért, mert emberi mű. csak gyenge visszfénye még az emberi szellemnek is, de hát mennyivel inkább az isteninek, mely az emberhez szólott. Az emberek közül még ma is kevés, vagy tán egy sem érti tisztán az Isten szavát, pedig ma már az égnek és földnek s azok legkisebb részeinek is tudunk olvasni titkaiból, s mennyivel kevésbbé érthették azt akkor, a mikor mindezt nem tudták. Az Isten megismerése rendről-rendre tisztább lett. És az Isten eme fokozatos megismerésének és következőleg tisztelésének a leírásában van a biblia becsé. A bibliában az élő, folyton működő és mindig nagyobb tért hódító szellemet kell keresni. Egyes szavak, tételek, vagy az egész könyv nem érnek semmit, nem határoznak meg semmit, nem döntenek el semmit, ha olvasásukra nem mozdul meg szívünknek ama hurja, s nem elevenedik meg lelkünknek az az ereje, a melyhez hasonló érzéssel és gondolattal azt kigondolták és megírták.

Ezekhez hasonló gondolatok vannak elmondva a bibliáról az első értekezésben.

A második „Közönséges, józan nézet a bibliáról“ czimű, sokkal rövidebb és szabatosabb cikk írója Herford Brooke lelkész, ki csak néhány évvel ezelőtt ment át Amerikába, s a ki mint körünk egyik legjelesebb egyházi szónokája, közelismerésben és becsülésben van.

Herford ur szerint a biblia, mely 66 különböző könyvből áll, melyeket mintegy 40 szerző írt, nem annyira könyv, mint irodalom.

E könyvben vannak összeírva Istennek az emberekhez s főleg a pátriárkák, törvénytudók és prófétáknak tett kijelentései önmagától. „Ezek ihletve voltak, azaz, Isten szelleme, mely Krisztus szavai szerint megadatik azoknak, a kik kérik, működött szíveikben úgy, hogy az által tisztább tudatot nyertek Isten felől s mások fölött kiemelkedtek.“ De ezek csak saját korukban voltak kijelentők és a kijelentett igazság az apostolok által terjedt tovább. Az, mit ezek élő szóval hirdettek, azt ők és mások összeírták, de korántsem úgy, mintha erre ihletve lettek volna a mint az kitünik Luk. 1. r. 1—3 v.-ből. A négy evangélium összeférhetlensége s ismétlései is mind e mellett bizo-

nyitanak, a mi miatt a szó szerinti ihletés tana elesik ugyan, de helyre áll a biblia tekintélye és megbízhatósága. Hogy honnan tudjuk mindezt, arra az író megfelel egy régi himnus eme szavaival: „a szóra lehell a szellem, s kideríti az igazat.“ „Az a szellem, a mely amaz idők embereit egykor mozgatta, ma is megtanítja az embereket az igazság megérzésére és felfogására.“

A mint az eddigiekből kitetszik az „Unitárius kis könyvtár“ újabb száma is két érdekes cikket tartalmaz, de a melyek közül csak az utolsó iratott oly szándékkal, hogy az unitáriusok véleményeit mondja el a bibliáról. Mindkettő csak egyéni véleménynek tekintendő, de mindkettőben olyan nézetek vannak elmondva, a melyeket legtöbb angol unitárius egy vagy más alakban magáénak vall, s a melyeket jó lenne ismerni minden magyar unitáriusnak és nem unitáriusnak.

Szerettük volna, ha az első helyett Smith vagy Carpenter s hozzuk hasonló tősgyökeres unitárius tanároknak és papoknak olvashattuk volna el a nézetét. Nem hagyhatjuk megjegyzés nélkül, hogy e füzetbe több sajtóhiba csuszott be, a mik némely helyen zavarók. „Cherubimok“ és „Seraphimok“ helyett tán helyesebb volna „Cherubok“ és „Seraphok.“

Mi e füzetet méltónak tartjuk elődeihez, s óhajtjuk, hogy a szép válalattól minél többet s minél gyakrabban láthassunk.

B. Gy.

Papi beköszöntő ünnepély. Tartatott Alsó-Siménfalván 1882. dec. 3-án. Ára 15 kr. E füzetke Barabás Lajos, székely-kereszturi unitar. lelkész papi-beigtató elő- és utóbeszédét s közből Németh István alsó-siménfalvi unitar. lelkész beköszöntő beszédét tartalmazza, melynek czime: „Hit és szeretet, mint evangéliumi fegyver.“ E beszédek az alkalomhoz igen találók s szerzőiknek csak dicséretére vállanak. A füzet nagyobb részét „a beköszöntő beszéd“ foglalja el. Szeretjük az abban kifejezett szellemet s ifju lelkessedést, a szónoki hevet, s az ügyes kidolgozást. Ajánljuk a füzetet t. olvasóink szíves figyelmébe és pártfogásába, mind magáért, mind pedig a célért, melyre kiadatott. (A tiszta jövedelem az alsó-siménfalvi olvasó egylet javára fordítatik.)

Magyar Plutarch. Uj Magyar Athenas III. füzete Fekete Mihálytól Irinyi Józsefhez hoz életrajzokat. Még a mult évi második füzetünkben tettük volt azt az észrevételt, hogy a szerkesztőség nem egyenlő mértékkel mér a gyűjteménybe felvett életrajzok terjedelmének érdemszerint való megszámbában. Ugyanezt az észrevételt tette a „Sárospataki Lapok“ egyik közelebbi száma is. A III. füzetben már némi javulás mutatkozik ugyan, de még marad fönn a jelzett tekintetben kívánni való. Az unitárius egyh. írókat a szerkesztőség egészen figyelmen kívül hagyja. Mi okból? elvből, vagy gyakorlati nehézség miatt? nem tudjuk. Különben mint igen hasznos s pártolásra érdemes vállalatot ajánljuk t. olvasóink figyelmébe. Egy füzet ára 50 kr.

Idézetek tára 1 füz. Szerkeszti és kiadja Dvorzsák János pécsmegyei alldózár. Budapest II. ker. Donáti-utca 3 sz. Hazai és külföldi egyházi és világi írók jeles mondásainak gyűjteménye. Minden egyes füzet ára 30 kr. Egész évi előfizetés 3 frt.

A Dr. Székely Ferencz s társai szerkesztésében s Aigner Lajos kiadásában megjelenő „Magyar Könyvtár“-ból újabban négy füzet látott

napvilágot: Az arany középút, s saját bosszujának áldozata, írta Mayer Miksa. A háromtornyú vár, írta Mokos Károly. Hogyan lehet könnyen meggazdagodni, írta Győry Vilmos. A füzetek külön is kaphatók. Egy füzet ára 15 kr. Ajánljuk lelkészeinknek a nép között való terjesztésre.

Magyar Paedagogiai Szemle“ 1883. 1. füzetének tartalma: Az alapnevelés és a népiskola Kapos Józseftől arczképpel s szerkesztői bevezetéssel és utószóval. A legveszedelmesebb népkórok egyike. Zádor Gyula. Ministeri jelentés és közoktatásügyi budget vita. Rill József. A tanítói lelkesültség és annak ápolása. Józsa Pál. Eredménye a Paed. Szemle 12 pályázati hirdetményének. Irod. Kalauz s a többi rendes rovatok. A Paed. Szemle ez évben negyedik folyamába lépett. Bár a tulságos lelkesedésből, melylyel a Paed. Szemlében megjelenő némely életrajzok iratnak, szivesen elengednénk, a különben jelesen szerkesztett tanügyi folyóiratot melegen ajánljuk tanítóink pártfogásába. Ára egész évre 2 frt 50 kr., mi a kiadóhivatalhoz Budapest Statio-utca 9. sz. küldendő.

Kun Géza gróf, dolgozó társunk, kitől mult füzetünkben is egy igen kiváló értékű tudományos cikket volt szerencsénk közölni, jelenleg Gráczban, hol a telet tölti, egy nagyobb művön dolgozik, melynek czime a következő lesz: „A keleti tanulmányok története Magyarországon.“

K Ü L Ö N F É L É K .

Főt. Ferencz József püspök ur a „Baldácsi-alapítvány“ ügyében tartott közgyűlés alkalomával f. évi január hóban Budapestre utazván, ottani ekkleziánk kebli tanácsi gyűlésén is részt vett. A főt. ur örömmel tapasztalta az ekkleziia tevékeny életműködését s nem mulasztotta el ez alkalommal is ékesszóló beszédével táplálni a hivek ügybuzgalmát.

Személyi hírek: Buzogány Áron a vallás- és közoktatásügyi ministeriumban osztálytanácsossá neveztetett ki. Ugy hiszszük, hogy e hirt minden ismerősei és tisztelői örömmel fogadják, mert abban a jeles tanférfiúnak, a cultusministerium egyik kiváló munkaerejének teljesen kiérdemelt méltatását látják. Fogadja részünkről is igen t. dolgozó társunk meleg üdvözlétünket. — Váradí Károly, kolozsmegyei kir. tanfelügyelő, ez állásában véglegesen megerősített. Midőn a kormány ezelőtt mintegy másfél évvel ez állásra kinevezte, igen kedvező benyomást tett általán a tanügy barátaira, hogy oly fontos állást, mint a kolozsmegyei tanfelügyelőség, az erdélyi részek egyik legkiválóbb tanférfiával töltött be. Örvendünk, hogy a végleges megerősítés által a tanfelügyelőségnek biztosítva van, mely csakis ily szakavatott férfakkal felelhet meg céljának, s őszintén üdvözljük ez alkalomból! — Sebes Pál, budapesti ekkleziánk egyik legbuzgóbb tagja, közl. ministeri titkár, osztálytanácsosi czimmal és jelleggel ruházott fel, miről, meg vagyunk győződve, erdélyi ismerősei is velünk együtt örömmel értesülnek.

A Baldácsi-alapítvány ügyében összehívott közgyűlés f. évi jan. 18. és 19-én tartatott meg Budapesten. Vallásközönségünket főt. Fe-

rencz József és Hajós János min. tanácsos urak képviselték. Ezen közgyűlés célja az alapítványnak jövőben leendő fentartása, biztosítása és kezelése érdekében a végleges szervezet megállapítása volt. E végre meghatározottak, hogy az alapítvány felett a főhatóságot az alapítványi közgyűlés fogja gyakorolni, mely a 11 tulajdonos prot. egyházkerület 2—2 rendes és 1—1 póttagból fog állani, ez utóbbiaknak azonban csak a rendes tagok jelen nem létében van szavazati joguk. A 2 rendes és 1 póttagot az egyházkerületek magok választják, még pedig 3 évre. A közgyűlést az igazgatóság elnöke hívja össze évenként egyszer, szükség esetén többször is Budapestre. Az igazgatóság pedig áll elnök, jegyző és 7 tagból, kik szintén 3 évre választatnak meg a közgyűlés által. Ennek az igazgatóságnak feladata az alapítvány ügyeit kezelni, ez képviseli az alapítványt a polgári hatósággal szemben; ez választ jog- és jószágigazgatót és ügyészt, ennek, illetve ezeknek évi rendes fizetését megállapítja. A közgyűlés, mely elnökét és jegyzőjét esetről esetre maga választja, az igazgatóság számadásait és az általa készített költségvetést feljülvizsgálja, javaslatai felett tanácskozik és határozatot hoz, az egyházkerületek által beterjesztett észrevételek és határozatok felől nyilatkozik. A jelen közgyűlésen megalkotott igazgatóságba egyházunk részéről Hajós János választatott bé. Ugyanez a közgyűlés megvizsgálván az eddigi kezelő bizottság 1882 évi jelentését s ahhoz kapcsolt számadását, örömmel győződött meg arról, hogy az alapítványi birtok az átvétel óta folytonos gyarapodást mutat; csak az épületek jó karba hozása több mint 250,000 frtot képvisel. Legkellemetlenebb pontja volt a jelentésnek az, mely arról értesíti a közgyűlést, hogy az állami kincstár részéről az 1876-ban kelt alapítványi szerződés után 75.000 frt illeték szabattott ki, mely összeg fellebbezés folytán leszállítottott 32,000 frtra s ha az alapítvány, részben humanitárius céljait tekintjük, remény van hozzá, hogy még ez is alább fog szállittatni, azért egy jó rész még mindig fenn fog maradni, a mit fizetni kell. Ezért is, de különben is nem levén még a terhek letörlesztve az alapítványi birtokról, meghatározottott, hogy ezeknek teljes törlesztéseig az alapítvány-levél értelmében leendő segélyezések nem indittatnak meg. Ez még 3—4 évet vesz igénybe. Akkor Isten segedelmével jelentékeny segélyt fog nyerni egyházunk e nagybecsű alapítványból is.

M-vásárhelyi ekklézsiánk -- a vett értesülés szerint -- jól lehet a maga idejében gondoskodása tárgyává tette, de csak e tanév második felében léptethette életbe unitárius növendékeink vallásos oktatását, a mit lelkész Kelemen Albert M.-Szentkirályról bejárva teljesít. Ez rég szívökön feküdt itteni hitrokonainknak, azonban mivel a célra használható helyiségek, különösen a téli időben nem volt, valósitni nem tudták, mind addig, míg egyik áldozatkész hitrokonunk, Mikó Miklós kir. táblai pótbiró és neje Tauffer Lenka ő nagyságaik azon ritka szép ajánlatokkal, hogy a vallás-tanítás idejére lakásuk egyik szobáját átengedik, azt lehetővé nem tették. Így segít a szeretet munkájában a szeretet lelke! Adjon Isten sok ilyen áldozatkész, buzgó tagot kicsiny egyházunknak.

A zsidó kérdés helyes megoldása. Telkes Simon, min. számvizsgáló, izraelita, február 11-én Budapesten az unitárius egyházba lépett. Az átkeresztelést Derzsi Károly ottani lelkészünk végezte, ugyanekkor confirmálván is új hitrokonunkat, ki megelőzőleg az unitárius hitelveket át-

tanulmányozta, s a többiekkel egybevetve, tiszta meggyőződésből lett unitárius keresztényné. A kereszt-apa Dr. Hunfalvy János, ismert tudós tanár volt. Vajha minél többen követnék az áttért példáját! Ez lenne a zsidó kérdésnek legméltóbb és leghelyesebb megfejtése.

Felhivás. A győrvidéki tanító-egylet felhívást intéz Magyarország tanító-egyleteihez és tanítóihoz az árvíz által sujtott tanító-társak felségelése iránt. A győri árvíz veszedelem már ismeretes a napi lapokból, s itt csak arra hívjuk fel a figyelmet, hogy a begyülemző bármily csekély összeg Jilg Ede bizottsági pénztárnokhoz Győrbe Apácza-utca 5. sz. küldendő.

A belső emberek általános nyugdíj szabályzatát, melyet Szabó Mózes buzgó egyh. tanácsos készítet, az egyh. kép. tanács már átnézte s közelebből ki fogja küldeni a köröknek. Felhívjuk rá előre is az illetők figyelmét, hogy e fontos intézmény szervezete minél hamarább kívánt befejezést nyerjen.

Tanári vizsga. Varga Dénes, tordai gymn. tanár múltévi dec. hó 22-én a kolozsvári m. kir. tudomány egyetemén a tanári vizsgát jó eredménnyel letette.

Iskolalátogatónak Nagy-Küküllőmege három községébe Dombi János alsó-rákosi unitárius lelkész neveztetett ki.

Gr. Degenfeld Imrében a magyarországi ref. egyház f. évi febr. hó 21-én nagy halottat kísért sirjába. Hogyha a szónak megvan a hatalma, a cselekvésnek is. S Degenfeld I. gróf ez utóbbi által szerzett elévülhetetlen érdemeket s emelkedett a prot. világi nagy férfiak díszes sorába. Áldásteljes működését, főleg a tiszántuli ref. egyházkerület érezte, melynek s valamint a debreczeni főiskolának mintegy negyed százig volt a szó legvalódibb értelmében főgondnoka. A patens idején, mint egyh. kerületi világi elnök rendíthetetlen bátorsággal és bölcseséggel védelmezte egyházának jogait. Aztán építet; az egyházkerület számos egyházai s a debreczeni collegium-palota épülete hirdetik főgondnoki páratlan buzgalmát, odaadó munkásságát. A ref. egyházaknak időnkben végrehajtott egyesítő művében is tevékeny részt vett, s mint az egyesítés híve vezérszerepet játszott. Legujabban a Baldácsy-alapítványt kezelő igazgatóságnak választották meg egyhangulag elnökévé. S így nemcsak a tiszántuli ref. egyh. kerület, hanem az összes magyar protestánsok méltán gyászolják e kiváló férfit halálát.

Gyászshírek. Pozsonyi Szentmártoni Sámuel, nyárádszentmártoni nyugalm. unitárius pap, f. évi jan. elején, életének 73-dik, özvegyiségének 2-ik évében, hosszas szenvedések után, jobblétre szenderült. A boldogult egyike volt az unitárius papi kar legtiszteletreméltóbb alakjainak. 46 évi papsága alatt s egész életén keresztül hív maradt családi jelmondatához: „Virtus alit et defendit.“ Temetésén a köri papság és a közönség részéről átalános volt a részvét. Három gyermeket hagyott hátra: Kálmánt, ki nyárádszentmártoni unitárius pap, Bélát, ki m. kir. táviratdatiszt és Borbálát, ki a kibédi ref. pap, Péterfi Lajos neje. Nyugodjék csöndesen! — Gyöngyösi István vargyasi unitárius lelkészt, udvarhelykörü esperest érzelkeny csapás érte, neje Csehi Ágnes halálában, mely életének 71-ik, boldog házasságuk 44-ik évében f. évi febr. hó 5-én történt. A bánatos férj az elhunytban a tiszta jellemű hü nőt s gyermekei: Elma, özv. Zádor Gézané, Béla, kir. erdősz a szerető édesanyát siratják. Legyen vigasztalásul a hit

creje és az az őszinte közrészvét, mely az elhunyt koporsóját környezte, s melyet a távolban is minden ismerősök éreznek, kik a derék nő szivjóságát és szép lelkületét ismerni tanulták. — Égeni Sámuel, datki községi tanító és unitárius énekvezér mult évi dec. hó 10-én elvcsztette nejét, Farkas Károlinát. E veszteség rajta kívül még Farkas Józsefet, szentkirályi unitárius papot és háromszékköri egyh. főjegyzőt érinti közlelről, kinek az elhunyt leánya volt. Temetése a vidék nagy részvéte közt ment végbe. — Debreczeni József, a kolozsvári ref. collegiumban a természettan rendes tanára s zidei collegiumi tanvezető, f. évi jan. hó 14-én, életének 39-ik, tanári működésének 10-ik évében rövid betegség után meghalt. Benne egy jeles szakértelmet s bölcsmérsékletű tanvezetőt veszített a ref. tanintézet. Halála mély részvéteket keltett, mert jellemeért, lankadatlan buzgalmaért mindenki becsülte és tisztelte.

(K.) **Gymnastika.** A szellemes „Figaró“ következőleg elméskedik e tárgyról:

Politika-e a gymnastika? az! hisz gymnastika, politika épen jól rimel.

Mielőtt a jelen kormány azon elmés gondolatra jött volna, hogy a gymnastikát tantárgyá emelje, már sokan voltak a kik vessző-paripául használták.

Ha barátoddal elbeszélgettél pályád választásáról, a jövő esélyeiről, vagy arról, hogy miként növeld gyermekeid, hirtelen mellettetek termett egy ur, csendesesen közeledett feléd, a lehető titokzatos képpel kezdette: Folytat-ön gymnastikát! Én folytatok! folytasson ön is.

Ki nem fogyott többé a gymnastika jótékonyságának elészámlálásából, azokból a csudálandó eredményekből, melyeket előidézett: fejleszti — szerinte — az izmokat, keményíti a csontokat, csendesíti az ingereket, fejleszti a mellett, szélesíti a vállakat, hajlékonyakká teszi a lábakat, erősíti a karokat stb. stb.

Erre mutogatni kezdette neked lábait, karjait.

* * *

Ha valamely betegségről talált elbeszélni, valami rosszullételről, nátháról, például vagy coryzáról, lombagoról, vagy bár mi olyanról, a mi gyógyászattal némi viszonyban van, fogfájásról, tyukszemről; az előbbi ur fokozott lelkesültséggel folytatta:

A gymnastika! csak a gymnastika segít!

Azonnal neked esett; tudtodra adta, hogy neki magának van gymnastikai intézete, van nyújtója, létrája, trampulinja, lova stb., alig menekültél meg, hogy intézetébe ne hurczoljon.

Rendesen a vizgyógyászatot is összekapcsolták a gymnastikával. Oh a dusch! a dusch! Nem is képzeli ön mire megy az ember duschschal! Az

ember daczol a léghezammal, minden baj nélkül mehet a forró égövből a hidegbe; a polusoktól az egyenlítő alá léphet; hire pora sincs a náthának, a meghülésnek, csuszak.

Miután e szép dolgokat emberünk elbeszélte, ugy kezdett kölhögni és harákolni, majd kiadta a lelkét.

Szép dicsősége a duschnak.

* * *

Ezen élődik napjainkban a közoktatási ministerium Franciaországban. Más nemzetek és kormányok a nevelésnek oly módjait alkalmazzák, melyeknek alapja a fegyelem, vallás és becsület, kapcsolatosan a nemzetgazdaság és iparfejlődésével. A köatársaságnak valami új kellett; megtalálta a gymnastikát.

A gymnastikára alapítja legszebb reményeit; nem is titkolja. Czélja a francia nemzetnek a gymnastikával való újjáteremtése.

Mindenüvé beszurták a gymnastikát, még a leányiskolákba is, hol ezer okokból, nem mindig van a maga helyén.

Hihetetlen számu gymnastikai egyesület alakult. Mulatsággá, divattá — mondhatnám — sporttá lett. Ezeknek a társulatoknak megvan saját egyenruhájok, jelvényeik, zászlóik, s kétségkívül jelszavaik is; ugy tetszik, semmi sem állít elé enynyi polgárt és hazafit. Mindenik közoktatási ministeriünk így sohajtott fel: Óh dicső gymnastika mentsd meg Franciaországot!

* * *

Korántsem akarom gáncsolni a gymnastikát. Van benne jó is; ámbár az a mindennapi természetes, önkéntes gymnastika, a melyet mindenki maga csinál és a melyet régebben így fejeztek ki: egy kis mozgást csinálni, felülmul minden hivatalos tervszerű gymnastikát.

Van benne jó, ámbár nagyon rohamosan kezd általánossá válni, s nagyon felébe kerekedett az értelmi foglalkozásoknak. Van benne jó, ámbár rendszerré kezd válni. s minden rendszer rossz.

A gymnastika idomítás; de az idomításnak csak egy bizonyos specialitásnál — a versenyfutó lovaknál — van helye; s lám eddig semmi sem tanusítja, hogy ez is tett volna-e valamit a lófajaknak és lótenyésztésnek általános javítására. A hasznos lovak magokra idomulnak.

Végre a gymnastika jó, de csak azon feltétel alatt, hogy ne legyen szabály, kötelezettség.

Kár, hogy tulhajtják, Nem borzad-e ugyan ön azok előtt az akrobata légiók előtt, a melyek nekünk egy ugráló nemzedéket készítenek.

A francia nemzetet úgy nevelik, mintha csak tüzoltó népet akarnának abból csinálni. Tán bizony valamely általános lángborulásra gondolnak.

Minthogy pártolóink és előfizetőink közül most is többen vannak hátrálékban, sziveskedjenek tartozásaikat beküldeni, mert folyóiratunkat mesés olcsó árban adván, a hoszszas hátrálékot nem bírhatjuk meg.

A szerkesztőség postája.

Bükk László urnak Budapest. Becses levele szerint intézkedtünk. — Gyöngyösi I. urnak. Vargyas. A cikket napi érdekü közlemények miatt kellett halasztanunk, de jóni fog. — Kis Mihály urnak Árkos, Lőfi Áron urnak Böln. Hálás köszönetünket fejezzük ki a közreműködésért, melyet folyóiratunk pártolása érdekében most is szivesek voltak tanusítani. — Kelemen Albert urnak. Maros-Szentkirály. Nem tudjuk eléggé megköszönni vállalatunk ügyében tett kitartó fáradozásait, s éppen azért igen sajnáljuk, hogy a szabédi iskola előfizetésével történt tévedés kellemetlenséget okozott. — Szentmártoni Kálmán urnak. Ny. Szt.-Márton. Kérjük.

A R A N Y - K Ö N Y V .

A Budapesten alapítandó unitárius rendes lelkészi állomásra s állandó imaházra tett kegyes adományok.

XIV. közlemény.

Ádám Sándor ur 443. számú gyűjtőívén: Ádám Sándor Zomboron 10 frt. Rhedey Lajos r. katolik. 5 frt, összesen 15 frt. Karagyna Mihály bolgár tolmács r. katolikus 2 frt. Bedő Dénes tanítóképezdei tanár Székely-Keresztur a 375. számú gyűjtőívén 3 frt. Ürmösy Kálmán Szentgericezi lelkész 3 frt. Ürmösy Kálmánné Bodolai Julia 2 frt. összesen 5 frt. A szabédi unitárius egyház 63. számú gyűjtőívén: P é n z b e n a d a k o z t a k : T. Nuridzsán Gábor ur 50 krajczárt T. Madaras Sándor ur 20 kr. Székely László 20 kr. Özvegy Szabó Lajosné tanítóné 10 kr. Dandóczy József 4 kr. Özv. Jakab Farkasné 2 kr. Kis Lajosné bába 10 kr. ifj. Csécs János 10 kr. A, szabédi egyház 10 frt.

G a b o n á b a n a d a k o z t a k : Rediger Géza lelkész 20 lit. kup. Rediger Gézáné Nagy Amália 20 l. k. Rediger Emma 20 lit. kupa, Rediger Ilon 20 l. k, Rediger Jolán 20 l. k. Rediger Ódon 20 l. k. Rediger Károly 20 l. k. Rediger Aladár 20 lit. kupa. Szabó Lajos tanító 20 l. k. Szabó Lajosné Kibédi Zsuzsánna 20 l. k. Szabó Árpád 20 l. k. Szekeres József 2 ku-

pa, Nagy Ágnes 1 kupa, Csécs Márton 1 kup. Nagy Sándor 1 kup. kl. Nagy János 1 kup. kl. Nagy Gergely 4 kup. Székely Péter 2 kup. Székely Albert 1 kup. Bányai János 1 kup. Székely Dénes 1 kup. Fekete András 1 kup. Fodor Lajos 1 k. Kovács József 1 k. Nagy Károly 1 k. id. Bota Márton 1 k. Hajdu József 1 kupa, Nagy Simon 4 kupa, Bota Ferencz 1 kupa, Csécs Mihály 2 kup. Székely Mózes 1 kup. Csécs István 1 kup. Csécs Imréné 2 kup. Csécs András 2 kup. Csécs Sándorné 1 kup. Kis Mózes 2 kup. Nagy János 1 kup. Nagy József 1 kup. Nagy Lajos 1 kup. Legifj. Kis Ferencz 1 kup. Fekete Ferencz 1 kup. Székely Sámuel 2 kup. Kis József 1 kup. Pál Györgyné 1 kup. Hadházi Ferencz 1 kup. Hadházi János 1 kup. Kovács Ferencz 1 kup. Keresztes Sándor 1 kup. Rend József 1 kup. Kis Ferencz 1 kup. Oláh Márton 1 kup. Pál István 1 kup. Halmi János 1 kup. kl. Nagy Ferencz 1 kup. kl. Özvegy Nagy Lajosné 1 kup. Varga György id. 1 kup. Csécs János id. 1 kup. Fekete József id. 1 kup. Székely László 2 kup. Rend Imre 1 kup. Dimén Mózes 1 kup. Bányai Sándor 2 kup. Szombath Dénes 1 kup. Rend József id. 20 kup. Rend Sándor 2 kup. Kovács István 1 kup. Székely Ádám 1 kup. Özv. Iszlay Ferenczné 2 kup. Rend Zsigmond 2 kup. Szász István 1 kup. Székely Géza 2 kup. Özv. Székely Gyuláné 1 kup. Fekete Lajos 1 kup. Tek. Kibédi Sándor ur 10 kup. Fodor Sándor 3 kup. Kovács Mihályné $\frac{1}{2}$ kup. Nagy József 1 kup. Szilágyi István 1 kup. Hadházi János $\frac{1}{2}$ kup. Varga István 1 kup. Varga József 1 kup. Özv. Varga Mártonné $\frac{1}{2}$ kup. Varga Ferencz id. 1 kup. Rend János 2 kup. Csontos Sándor 1 kup. Bota István 1 kup. Nagy Sándor 1 kup. kl. Nagy Károly 2 kup. kl. Nagy József 1 kup. Székely Sándor 1 kup. Dávid János 1 kup. Szombath Lajos 1 kup. Szombath György 1 kup. Dobos István 2 kup. Fekete János $\frac{1}{2}$ kup. Csécs Ferencz 1 kup. Nagy Abel 2 kup. Kús József 4 kup. Fekete Gergely 1 kupa, összesen 3 hekto és 61 liter, mi eladatott, tett 10 frt 30 krajczárt, a pénzbeli adományokkal együtt összesen 21 frt 45 krajczárt o. é.

A medeséri unitárius egyház 51. számú gyűjtőívén. Pénzben adakoztak: Ferenczi Áron lelkész 1 frt. László Mihály 1 frt. ifj. Szabó Mózes ev. refor. 1 frt. András Pál 60 kr. Almási Judith ev. refor. 30 kr. Tribel Lajos r. kath. 10 kr., összesen 4 frt. Gabonában: Solymosi Dániel id. 2 kupa törökbuzát, Solymosi József 1 kup. Demeter Sándor 1 vékát, Ambrus Ferencz 4 kup. Ambrus Dénes 2 kup. Demeter János 2 kup. Ambrus Lajos 1 vékát, Demeter András 2 kup. Demeter István 3 kup. Varga Ferencz 2 kup. Varga Pál 4 kup. Burgos János ev. refor. 2 kup. András Ferencz 5 kup. Varga János huszár 2 kup. Harai István id. ev. refor. 2 kup. Bartalis Sándor 6 kup. Bartalis József 1 vékát, Pap Ferencz 2 kup. Bartaliss András id. 1 vékát, Jakab Lajos 6 kup. Karamán János 8 kupát. Kerekes András 4 kup. Varga János ifj. 8 kup. Varga János id. 2 kup. Pál Ferencz 6 kup. Ferenczi Sándor ur 8 kup. Jakab Mária 5 kup. Jakab János 5 kup. Márton Dénes 5 kup. László Zsuzsánna 5 kup. Szabó Mozes id. 6 kup. Bálint József 6 kup. összesen 12 véka szemes törökbuzát, mi eladtván, pénz értéke teszen 9 frt 60 kr. Összesen a pénzbeli adománnyal együtt 13 frt. 60 krt.

A bözöd-ujfalvi unitárius egyházból: Gvidó Béla gyűjtése Domokos Áron 50 kr. T. Kovács Sándor ur 55 kr. Özvegy Gvidó Mózesné Adorján Juliánna 15 kr. Gvidó Mózes 10 kr. Sükösd Mózes 10 kr. összesen 1 frt. 40 krajczár.

A 233. számú gyűjtőíven Uzoni Fosztó Izsák ur Fogaras 5 frt.

A 95. számú gyűjtőíven alsó-rákosi egyház hiveitől:

Dombi János lelkész 1 frt, neje Kovács Julia 50 kr, fia Dombi János 50 kr. Antal P. József 20 kr. Nagy Sándor 30 kr. Miesz Vilmos 50 kr. Nemes Mihály 10 kr. Füzi Tamás 20 kr. Antal András 5 kr. Rákosi Tamás ifj. 10 kr. Rákosi Tamás id. 10 kr. Rákosi Mihály ifj. 25 kr. Rákosi János 20 kr. Rákosi Samu 10 kr. Kerek Sára 5 kr. Gáspár István ifj. 20 kr. Antal Péter 10 kr. Füzi István 10 kr. Füzi András 10 kr. Gáspár Mihály 10 kr, neje Gyerko Mari 10 kr. Gáspár Mihály ifj. 10 kr. Antal András énekvezér 20 kr. Antal György 5 kr. Huszár János 10 kr. Gáspár Mózes 10 kr. Pap Mózes 5 kr. Antal Miklós 10 kr. Takács István 10 kr. Gáspár András 10 kr. Antal P. Zsigmond 10 kr. Unitárius egyház Alsó-Rákos 2 frt. Összesen 7 frt 85 kr.

Nagyságos Pál Gyula ur egy d. erd. földtehermentesítési kötvényt 50 forint.

E közlemény összege 124 f. 30 kr. Ehez adva a 13. közlemény összegét, 10459 frt. 57 krt, az alap teszen 10583 frt 87 krt.

Budapest, febr. hó 20-án 1882.

Hajós János,
egyházi gondok.

Végh József,
egyházi pénztárnok.

A Dávid Ferencz-alapítványra tett kegyes adományok.

XXXII-ik közlemény.

(Lásd Ker. Magv. XVII. köt. 126. lap.)

4665. Takarékpénztári kamat 1882. jun. 30-án	4-80
6. Schwarz Matild szül. Waltersdorf Pozsonyból.	3.
7. Az alap jövedelméből 1882-re főtanácsilag kiutalt 500 frt. segély kiosztása után fennmaradt összeget a közpénztárból tőkésítés végett átvettem 1882. okt. 5-én	192-28
8. Kolozsvári ekkla perselypénzből 1882-re	19-80
9. Takarékpénztári kamat 1882. decz. 31-én	9-15
4670. P. Horváth Borbára 6 nga évenként adni szokott kegyes adománya 1883-ra	10.
1. Dr. Jéger Kálmán ur Szathmárból, Haller Irma 6 nga-val jan. 10-én tartott menyegzőjük alkalmából ajándékoztak	30.
összesen	<u>269-03</u>
Hozzáadva az előbbi 31. közl. összegét	11829-58
Az alapítvány	<u>12098-61</u>

Kolozsvárt, febr. 23-án 1883.

Ferencz József.

Tűzvész által károsult t.-szt.-györgyi ekkla részére.

II-ik közlemény.

1. A kőrispataki ekklaból 3 fr. 31.
2. A csegezi „ 5 —
3. A járai ekklaból: egyházi pénztára 2 fr. Gábor Mihály 1 fr. perselypénz 32 kr. Siménfalvi György 18 kr. együtt 3 fr. 50 kr.
4. Gálfi Sándor ur Gernyeszegről 1 fr.
5. A datki ekklaból 4 fr.
6. Bágyoni ekklaból: egyház pénztára 1 fr. Csegezi László lelkész 40 kr. Id. Bodoczi Gábor 20 kr. Simonfi Ferencz 10 kr. N. N. 20 kr. Moldvay János 20 kr. Löbly Mátyás és neje 20 kr. Pálfi Mózes szabó 4 kr. Benedek Ferencz 10 kr. Barra József 10 kr. Ifj. Csép Mihály 10 kr. Barra Ida 10 kr. Barráné 10 kr. Fodor Gyula 5 kr. Fodor Andrásné 20 kr. Fodor András mester 20 kr., többek gabona-adományának értéke 7 fr. 10 kr., együtt 10 fr. 39 kr.

7.) Udvarhelykörből: a) h.-almási ekkla közgyűjtés utján 10 fr; b) derzsi ekklezsiából: egyház pénztára 5 fr, Özv. Inczeffi Dénesné 40 kr, Bodor Pál, ev. ref. ny. pap 40 kr, Kis Jakab mester 40 kr, Szathmári Miklós közs. t. 40 kr, Bán Mózes 40 kr., közgyűjtések 8 fr, együtt 15 fr; c) Karácsonfalvi ekkla 2 fr. 10 kr. d) Kénosi ekkla 1 fr. 60 kr. e) Lokodi ekkla 2 fr. 10 kr. f) Muzsnai ekkla 1 fr. 40 kr. g) Oklándi ekkla 3 fr. 10 kr. h) H.-szt.-páli ekklaból: gyűjtések 2 frt. 66 kr. Egyed Ferencz pap 50 kr, Tóth Ferencz, mester 25 kr, együtt 3 fr. 41 kr; i) Recsenyédi ekkla 2 fr; k) H.-szt.-péteri ekkla 1 fr; l) Városfalvi ekkla 3 fr. 80 kr; m) H.-szt.-mártoni ekkla 3 fr., n. Vargyasi ekklaból: gyűjtés utján 2 fr. 60 kr; ekkla pénztára 2 fr. Dániel Gábor 1 fr. Gyertyánfi János 50 kr, Szolga F. 50 kr, Boncza György, mester 50 kr, Tarcsafalvi Albert t. 20 kr, Gyöngyösi István, pap 1 fr; együtt 8 fr. 30 kr; o) H.-ujfalvi ekklaból közgyűjtés utján 4 fr; p) Barót r. kath. községből: a község 1 fr, Tunyogi András 20 kr, Fekete F. 20 kr, Csurl K. 20 kr, Vinkler A. 10 kr, Bartalis Antal 6 kr, Debicky Mihály 20 kr, Bartalis Ferencz 10 kr, Brandstetter Sándor 10 kr, Ifj. Benedek Sándor 10 kr, Gáspár Antal 10 kr, Császár Antal 10 kr, Pál István 10 kr, Kozocsai József 8 kr, Silmb 3 kr, Incze Gyula 20 kr, Becási Géza 10 kr, Grosz Vilmos 10 kr, Dánér István 20 kr, Ifj. Gál Sámuel 10 kr, Langer Hermán 10 kr, Cserei Ferencz 10 kr, Vincze István 20 kr, Dr. Hajós Béla 1 fr, Incze Ferencz 8 kr, Bedő József 20 kr, Morich Lajos 30 kr, Gergely Ferencz 30 kr, együtt 5 fr, 65 kr, Az egész körből összesen 66 fr, 46 kr.

Ezen közlemény egész összege 93 fr, 66 kr.

A kegyes adományok rendeltetésök helyére elküldettek.

Kolozsvárt, febr. 23-án 1883.

Ferencz József
unitárius püspök.